

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI**

**İSLÂM KELÂMINDA SÜMENİYYE VE BERÂHİME'NİN
NÜBÜVVET ANLAYIŞLARINA ELEŞTİRİLER**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Muhsin GÖÇMEN

Ankara,2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI**

**İSLÂM KELÂMINDA SÜMENİYYE VE BERÂHİME’NİN
NÜBÜVVET ANLAYIŞLARINA ELEŞTİRİLER**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Muhsin GÖÇMEN

**Prof. Dr. Muammer ESEN
Tez Danışmanı**

Ankara,2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELÂM BİLİM DALI

İSLÂM KELÂMINDA SÜMENİYYE VE BERÂHİME'NİN
NÜBÜVVET ANLAYIŞLARINA ELEŞTİRİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Prof. Dr. Muammer ESEN
Tez Danışmanı

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Prof. Dr. Muammer ESEN
- 2- Prof. Dr. Mahmut AY
- 3- Doç. Dr. Yaşar ÜNAL

Tez Savunma Tarihi

29.03.2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Muammer ESEN danışmanlığında hazırladığım “İslâm Kelâmında Sümeniyye Ve Berâhime'nin Nübüvvet Anlayışlarına Eleştiriler (Ankara.2024) ” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

17.04.2024

Muhsin GÖÇMEN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ	IV
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Yöntemi ve Amacı	4
3. Nübüvvetin Kelâmdaki Yeri ve Değeri	6
4. Nübüvvetin İnkârı Problemi	9
4.1. Nübüvveti İnkâr Eden Akımlar	10
4.1.1. Sümeniyye ve Berâhime.....	10
4.1.2. Dehrîyye	11
4.1.3. Deizm.....	14
4.2. Berâhime ve Deizm İlişkisi.....	17
BİRİNCİ BÖLÜM	21
SÜMENİYYE VE BERAHİMENİN TARİHÇESİ VE NÜBÜVVET	
ANLAYIŞLARI.....	21
5. Sümeniyye'nin Tarihçesi	21
5.1. Sümeniyye'nin Budizmle Özdeşleştirilmesi Sorunu	24
5.2. Sümeniyye'nin Nübüvvet Dair Görüşleri	27
6. Berâhime'nin Tarihçesi	31
6.1. Berâhime'nin Nübüvvet Dair Görüşleri	35
6.2. Berâhime'nin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Nübüvvetine Yönelik	

Eleştirileri	45
6.2.1. Bedir Savaşı ve Melekler Hâdisesi.....	45
6.2.2. İsrâ Hâdisesi	46
6.3. Berâhime'nin Kur'an-ı Kerim'e Yönelik Eleştirileri.....	47
İKİNCİ BÖLÜM	50
İSLÂM KELÂMINDA SÜMENİYYE VE BERAHİMENİN NÜBÜVVET ANLAYIŞLARINA ELEŞTİRİLER	50
7. Sümeniyye ve Berâhime'nin Nübüvvet Anlayışlarına Eleştiriler.....	50
7.1.1. Aklın Varlığının Nübüvveti İptal Edeceği Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	50
7.1.2. Allah'ın İnsanlara Kendi Cinsinden Peygamberler Göndermesinin Muhal Olduğu Düşüncesine Yönelik Eleştiriler.....	57
7.1.3. Allah'ın Hikmetinin Gereği Peygamberler Göndermesinin Câiz Olamayacağı Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	62
7.1.4. Mucizelerin Peygamberliğin İspatı Olamayacağı Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	65
7.1.5. Peygamberlerin Getirmiş Olduğu İbadetlerin Akla Aykırı Olması ve Nübüvveti Geçersiz Kılacağı Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	77
7.1.6. Peygamberlik İddiasında Bulunan Kişinin, Allah'tan Vahiy Alıp Almadığının Bilinemeyeceği Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	83
7.1.7. Hüsün Ve Kubuh Açısından Peygamberliğin Gereksiz Olduğu Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	87
7.1.8. Dinin Kaynağı Açısından Nübüvvetin Gereksiz Olduğu Düşüncesine Yönelik Eleştiriler	90

7.2. Hz. Muhammed (S.A.V.)’in Nübüvvetine Yöneltilen Eleştirilere Verilen Cevaplar	92
7.2.1. Bedir Savaşı ve Melekler Hâdisesi	92
7.2.2. İsrâ Hâdisesi	94
7.3. Kur’an-ı Kerim’e Yöneltilen Eleştirilere Verilen Cevaplar	96
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	106
ÖZET	113
ABSTRACT	114

ÖNSÖZ

İlahiyat konuları arasında nübüvvet, imkânı ve gerekliliği yönünden insanlık tarihi boyunca tartışma konusu olmuştur. Hâlâ güncelliğini koruyan bir mesele olarak araştırılmaya, üzerinde konuşulmaya devam etmektedir. Nübüvvet, imkânı ve gerekliliğinin yanında mahiyeti ve hüviyeti açısından da tartışma konusu olmuştur. Zira nübüvvet inancına sahip dinlerin nübüvvet anlayışları birbirlerinden birçok yönden farklılık arz etmektedir.

Tarih boyunca nübüvveti kabul edenler yanında inkâr edenler de olmuştur. Klasik kelimelerinde isimleri sıklıkla geçen ve nübüvveti inkâr etmeleriyle ön plana çıkan İbnü'r-Râvendî (ö. 301/913), Ebû İsâ el-Verrâk (ö. 247/861) ve Ebûbekir er-Râzi (ö. 313/925) gibi şahısların yanında asıl konumuzu teşkil eden Berâhime ve Sümeniyye fırkaları da çeşitli nedenlerle nübüvveti inkâr etmişlerdir.

Bu düşüncede olan şahıs ve fırkalar genelde aklın yeterli olduğu, mucizelerin nübüvveteye delil olamayacağı, ibadetlerin varlığı ile peygamberlerin getirdikleri emir ve yasakların akla aykırı olduğu vb. sebepleri öne sürerek nübüvveti gereksiz görmüş ve inkâr yoluna gitmişlerdir. İslam kelamcıları ise nübüvvetin gerekliliği ve ispatına yönelik bu tür akımlara karşı her devirde cevap verme gayreti içerisinde olmuştur.

Bu çalışmamızda nübüvveti inkâr eden akımların başında gelen Sümeniyye ve Berâhime fırkalarının nübüvvet hakkındaki düşüncelerine yer verilecek ve onların nübüvveteye karşı olma nedenleri irdelenecektir. Ayrıca İslam kelamcılarının Sümeniyye ve Berâhime özelinde nübüvveteye yöneltilecek eleştirilere verdikleri cevaplar incelenecektir. Birinci bölümde Sümeniyye ve Berâhime'nin tarihçelerine ve nübüvvet hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. İkinci bölümde ise söz konusu iki fırkanın nübüvveteye dair görüşlerine İslam âlimlerinin yönelttiği eleştirileri ortaya koyup bunları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeye gayret edeceğiz.

Tez çalışmam boyunca her türlü katkılarından ve fedakârlıklarından ötürü çok değerli danışman hocam Prof. Dr. Muammer Esen'e teşekkürü borç bilirim. Eleştiri ve yönlendirmeleriyle tezime önemli katkılar sağlayan saygıdeğer jüri üyelerim Prof. Dr. Mahmut Ay ve Doç. Dr. Yaşar Ünal hocalarıma; aynı zamanda tez çalışması sürecinde kendilerinden çokça istifade ettiğim ve yardımlarını benden hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocalarım Doç. Dr. Yusuf Okşar'a, Dr. Recep Bilgin'e, Dr. Tuğba Günal'a, Arş. Gör. A. İskender Sarıca'ya ve Hasan Çağşır'a teşekkür ederim. Bugünlere gelmem hususunda emeklerinin karşılığını ödeyemeyeceğim sevgili annem Sena Göçmen ve sevgili babam Halit Göçmen'e teşekkür eder Rabbimden hayırlı ömürler dilerim.

Gayret bizden tevfik yüce Allah'tandır.

Muhsin GÖÇMEN

Ankara - 2024

KISALTMALAR

(a.s) : Aleyhisselâm

(s.a.v) : Sallallahü aleyhi ve sellem

a.g.e : Adı geçen eser

a.g.m : Adı geçen makale

AÜİF : Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi

AÜİFD : Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi

bkz. : Bakınız

bs. : Baskı

c. : Cilt

çev. : Çeviren

d. : Doğumu

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

Ed. : Editör

H. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

Hız. : Hazret-i

Krş. : Karşılaştırınız

M. : Milâdî

md. : Maddesi

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

nşr. : Neşreden

ö. : Ölümü

SÜİFD : Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk. : Tahkik

Trc. : Tercüme eden

ts. : Tarihsiz

vb. : Ve benzeri

vd. : Ve diğerleri / Ve devamı

Yay. : Yayınları

yy. : Yüzyıl / Yayınevi yok

GİRİŞ

1. Tezin Konusu ve Önemi

Nübüvvet, mahiyeti ve işlevi açısından önemli ölçüde farklar bulunsa da Yahudilik, Hristiyanlık, Zerdüştlük, Maniheizm ve İslam gibi dinlerde çok eski çağlardan itibaren varlığını devam ettiren önemli bir kurumdur. Peygamberliğe inanç esasları arasında yer veren dinlerde, Allah ile insanlar arasında iletişimi sağlamaları, dünya ve ahiret hayatına ilişkin hususları insanlara bildirmeleri açısından peygamberlere büyük önem verilmiştir. Terim olarak nübüvvet, “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve ahiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi”¹ şeklinde tanımlanmıştır. Peygamberler, Allah ile insanlar arasındaki iletişimi sağlaması, ilahi mesajları insanlara tebliğ etmesi, yanlış veya yozlaşmış dini inançları tashih etmesi ve yeni dini ilkeler getirmesi bakımından çok önemli vazifeler üstlenirler.

Nübüvvet, İslam inancı açısından imanın bir şartı olması hasebiyle en mühim meselelerden biridir. İslam, esasında üç temel (Usulü Selâse) üzerine kuruludur. Bu üç ana konu; uluhiyyet, nübüvvet ve ahirettir. Diğer bütün hususlar bu ana konuların alt başlıkları niteliğindedir. İslam inancına göre insana akıl ve irade verilerek Allah’a kul olma sorumluluğu verilmiş bununla birlikte dünyada imtihana tabi tutulmuştur. Yüce Allah insanı imtihanında yalnız bırakmamış ona sorumluluk alanlarını bildirecek, dünya ve ahiret saadetine ermesini sağlamak amacıyla rehberlik ve önderlik edecek

---

¹ Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. M. Seyyid Kîlânî (Beyrut-Lübnan: Dar El-Marefah, ts.), “nb'e” md., 481-482; Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/286-291.

peygamberler göndermiştir. İslam inancında nübüvvet kurumuna çok fazla önem verilmektedir. Çünkü peygamberlere iman, uluhiyyet ve ahiret ahvaliyle ilgili bilgileri, yaratıcının emir ve yasaklarını insanlara bildirme ve onlara doğru yolda rehberlik etme gibi büyük sorumluluklar yüklenmiştir. Yine İslam inancına göre peygamberlerin tamamına iman etmek ve aralarında ayırım yapmamak aynı zamanda Hz. Muhammed (s.a.v.)'in son peygamber olduğunu kabul etmek nübüvvet imanının esasını teşkil eder.²

İslam dini açısından bakıldığında dinin iman esasları arasına dâhil edilmiş olması nübüvvet kurumunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Öyle ki peygambere itaat Allah'a itaate eş tutulmuştur.³ İslam dini açısından nübüvvet ilk insan Hz. Âdem ile başlamıştır. Bu yönüyle insanlık tarihinin başlamasıyla birlikte nübüvvetin de başladığı söylenebilir. İlk peygamber aynı zamanda ilk insan olarak da kabul edilen Hz. Âdem (a.s)'den başlamak üzere son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'e kadar her kavme yüce Allah'ın emir ve yasaklarını iletecek peygamberler gönderildiği⁴ İslam'ın nübüvvet inancında bilinen bir husustur.

İslam inancında nübüvvetin ana hatları keskin olarak belirlenmiştir. Peygamberlik vehbi olup kimin peygamber olacağı Allah'ın iradesi ve seçimine bağlıdır. Ayrıca insanlara en iyi şekilde örneklik teşkil etmesi bakımından peygamberlerin insan oldukları

---

² “Muhammed sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir, fakat o Allah'ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.” (Ahzâb 33/40).

³ “Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince seni onlara bekçi olarak göndermedik.” (Nisâ 4/80).

⁴ “Andolsun ki biz her ümmete, “Allah'a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun” diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah doğru yola iletti, kimileri de saptırılmayı hak ettiler. Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların âkıbetinin ne olduğunu görün.” (Nahl 16/36).

bunun haricinde melek veya ruhani bir varlık olmadıkları özellikle vurgulanan bir husustur.⁵ Bununla birlikte peygamberlerin taşınması gereken özellikler vardır. Bunlar, tebliğ (Allah'tan aldığı vahyi insanlara ulaştırmak), ismet (peygamberlik vazifesinde korunmuş olmak), sıdk (doğru sözlü olmak), fetanet (akıllı ve zeki olmak) ve emanet (güvenilir olmak) şeklinde belirlenmiştir.⁶ Bu hususlar, İslam'ın peygamberlik anlayışının diğer dinlerden farklılığını ortaya koymaktadır.

İlahi dinler peygamberler aracılığıyla yaratıcıyla irtibat kurulması, onun emirler ve yasaklar türünden mesajlarının insanlara ulaştırılması açısından nübüvveti gerekli görmüşlerdir. Bu sebeple peygamberlere iman esastır. Sümeniyye ve Berâhime gibi akımlar ise insanoğlunun akıllı, düşünen bir varlık olmasından ötürü yaratıcı ile bağıntı kendisinin kurabileceğini, akli ile yaratıcıyı bileceğini, fakat peygamberliğin akılla bilinemeyeceğini iddia ederek nübüvveti gereksiz görmüş, peygamberleri de inkâr etmişlerdir. Bu düşüncede olanların temel dayanağı, aklın her şeyi tek başına bilebileceği bu yüzden aklın yanında başka bir desteğe ihtiyaç olmadığıdır. Bu sebeple akli yüceltme yoluna gitmişlerdir. Akli insanın yegâne destekçisi olarak gören bu anlayışa sahip olanlar, aklın kabul etmediği hiçbir şeye itibar etmemişlerdir.⁷

Her ne kadar nübüvvet aleyhine fikirler ileri sürüp peygamberleri inkâr edenler olsa da dünya tarihi incelendiğinde, dünyanın seyrini değiştiren ve insanlık üzerinde ciddi etkiye sahip olan peygamberler gönderildiği gerçeği yadsınamaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla nübüvvet inancına sahip dinler açısından

---

⁵ Bkz. Kehf 18/110; İsrâ 17/95.

⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/257-262.

⁷ Nureddin es-Sâbûnî, *el-Bidâye fî Usûli'd-dîn*, thk. Fethullah Huleyf (İskenderiye: yy., 1969), 85; Abdurrahman Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam* (Beyrut: yy., 1980), 88.

peygamberlerin varlığı ve onlara duyulan ihtiyaç bakımından nübüvvetin önemi ortadadır.

Klasik kelimelerinde Sümeniyye ve Berâhime nübüvveti inkâr eden iki fırka olarak genellikle birlikte zikredilmektedirler. Bu sebeple biz de bu çalışmamızda söz konusu iki fırkayı birlikte almayı uygun gördük. Ancak Sümeniyye ve Berâhime'den bahseden klasik metinlere bakıldığında Sümeniyye'nin nübüvveti karşı olma sebepleri teferruatlı bir şekilde yer almamaktadır. Ancak Berâhime'nin nübüvveti inkâr etme gerekçelerine tek tek detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Dolayısıyla çalışmamızda Sümeniyye'ye de değinmekle birlikte daha çok Berâhime'nin nübüvveti inkâr düşüncesine İslam kelamında yöneltilen eleştiriler üzerinde durulmuştur.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Peygamberlik yüce Allah'ın insanlara bir lütfudur. Zira insanı yoktan var eden yaratıcının kullarını kendi varlığından haberdar etmemesi düşünülemez. Nitekim yüce Allah'ın kullarına kendini tanıtmaması, yaşama ve inanca dair hususları bildirmemesi durumunda insanların kendi başlarına bu bilgilere ulaşip doğru yolu bulmaları, yaratıcıyı da doğru bir şekilde tanımaları söz konusu olmazdı. Allah, gönderdiği peygamberlerle insanların kendisini doğru tanımalarını sağlamış, emir ve yasaklarını, dünya ve ahiret hayatına dair hususları bildirdikten sonra onları sorumlu tutmuştur.

İnsanın akıllı bir varlık olarak yaratılmış olmasını yeter sebep olarak gören anlayışlar ise nübüvveti hedef alarak peygamberlere yönelik eleştiri ve ithamlarda bulunmuşlardır. Gayet açıktır ki insanlık tarihi boyunca peygamberleri kabul edip onlardan taraf olanların yanında her zaman onlara karşı cephe alan ve peygamberliklerini inkâr edenler de olmuştur.

Bu çalışmamızın konusunu teşkil eden ve nübüvveti dair sahip oldukları fikirlerinden dolayı İslam kelamının klasik metinlerinde isimlerine sık rastlanan

Sümeniyye ve Berâhime hakkında giriş bölümünde kısa bilgi verilmiş ve nübüvvete karşı olan klasik ve modern akımlarla ilişkileri üzerinde durulmuştur. Çalışmamızın ilk bölümünde öncelikle bu iki fırkanın kökenine dair bir araştırma yapılmıştır. Araştırmamız sırasında öncelikle sözlük ve ansiklopedilerden yararlanılmıştır. Bunun yanında Sümeniyye ve Berâhime hakkında bilgi veren ilk kaynaklardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Sümeniyye ve Berâhime'nin kökenine dair verilen bilgilerden sonra söz konusu fırkaların nübüvvet hakkındaki düşünceleri irdelenmiştir.

Çalışmamızın ana konusunu teşkil eden ikinci bölümde ise Sümeniyye ve Berâhime'nin nübüvvete karşı olmalarının sebepleri irdelenmiş ve bu konudaki fikirleri ele alınmıştır. Aynı zamanda İslam kelmacılarının bu fikirlere verdiği cevaplara genişçe yer vererek genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu eleştirilere verilen cevaplar derlenirken Mâtürîdî, Eş'ârî ve Mu'tezilî kelmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Mâtürîdî kelmacılarından Mâtürîdîliğin kurucusu imam Mâtürîdî, Nureddin es-Sâbûnî ve Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Eş'ârî kelmacılarından Gazzâlî, Abdülkahir el-Bağdâdî, Bâkılânî, Şehristânî ve Seyfeddin Âmidî, Mu'tezili kelmacılarından ise Kâdî Abdulcabbâr ve Câhız'ın görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmamız, "Sümeniyye ve Berâhime'nin nübüvvete dair görüşleri ve bu görüşlerin İslam kelmadaki eleştirisi" başlığıyla sınırlı olduğundan konu bütünlüğünün bozulmaması adına söz konusu fırkaların kökenine dair detaylı bir incelemeye girilmemiş ve ayrı çalışmaların konusu olan nübüvvet dışındaki inanç sistemleri hakkında bilgi verilmemiştir.

Bu çalışmayı ortaya koymamızdaki amaç kelm ilmi açısından büyük öneme sahip olan nübüvvet kurumuna Sümeniyye ve Berâhime fırkalarının neden karşı olduğu? Bu fırkaların kimler olduğu? Nübüvvete karşı olan klasik ve modern akımlarla benzer veya farklı yönlerinin neler olduğu? vb. sorulara cevap arayarak kelmacıların nübüvvet savunusu hakkındaki düşüncelerini ortaya koymak ve nübüvvetin kelm ilmindeki yerini

ve önemini vurgulamaktır.

3. Nübüvvetin Kelâmdaki Yeri ve Değeri

Nübüvvet, kelim ilmi açısından büyük öneme sahiptir. Nübüvveti önemli yapan hususların başında, Allah-insan ve âlem arasındaki etkileşimde köprü vazifesi görmesi gelmektedir. Bu yönüyle nübüvvet yüce Allah'ın tarihe müdahalesi olarak düşünülebilir. Genel olarak bakıldığında kelamcılar, nübüvvet olgusunu imkânı, gerekliliği, mahiyeti ve ispatı yönlerinden ele almışlardır.

Nübüvvetin imkânı, yüce Allah'ın insanlara peygamberler göndermesinin vacip, mümkün veya müstahil olmasıyla ilgilidir. İslam kelamcıları tarafından nübüvvetin aklen vacip veya mümkün olduğuyla ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kelam ekolleri, nübüvvetin uluhiyyet açısından imkânını sahip oldukları Tanrı tasavvurları perspektifinde temellendirme yoluna gitmişlerdir. Bu temellendirmeyi Eş'arî kelamcıları daha çok Tanrı'nın zât ve sıfatlarına vurgu yaparak yapmışlardır. Mâtürîdî ve Mu'tezilî kelamcılar ise, nübüvvetin daha çok insanî açıdan gerekliliğini ön plana çıkartmak suretiyle temellendirme gayreti göstermişlerdir.⁸

Eş'arîler, nübüvvet konusunda yüce Allah'ın peygamberler göndermesinin akli açıdan vacip veya müstahil olmasından ziyade, Allah'ın diğer fiillerinde olduğu gibi nübüvvetin de O'nun bir fiili olması hasebiyle mümkün olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir.⁹ Eş'arîlere göre, akıl şeylerin ve eylemlerin iyilik veya kötülük, güzellik veya çirkinliklerini tespit etme konusunda yetkin değildir. Çünkü onlara göre, eşyanın

---

⁸ Mustafa Akçay, "Bir Kelam Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2001), 218.

⁹ İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Akîdetü'l-Nizâmiyye*, thk. Muhammed Zübeydi (Beyrut: yy., 2003), 303; Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İtikad'da Orta Yol*, çev. Kemal Işık (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971), 143-144.

özünde iyilik veya kötülüğe delalet eden bir şey yoktur. Bir şeyin iyi veya kötü, güzel veya çirkin olduğunun tespiti ancak din ile belirlenir. Hal böyleyken insanlar için iyi ile güzelin tercihi ve sorumluluğun gerçekleşmesi ancak nübüvvet ile olur. Buna göre, yüce Allah'ın insanlara peygamberler göndermesi akıl açısından vacip değil, mümkündür. Yine Allah'ın insanlara peygamberler göndermesi O'nun lütfu ve ihsanıdır. Allah'ın peygamberler göndermemesi ise bir zaaf veya noksanlık kabul edilemez.¹⁰

Mâtürîdî kelamcılar genel olarak bakıldığında nübüvvetin imkânı hususunda farklı iki görüş beyan etmişlerdir. Çoğunluğuna göre, Eş'arîlerin de savunduğu gibi peygamberler göndermek aklen mümkündür dolayısıyla yüce Allah'a vacip değildir.¹¹ Bazıları ise Mu'tezile'ye yakın görüş beyan etmişlerdir. Bu görüştekiler yüce Allah'ın peygamberler göndermesini vacip kabul etmişlerdir. Ancak buradaki vücubiyetin Mu'tezile'nin ileri sürdüğü gibi Allah'ın zatına ve kudretine göre değil, lütfu ve hikmeti gereği insanların nübüvveti olan ihtiyacına binaen olduğunu ifade etmişlerdir.¹²

Mu'tezile ise yüce Allah'ın peygamberler göndermesinin zorunlu olduğunu ileri sürmüştür. Onlar nübüvvetin zorunluluğunu “adalet” ilkesi etrafında ele almış ve konuyu “Salah-Aslah” ile “Hüsün-Kubuh” ilkeleri çerçevesinde temellendirmişlerdir. Mu'tezilî

---

¹⁰ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Fûrek, *Mücerredü Makâlâti'sh-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, thk. Daniel Gımarêt (Beyrut: yy., 1987), 174-175; Gazzâlî, a.g.e., 143-145.

¹¹ Ebü'l-Muin en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille fî Usulî'd-din*, thk. Muhammed Enver Hamid İsa (Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2011), 2/659, 665, 670; Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, thk. H. P. Linss (Kahire: yy., 2003), 95.

¹² Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2020), 348 vd.; Recep Önal, “İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (01 Haziran 2013), 164.

kelamcılar, nübüvvet kurumunun insanların yararına olduğunu, onların dünya ve ahiret mutluluklarını sağlamak amacı taşıdığını belirtmişlerdir. Yine onlar yüce Allah'ın insanlar için en güzel ve en faydalı olanı yaratmasının vacip olduğunu, dolayısıyla insanların yararına olan peygamberler göndermenin de O'na vacip olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹³ Mu'tezile'nin adalet ilkesi gereği, "kul için en faydalı ve aslah olanı yaratmak Allah'a vaciptir." Onların adalet prensibine göre bunun aksini düşünmek Allah'a zulüm isnat etmek olur. Bu sebepten dolayı Allah'ın kulları için en iyi ve faydalı olanı yaratmadığını düşünmek, O'nu adil olmamak ve zulümle nitelendirmek anlamı taşır. Yüce Allah'ın bütün fiilleri iyi ve faydalıdır. Dolayısıyla O, faydasız ve zararlı olan şeyleri irade etmez. Eksiklik ve ihtiyaçtan münezzeh olan yüce Allah'ın fiilleri insanların iyiliği ve yararı içindir.¹⁴

Bu bilgilerden yola çıkarak şunları söylemek mümkündür: her şeye kadir olan, tasarruflarında sınırsız ve sonsuz yetkiye sahip olan yüce Allah'a hiçbir durumda vücubiyet atfedilemez. Dolayısıyla Mu'tezile'nin Allah'a vücubiyet yakıştırması kabul edilebilir bir düşünce değildir. Bu sebeple yüce Allah tarafından peygamberler gönderilmesi aklen vacip değil caiz ve mümkündür. Nübüvvet yüce Allah'ın adaleti ve merhameti gereği insanları en doğru yola iletmek için bahşetmiş olduğu bir lütuftur.

Mu'tezile'nin vücûb anlayışı birçok yönden sorunlu olduğu gibi özellikle itikadi açıdan büyük bir problemdir. Zira bu anlayış yüce Allah'ın kudretini ve iradesini sınırlandırmakla kalmayıp O'nu mecburiyet altındaki bir varlık konumuna düşürmektedir. Ayrıca bu düşünce yüce Allah'ın ilim, irade, kudret ve tekvin gibi sıfatlarını kısıtlamak veya inkâr etmeye de sebebiyet vermektedir. Çünkü sonsuz kudrete

---

¹³ Kâdî Abdulcabbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, çev. Prof. Dr. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/420-421.

¹⁴ Abdulcabbâr, a.g.e., 2/8.

sahip olan, irade ve tercihlerinde özgür olan yaratıcının herhangi bir eylemi yapmaya mecbur olduğunu söylemek O'nun sıfatlarıyla bağdaşmaz. Yüce Allah bu tür yakıştırmaların tamamından bütünüyle uzaktır.

Nübüvvetin gerekliliği meselesi insanların bireysel ve toplumsal olarak nübüvvet ihtiyaçları olup olmadığı, böyle bir ihtiyaç varsa bu ihtiyacın nedenleri konusunu içermektedir. Bu konuda İslam düşünürleri genel olarak insanın psiko-sosyal ve irade zayıflığına binaen nübüvvet kurumuna dolayısıyla vahiyle desteklenmiş peygamberlerin yol göstericiliğine ihtiyacı olduğunu her durumda ifade etmişlerdir.

Yüce Allah tarih boyunca insanlara yardım ve destek amaçlı peygamberler göndermiştir. Kur'an'ı Kerim'in nübüvvet ve peygamberlerle ilgili ayetlerine bakıldığında, yüce Allah'ın peygamberler göndermesinin sebebinin insanın akli yetersizliğinin değil, doğruyu bulmada ahlaki yetersizlik ve irade zayıflığı olduğu görülmektedir. Zira insan tercih yaparken daha çok kolay olanı ve hoşuna gideni seçmeye meyillidir. Doğru ve iyi olanı araştırıp bulmak ise bilgi vasıtalarını etkin kullanmak gibi bir takım yükümlülükler gerektirmektedir. Bu sebeple yüce Allah'ın vahiyle desteklediği peygamberler insanların bu zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olmuşlardır.¹⁵

4. Nübüvvetin İnkârı Problemi

Nübüvvetin inkârı, yüce Allah'ın insanlara peygamber göndermesinin imkânsız veya mümkün olmasıyla ilgilidir. Genel anlamda bakıldığında nübüvvetin imkânı ve gerekliliği hususunda ihtilaflara düşülmüş bu sebeple nübüvvetin vacipliği, imkânsızlığı ve mümkün oluşu şeklinde üç ana görüş ortaya çıkmıştır.¹⁶

---

¹⁵ İlhami Güler - Ömer Özsoy, *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2019), 183.

¹⁶ Hasan Hanefî, *İslâmî İlimlere Giriş*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İnsan Yayınları, 1994), 85.

Peygamberliğin aklın öngördüğü kıstaslara uygun olmadığını bu açıdan da aklen imkânsız olduğunu iddia edenler daha ziyade iyilik ve kötülüğün aklın doğal bir şekilde ayırt edebileceği mefhumlar olduğunu düşünmektedirler. Bu itibarla herhangi bir kişinin zaten aklın ulaşabileceği bu bilgileri insanlara aktarması için Allah tarafından görevlendirilmesini anlamsız bulmaktadırlar.

4.1. Nübüvveti İnkâr Eden Akımlar

İslâm düşünce tarihi ve coğrafyasında nübüvveti inkâr düşüncesinin başında Sümeniyye, Berâhime ve Dehriyye gibi kadim dinî ve ideolojik akımların yanında “Aydınlanma Dönemi” ile ortaya çıkan ve aklın gerçeğe ulaşma noktasında tek mutlak hakikat olması çerçevesinde dillendirilen ve etkileri günümüzde de devam eden “deizm” de yer almaktadır.¹⁷

4.1.1. Sümeniyye ve Berâhime

Klasik kelim eserlerinin nübüvvet bahislerinde nübüvveti inkâr eden akımların başında Sümeniyye ve Berâhime gelmektedir.¹⁸ Sümeniyye’nin nübüvveti karşı olma sebeplerine bakıldığında haberi, bilgi kaynağı olarak görmemeleri neticesinde nübüvveti inkâr etmeleri ön plana çıkmaktadır.¹⁹ Ancak Berâhime’ye bakıldığında nübüvvetin inkârı için birçok görüş ortaya attıkları görülmektedir. Bunlardan bazıları ise şöyledir: Onlara göre, Allah insanlara peygamberler aracılığı ile bazı fiilleri yapmayı mecbur kılmıştır. Bu durum ise insanlar için bir zorlamadır. Aynı şekilde onlar, Tanrı’nın kendisine isyan edeceklerini ve peygamberlerini yalanlayacaklarını bildiği insanlara

---

¹⁷ Yusuf Okşar, *Peygamberlik Olgusu* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021), 123.

¹⁸ Nesefî, *Tebsiratü’l-edille*, 2/664.

¹⁹ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 31; Nesefî, *Tebsiratü’l-edille*, 2/664.

peygamberler göndermesini ilâhî hikmete aykırı bulmuşlardır.²⁰ Aklın insana rehberlik etmede yeterli olduğunu, iyiyi kötüden, güzeli çirkinden ayırt edebileceğini dolayısıyla aklın, nübüvvet alternatif olduğunu ileri sürerek nübüvvetin gereksiz ve muhal olduğunu iddia etmişlerdir.²¹

4.1.2. Dehrîyye

Zaman ve maddeyi ezeli ve ebedi kabul etmesiyle ön plana çıkan Dehrîyye, nübüvvetin imkânını reddeden akımlar arasında yer almaktadır.²² Cürcânî dehrî, “Allah katında uzayıp giden bir kalıcı andır ki başlangıçsızlık ve sonsuzluğun kendisiyle birleştiği zamanın en iç kısmı” şeklinde tanımlar.²³ Bağdâdî ise Dehrîyye’nin materyalist bir akım olduğunu belirterek onları Bâtınîler içerisinde zikreder. Ona göre Dehrîler nübüvveti inkâr eden, arzu heveslerinin peşinde olan zındıklardır.²⁴ Şehristânî, Dehrîyye’yi bir fırkadan öte daha çok felsefi bir akım şeklinde görmektedir. Bundan dolayı onlara farklı grupların içinde yer vermiştir. Dehrîyye, yaratıcı fikrine, ahirete ve nübüvveteye karşı olduğu için "zanâdika" veya “ehlü’t-tenâsüh”, materyalist ve pozitivist yönelimlerine karşılık “hissiyyûn (Duyumcular)”, maddeye önem verip tanrısal anlamlar

---

²⁰ Ebü'l-Feth eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, thk. Ahmed Fethi (Beyrut: yy., 1992), 3/708.

²¹ Cüveynî, *el-Akîdetü'l-Nizâmiyye*, 214.

²² Hasan Kurt, “Semantik Açıdan Dehri Kavramı ve Kelâmcıların Dehriilere Bakışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/14 (15 Aralık 2006), 118.

²³ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *Ta'rifât*, çev. Arif Erkan (İstanbul: Bahar Yayınları, 1997), 105.

²⁴ Geniş bilgi için bkz. Abdülkahir el-Bağdâdî, *el-Farq beyne'l-fırak*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire: Mektebetü dâri't-türâs, ts.), 281 vd. “Bâtınîyye” bölümü.

yükledikleri için “maddiyyûn”, Allah’ı ve ruhu inkâr etmelerinden dolayı da “mülhid” ve “muattıla” olarak isimlendirilmişlerdir.²⁵

Kur’an’ı Kerim’de bu görüşe temas edilmiş ve bazı kimseler “mutlak zaman” anlamındaki “dehr”in²⁶ her şeyin sebebi olduğu fikrine sahip oldukları için eleştirilmiştir.²⁷ Kur’an’da insanları öldürenin dehr değil, yüce Allah olduğu açıkça beyan edilmiştir.²⁸ Dehrîyye, yaşamın ve ölümün gök cisimlerinin hareketlerinin bir sonucu olarak meydana geldiğine inanmaktadır. Yine onlar ölümden sonra ahiret hayatının varlığını reddetmektedirler. Bu sebeple hayatlarının zamana bağlı olarak son bulunduğunu ileri sürmektedirler.²⁹ Bu fikirlerden yola çıkarak onlar, nübüvveti de inkâr etme yoluna gitmişlerdir.³⁰

Kâdî Abdulcabbâr, her şeyin maddi ve duyulur âlemden ibaret olduğunu, tevhid esasına muhalefet ettiklerini ve âlemin ezeliliğini savundukları için Dehrîyye’yi

---

²⁵ Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, 3/287-289.

²⁶ Hayrani Altıntaş, “Dehriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/107.

²⁷ “Bir de şöyle demektedirler: “Bu dünya hayatımızdan başka bir hayat yoktur. Ölürüz, yaşarız. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir. Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok.” (Câsiye 45/24).

²⁸ Bkz. Câsiye 45/26; Tevbe 9/116; Hicr 15/23; Duhân 44/8; Kâf 50/43.

²⁹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, thk. Mecdi Baslum (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 9/229; Ebü’l-Kâsım ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, thk. A. Ahmed Abdulmevcud - A. Muhammed Muavvad (Riyad: Mektebetü Abikan, 1998), 5/487-488; Fahreddin er-Râzî, *Tefsîru’l-Fahri’r-Râzî* (Beyrut: Daru’l-Fikr, 1981), 27/270-271.

³⁰ Ebü’l-Hasen el-Eş’arî, *Risâle fî İstihsâni’l-havz fî ‘ilmi’l-keîlâm* (Haydarabad: Dairetü’l-Maarif, 1322), 91.

eleştirmiştir.³¹ Gazzâlî de “El-Munkız” isimli eserinde Dehrîyye’yi âlemin ezeliğini savunup nübüvveti inkâr ettikleri için kâfirler/zındıklar zümresinden kabul etmiştir.³²

Dehrîlik düşüncesini sistemleştiren ve bu akımın en önemli temsilcisi kabul edilen İbnü’r-Râvendî (ö. 301/913-14 [?]) başlarda Mu’tezile ile yakınlık kurmuş olmasına rağmen daha sonra içine düştüğü ilhad ve olumsuz fikirleri sebebiyle eleştirilerin odağındaki isim olmuştur. Nitekim İbnü’l-Murtazâ (ö. 840/1437) “Tabakâtü’l-Mu’tezile” isimli eserinde İbnü’r-Râvendî’nin Mu’tezile’nin sekizinci tabakasında iken içine düştüğü zındıklık ve mülhidlik sebebiyle Mu’tezile’den uzaklaştığını ve fikirlerini de Kitâbü’t-Tâc’da ifade ettiğini kaydeder.³³ İbnü’n-Nedîm ise onun “Kitâbü’z-Zümürüd” isimli eserinde peygamberleri eleştirdiğini ve nübüvvet karşı olduğunu bildirmiştir.³⁴

Yaratıcının varlığına inandığı hâlde nübüvvet kurumuna karşı gelerek herhangi bir dini kabul etmemesi yönüyle çağdaş deizme yakın bir anlayışa sahip olan Ebû Bekir er-Râzî (ö.313/925)’ye göre, insanoğlu sahip olduğu aklî yetileri ve adalet duygusu

---

³¹ Ebü’l-Hüseyn el-Hayyat, *Kitâbu’l-intisâr ve’r-red alâ İbni’r-Ravendî el-mulhid*, thk. H. Samuel Nyberg (Beyrut: Dârü’l-Arabiyyeti lil-Kitâb, 1994), 36-34; Kâdî Abdülcebbâr, “en-nazar ve’l-mearif”, *el-Muğnî*, thk. İbrâhim Medkur (Kahire: yy., ts.), 12/54-58; Kâdî Abdülcebbâr, “el-Fırak ğayre’l-İslâmiyye”, *el-Muğnî*, thk. M. Muhammed Kasım (Kahire: yy., 1965), 5/18.

³² Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *el-Munkız mine’d-dalâl*, thk. Cemil Salibe - Kamil İyad (Beyrut: Darü’l-Endülüs, 2003), 96.

³³ Ahmed b. Yahyâ el-Murtazâ, *Tabakâtü’l-Mu’tezile*, thk. Susanna Diwald-Wilzer (Beyrut: Dârü’l-Muntazır, 1988), 92.

³⁴ Muhammed b. İshak en-Nedîm, *El-Fihrist*, çev. Prof. Dr. Ramazan Şeşen (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 570-571.

sebebiyle kendi yolunu bulabilir. Bu yüzden peygamber ve vahiy türünden başka herhangi bir desteğe ihtiyaç duymaz. Ebû Bekir er-Râzî, iyiyi kötüden, fayda vereni zarar verenden ve güzeli çirkinden ayırt etme noktasında tek ölçüt olarak akli benimsemiştir.³⁵

4.1.3. Deizm

Deizm sözcüğü, Latince’de Tanrı anlamına gelen “deus” ile Grekçe’de yine Tanrı anlamına gelen “theos” sözcüklerinin terimleşmiş halidir.³⁶ Deizm, dine karşı olanları ifade ederken, teizm ise dine karşı olumlu bir yaklaşıma sahip olanları ifade için kullanılmaktadır. Genelde deizm din karşıtlığını, teizm ise dine ve Tanrı’ya inanmayı ifade etmektedir.³⁷ Sözcüğün, “teizm”e karşıt manada belirlenen ilk kullanımı Calvinci ilahiyatçı Pierre Viret’in *Instruction Chrestienne* (Cenova 1563) isimli eserinde yer almaktadır. Viret, deistleri, “Tanrı’nın yerin göğün yaratıcısı olduğuna inanan ama İsa Mesih’in öğretilerini reddedenler” şeklinde tanımlamıştır.³⁸

Antik dönemlerden itibaren deizmin izlerine rastlansa da bu akımın özellikle 17. ve 18. Yüzyıllarda Batı’da “Aydınlanma Çağı” olarak ortaya çıkan dönemin karakteristiğini yansıttığını söylemek mümkündür. Bu çağ ise akılcı düşünceyi

---

³⁵ Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî, *Resâ’il Felsefiyye*, thk. Paul Kraus (Mısır: Matbaatü Bevlü Bariyye, 1939), 1/291 vd.; Mahmut Kaya, “Râzî, Ebû Bekir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/483.

³⁶ Hüsamettin Erdem, “Deizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/109-111.

³⁷ Yaşar Nuri Öztürk, *Tanrı, Akıl ve Ahlaktan Başka Kutsal Tanımayan İnanç Deizm (Teofilozofik Bir Tahlil)* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2015), 13.

³⁸ Mehmet S. Aydın, *Din felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1994), 173; Allen W. Wood, “Kant’ın Deizmi”, çev. Necmettin Tan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/1 (2011), 328.

önceleyerek özgürleşmeyi engelleyen her türlü düşünceden uzaklaşmayı ifade etmektedir. Özellikle Katolik Kilisesi'nin hegemonyasına ve baskıcı tutumuna karşı başkaldırı şeklinde başlayan ve günümüzde de varlığını devam ettiren deizm, Tanrı'nın varlığını kabul etmekle birlikte aklın her şeyi çözebileceği fikrinden hareketle dine ve vahye karşı gelmiştir.³⁹ Bu yönüyle deizm yaratıcının âleme müdahalesi olarak kabul edilen nübüvvet düşüncesine karşı gelmektedir.

J. J. Rousseau (ö. 1778), her topluluğun vahye ulaşması, kendilerine göre konuşturdukları bir şahıs tarafından olduğunu, dinlerin sahip oldukları ibadet ve ayinlerin şekillerinin birbirinden farklı olmasının da vahyin imkânsızlığına delalet ettiğini ileri sürmektedir.⁴⁰ Ona göre, insan kendi aklı ve vicdanıyla hakikati bulabilir. Dolayısıyla herhangi bir vahye ihtiyaç yoktur. Böylelikle eskilerin aktarımlarına dayanan ve insanlar tarafından anlaşılması mümkün olmayan mucizelere de gerek yoktur.⁴¹

Din ve nübüvvet karşıtı görüşleriyle deizmin önemli temsilcilerinden olan Rousseau şöyle der: “Tanrı'nın bir insanı kutsal iradelerinin aracı yapacak kadar küçülmeye! Tenezzül ettiğini varsayalım. Tüm insanlığın bu elçinin sesine, onun böyle olduğu bildirilmeden boyun eğmesi mantıklı ve doğru mudur? Teminat mektubu olarak bu elçiye, tanınmamış pek az insanın önünde belirtilip, geri kalan insanların da yalnızca kulaktan duymak zorunda kalacakları birtakım özel işaretler vermek dürüstlüğe, adalete uyar mı? Dünyanın tüm ülkelerinde eğer halkın ve basit insanların görmüş olduklarını

---

³⁹ Okşar, *Peygamberlik Olgusu*, 130-131; Yusuf Okşar, “Allah'ın Varlığının Delilleri Bağlamında Deizm Problemi”, *II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi*, ed. Münir Yıldırım (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018), 294 vd.

⁴⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Emile Ya da Eğitim Üzerine*, çev. Yaşar Avunç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009), 321-322.

⁴¹ Rousseau, *Emile*, 323.

söyledikleri mucizeler doğru kabul edilseydi, her din iyi din olur, doğal olaylardan daha çok mucizeye rastlanır ve mucizelerin en büyüğünü de işkence edilmiş bağınazların buldukları yerlerde hiç mucize görülmemesi oluştururdu. En üstün varlığı en iyi gösteren, doğanın değişmeyen düzenidir. Eğer çok istisna olsaydı, bunlar hakkında ne düşüneceğimi bilemezdim ve ben Tanrı'ya çok inandığım içindir ki ona pek yaraşmayan bunca mucizeye inanmıyorum.”⁴²

Deizmin bir diğer önemli temsilcisi Thomas Paine (ö. 1809), kendi dini inancını ifade ettiği “Akıl Çağı” isimli kitabında Yahudi, Hristiyan veya Müslüman olsun tüm dinî kurumların öğretilerine inanmadığını, zira bu kurumların insanları korkutarak gücü ve kazancı elinde tutmayı amaç edinmiş şahısların icatları olduğunu kaydeder.⁴³ O, vahyin sadece özel bir kişiye verilmesini eleştirmiştir. Çünkü ona göre, vahyin sadece bir kişiye verilmesi, herhangi başka birine verilmemesi, bu vahyin sadece o kişiye ait olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla bu vahiy kendisine vahiy verilen kişi tarafından başkasına aktarıldığı zaman artık vahiy olmaktan çıkar. Yani vahiy sadece vahiy alan kişi açısından vahiydir diğer insanlar için söylentiden başka bir şey değildir. Bu sebeple vahiy alan kişinin haricindeki insanlar bu vahye inanmakla yükümlü değildirler.⁴⁴ Tanrı'nın vahiy ve kelâmını sadece belirli bir kişiye göndermesi şeklindeki bir görevlendirmeyi kabul etmeyen Paine, Tanrı kelâmının gözlemediğimiz evren olduğunu ileri sürmüştür. Zira ona göre bu dil, herkesin anlayabileceği ve görebileceği değişmez evrensel bir dildir.⁴⁵

---

⁴² Rousseau, *Emile*, 324-325.

⁴³ Thomas Paine, *Akıl Çağı*, çev. A. İhsan Dalgıç (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013), 4.

⁴⁴ Paine, *Akıl Çağı*, 5-6.

⁴⁵ Paine, *Akıl Çağı*, 27-29.

Fransız Aydınlanması'nın babası olarak görülen Voltaire, entelektüel, bilimsel ve iktisâdi ilerlemelerin ancak aklın egemenliği sayesinde meydana gelebileceğini savunur.⁴⁶ Onun, Tanrı kavramı söz konusu olduğunda İngiliz felsefesinin de etkisiyle deizme sıkıca bağlandığını söylemek mümkündür. Çünkü o, hem dinin kurumsal boyutuna hem de dinî kurumların klasik Tanrı anlayışlarına şiddetli bir tepki ortaya koymuştur. Aslında bu şiddetli başkaldırı, Tanrı'ya veya O'nun egemenliğine değil Hristiyanlıktır. Özellikle de Katolik Kilisesi'nin başını çektiği Hristiyanlık anlayışmadır. Onun Hristiyanlığa düşmanlığı sosyal ve insani gerekçelere dayanır. Zira onun gözünde Kilise ve Hristiyanlık oluşturduğu baskı, sınırlama ve hoşgörüsüzlük sebebiyle her türlü ilerlemenin önündeki mutlaka aşılması gereken bir engeldir.⁴⁷ Hristiyanlığa sert eleştirilerine rağmen Voltaire, materyalist ateizme düşmekten çekindiği için Tanrı'nın yokluğunun sebep olacağı nihilizmi de dışlamak suretiyle doğal dinin ya da akıl dininin savunuculuğuna yapmıştır. Tüm bu açıklamalardan hareketle vahye ve her türlü dini kuruma karşı olan Voltaire'ye göre özgürlükten ve ilerlemeden söz edilecekse ahlaki ve Tanrısal birçok şeyin ölçüsü olarak akıl ön planda tutulmalıdır.⁴⁸

4.2. Berâhime ve Deizm İlişkisi

Klasik İslam eserleri incelendiğinde Berâhime ile benzer düşüncede olan akım ve şahısların nübüvvete karşı ortaya attıkları iddiaların başında “herkese eşit olarak verilmiş akıl varken vahyin gereksiz ve hatta akıl dışı olduğu” düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu konuda çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde genişçe yer verdiğimiz Berâhime'nin

---

⁴⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi (Thales'ten Baudrillard'a)* (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 667-668.

⁴⁷ Server Tanilli, *Voltaire ve Aydınlanma* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007), 21 vd.; Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 668 vd.

⁴⁸ Cevizci, *Felsefe Tarihi*, 668 vd.

nübüvvetle ilgili düşüncelerini özetleyecek olursak onlar daha çok Tanrı tasavvurundan hareketle yüce Allah'ın hakîm olduğunu, hakîm olanın ise kullarına akıllarının çirkin gördüğü şeyleri ibadet ve kulluk için emretmeyeceğini ileri sürmektedirler.⁴⁹

Berâhime bu düşünceden hareketle gönderilen peygamberlerin akla aykırı şeyler getirdiklerini, bununla birlikte hakîm olan Allah'ın insanlara yetecek akıl vermişken ayrıca kendileri gibi beşer olan birilerini peygamber olarak göndermenin ilahi hikmete aykırı olduğunu, nübüvvetin kanıtı olarak ileri sürülen mucizelerinde imkân dâhilinde olmadığını ileri sürmektedir.

Berâhime'nin ve deistlerin en temel buluşma noktası nübüvvetin ve vahyin imkânsızlığı veya gereksizliği düşüncesidir. Berâhime ve deizmin nübüvvetin gereksizliğiyle ilgili olarak ileri sürdükleri benzer fikirleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Tüm insanlarda aklın eşit düzeyde olması;
- Akıl varken vahye pek ihtiyaç kalmaması;
- Mucizelerin nübüvvetin/vahyin doğruluğuna delil olamayacağı;
- Dinlerin insanlar arasında huzur yerine çatışmaya sebep olduğu iddiası.

Genel olarak bu dört ana noktada belirgin bir benzerliğin olduğu gayet açıktır. Bununla birlikte tüm bu benzerlikleri tek bir argümana indirgemek de mümkündür: “Akıl kadar mükemmel bir yeti varken vahiy gereksizdir.”⁵⁰

Berâhime ve deizmin nübüvvetin gereksizliğiyle ilgili benzer görüşleri olsa da onları birbirinden ayıran önemli hususlar da mevcuttur. Öncelikle şu hususun bilinmesi

---

⁴⁹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/709.

⁵⁰ Meryem Özdemir Kardaş, *Deistik Argümanlara Karşı Vahyin İmkân ve Gerekliliği: 18. Yüzyıl İngiliz Deizmi ve Kelâmi Açısından Analizi*. (Ankara : Araştırma Yayınları, 2022), 210.

gerekmektedir. Berâhime ve onun gibi nübüvvete karşı olan diğer kişi/gruplar Tanrı'ya özellikle dine karşı büyük kırılmaların yaşandığı "Aydınlanma" öncesi dönemde eleştirilerini ileri sürmüşlerdir. Bu ise onların dinî bir atmosfer içerisinde eleştirilerde bulduklarını göstermektedir. Ancak deistler seküler bir dünyaya geçiş aşamasında, yeni bir doğa felsefesinin şekillendiği; "bilimin" ön plana çıkarak düşünce üzerinde hâkim olmaya başladığı erken aydınlanma döneminde yaşamışlardır. Bununla birlikte onlar, hümanizm ile birlikte yeniden tanımlanan Tanrı-evren-insan arasındaki münasebet bağlamında vahye ve dine yönelik eleştirilerini yöneltmişlerdir. Bu bağlamda Tanrı'yı bir yönüyle sınırlayan, O'nun mutlaklığı ve değişmezliği ekseninde şekillenen tasavvurdan hareket ettikleri görülür. Dolayısıyla deistlerin vahiyyle gelen din yerine insanın akıl ile ulaşacağı doğal dini daha çok ön planda tutmalarının arkasında yatan sebebin Tanrı tasavvurları olduğu anlaşılmaktadır. Deistler tanrının değişmezliğinden hareket ederken, Berâhime gibi düşünenler ise tanrının hakîmliğinden hareketle nübüvvete ve vahye karşı gelmişlerdir.⁵¹

Ayrıca, geleneksel Hristiyanlıkta yegâne otorite olarak görülen kilise ve din adamlarının imtiyazlı konumu deistlerin vahye/kurumsal dine yönelik sorgulamalarının ve eleştirilerinin en önemli etkenlerinden biri olmuştur. Bununla birlikte geleneksel Hristiyanlıktaki aslî günah, kutsal ruh, teslis, gizem vb. akıl ve doğal din ile uyuşmayan unsurlar deistlerin en çok itiraz ettiği hususlar olmuştur. Bu sebeple deistler vahyin akla katkı sağlayabilecek herhangi bir yönünün olmadığı kanaatine varmışlardır. Buradan hareketle deistleri Berâhime gibi akımlardan ayıran önemli hususlardan biri de onların doğrudan içinden geldikleri bir geleneğe yönelik eleştiriler getirmiş olmalarıdır. Berâhime gibi gruplar ise genelde kendi dışındaki bir geleneğe itirazda bulunmuşlardır. Tüm bunlarla birlikte deistler vahiy ile ilgili eleştirilerini, rasyonalizmin yükselişte

---

⁵¹ Kardeş, *Deistik Argümanlara Karşı Vahyin İmkân ve Gerekliliği*, 210.

olduğu ve aklın hâkimiyetini sağlamaya başladığı bir dönemde ortaya koymuşlardır. Bu sebeple deistlerin akıl vurgusu, insanın kendine olan güvenin arttığı, hümanizm gibi akımların etkisinde kalan bir anlayışla harmanlanmıştır. Bu durum deistleri, tanrının merkezde olduğu tanrı-evren-varlık anlayışının etkisinde kalarak akıl savunusu yapan Berâhime benzeri gruplardan farklılaştırır.⁵²

Verilen bilgilerden yola çıkarak şunları söylemek mümkündür: Sümeniyye, Berâhime, Dehriyye ve Deizm akımlarının arasındaki ortak nokta nübüvveti ve vahyi inkâr etmeleridir. Bununla birlikte inanç yönünden aralarında ciddi farkların olduğunu da söylemek mümkündür. Zira Sümeniyye, Berâhime ve Deizm bir yaratıcı inancına sahipken Dehriyye ekolü tek hakikat olarak maddeyi esas alarak, evrenin ezeli olduğunu dolayısıyla herhangi bir yaratıcının olmadığını savunmaktadır. Aralarındaki bir diğer fark ise, Sümeniyye ve Berâhime bir takım ibadetlerden oluşan, emir ve yasaklar içeren bir dini inanca sahipken, Deizm ise tüm dinlere karşı çıkarak vahiyden bağımsız bir inanç ileri sürmektedir. Bir sonraki bölümde araştırmamızın konusunu teşkil eden Sümeniyye ve Berâhime'nin tarihçelerine yer verilerek nübüvvet hakkındaki görüşleri incelenecektir.

---

⁵² Kardeş, *Deistik Argümanlara Karşı Vahyin İmkân ve Gerekliliği*, 211.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜMENİYYE VE BERAHİMENİN TARİHÇESİ VE NÜBÜVVET ANLAYIŞLARI

5. Sümeniyye'nin Tarihçesi

Sümeniyye, İslâmî kaynaklarda genelde “Sümeniyye” veya “Şüemiyye” biçiminde geçmektedir. Bu sözcük çoğunlukla “Sümen halkı,”⁵³ “Sümnâ’ya / Sümenat’a mensup olanlar;”⁵⁴ “puta tapan, tenasühe (ruh göçü) inanan ve haberi bilgi kaynağı olarak kabul etmeyen”⁵⁵ kimseler şeklinde tanımlanmıştır. Sümenat ya da günümüzdeki adıyla Somnat, Hindistan’da bulunan Gucerat bölgesinde denize kıyısı olan, Veraval beldesine yakın mesafede bulunan yerleşim alanının ismi aynı zamanda bu yerleşim alanında bulunan tapınağın ismi olarak geçtiği gibi, bu tapınağın içinde bulunan büyük bir putun ismi olarak da geçmektedir.⁵⁶

Somnat Tapınağı, tanrı Şiva’nın kutsiyetini (şivalinga) ihtiva ettiğine inanılan ve Hindular için kutsal kabul edilen on iki tapınaktan birisidir. Somnat Tapınağı, tarihte meydana gelen olumsuz hadiselerden dolayı birçok defa yıkılıp tekrar yeniden inşa

---

⁵³ Muhammed b. Yusuf el-Hârizmî, *Mefâtihu’l-Ulûm*, thk. İbrâhîm el-Ebyârî (Dâru’l-Kitâbi’l-Arabiyye, ts.), 55.

⁵⁴ en-Nedîm, *El-Fihrist*, 1072-1075.

⁵⁵ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh (Tâcu’l-Luğa)* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2009), 562.

⁵⁶ Ahmet Güç, “Sümeniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/132-133.

edildiği için “ezeli bir mabet” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁷

İbnü'l-Esîr, “el-Kâmil fi't-târîh” adlı eserinde Gazneli Mahmud'un 416'da (1025) Sûmenât bölgesinin fethini anlatırken buradaki tapınaktaki büyük puta değinir. Bu putun, Hindistan'daki putların en büyüğü olduğu ve her ay tutulması gecesinde onu binlerce kişinin ziyaret ettiğini, putun bulunduğu alana mücevher cinsinden kıymeti ölçülemeyecek kadar büyük bağışların yapıldığını, Hindistan halkının büyük bir hürmetle saygı duydukları ve ölen yaşlılarının kemiklerini içine attıkları Ganj adındaki büyük nehirden Sûmenât'ı yıkamak için her gün su taşıdıklarını, bu putun yanında da her gün ona ibadet eden bin Brahman bulunduğunu belirtir.⁵⁸

İslâm kaynaklarında Sümeniyye'den bahseden âlimlerden biri olan Mâtürîdî, “Kitâbü't-Tevhîd” adlı eserinde Sümeniyye'nin dehriyye akımından olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, Sümeniyye'nin bu konu hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir.⁵⁹ Abdülkahir el-Bağdâdî, “el-Farq beyne'l-fırak” adlı eserinde ise, Sümeniyye'nin “ashabu't-tenâsuh” yani tenasühe inananlar olduklarını belirtmiştir. Bu sebeple onların, ruhların bir bedenden başka bir bedene geçebileceğine; mesela insanın ruhunun bir köpeğe geçebileceğine, köpeğin ruhunun da bir insana geçebileceğine inandıklarını söylemiştir. Yine Bağdâdî'nin aktardığına göre, Sümeniyye tenasühü kabul etmekle birlikte âlemin kıdemini ileri sürmekte, bu sebeple öldükten sonra tekrar dirilmeyi ve ahireti inkâr etmektedir.⁶⁰

---

⁵⁷ Hammet Arslan, “Maturidi'nin Eleştirdiği ‘Sümeniyye’ Budizm midir?”, *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu II* (2017), 535.

⁵⁸ İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdusselam Tedmuri (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1997), 7/584.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 306.

⁶⁰ Bağdâdî, *el-Farq beyne'l-fırak*, 270-271.

Bir diğerk İslam âlimi olan Hârizmî de, Sümeniyye'yi, “ashab-ı sümen (sümen ehli)” şeklinde tanımlamış ve onların puta tapan, zamanın ezeli olduğunu söyleyen, tenasühü (ruh göçü) kabul edip dünyanın da üzerinde mevcut olan her şeyle birlikte sürekli aşağıya doğru hareket halinde olduğuna inanan, aynı zamanda Hindistan'da ortaya çıkan Budâsef (Bodisatva) adını verdikleri peygambere inanan bir grup olduklarını belirtmiştir.⁶¹

Bîrûnî ve Makdisî ise, Hindistan yarımadasında Brahmanlar (Berâhime) ve Şümeniyye (Sümeniyye) adında iki topluluğun mevcut olduğunu belirtmişlerdir.⁶² Bîrûnî'nin kaydettiğine göre Sümeniyye, Hinduizm'e yakın bir Hint fırkasıdır aynı zamanda Berâhime'ye şiddetli düşmanlığı da vardır. Eski zamanlarda İran, Irak, Şam ve Horasan sınırına kadar Musul halkının tamamı Sümeniyye inancına mensuptu. Daha sonraları Azerbaycan'da Zerdüşrt ortaya çıktı ve Mecûsîliği yaymaya başladı. Mecusiliğin bu coğrafyada etkisini arttırıp genişlemesiyle birlikte söz sahibi olan Mecûsî yöneticiler diğerk din mensuplarını bu bölgelerden çıkarınca Sümeniyye inancına mensup olanlar Belh'in doğu taraflarına göç etmek zorunda kalmışlardır.⁶³ Ayrıca Bîrûnî, Sümeniyye'yi “Muhammire” (kırmızı giyenler) şeklinde tarif etmiş ve onların, kurucuları olan Budda'ya bağlı olduklarını, müntesiplerinin cenazelerini ise suya bıraktıklarını kaydetmiştir.⁶⁴

İbnü'n-Nedîm, “Fihrist” adlı eserinde Sümeniyye ile alakalı Horasanlı bir

---

⁶¹ Hârizmî, *Mefâtihu'l-Ulûm*, 55.

⁶² Ebü'r-Reyhân Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, thk. C. E. Sachau (Haydarâbâd, 1958), 15-16; Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, thk. Cl. Huart (Bağdat: Mektebetü'l-Müsennâ, 1919), 2/9.

⁶³ Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, 15-16.

⁶⁴ Bîrûnî, *Tahkîku mâ li'l-Hind*, 122, 479; Güç, “Sümeniyye”, 38/132-133.

müellifin “*Ahbâru Horasân fi'l-Kadîmi ve mâ Âlet ileyhi fi'l-Hadî*” (Horasan'ın Eski Devir Rivayetlerine ve Sonraki Bir Devirde Peyda Eden Ahvaline Dair Haberler) adlı eserinde şunları okuduğunu söylemiştir: “Horasanlı zatın yazdığı bu cüz bir düstura benziyordu. Eserde şöyle deniyordu: Sümeniyye'nin peygamberi Budasef'tir. İslam'dan önceki eski zamanlarda Maveraünnehir ahalisinin çoğu bu mezheptendi. Sümeniyye kelimesinin manası Sümeni'ye mensup olan demektir. Onlar yeryüzündeki insanların ve dinlerin en cömertidirler. Çünkü Budasef onlara, bir insana inanması ya da yapması helal olmayan işlerin en büyüğünün her şeyde “La” (hayır) demek olduğunu öğretmiştir. Onlar sözlerinde ve fiillerinde buna uyarlar. “La” (hayır) sözü onlar nezdinde şeytan işidir. Onların mezhebi ise Şeytan'ı kovmaktır.”⁶⁵

Özetle, İslam âlimlerinin eserlerine bakıldığında genelde Sümeniyye fırkasının puta tapan, tenasühü(ruh göçü) kabul edip âlemin ve zamanın ezeli olduğuna, İslam'daki nübüvvet inancından farklı olarak Budâsef (Bodisatva) adını verdikleri bir peygambere inanan, Maveraünnehir'den başlayan ve Hint coğrafyasına kadar uzanan geniş alanda varlığını sürdüren bir topluluk olduğundan söz edilebilir.

5.1. Sümeniyye'nin Budizmle Özdeşleştirilmesi Sorunu

Yapılan araştırmalar neticesinde bu konuda üç farklı görüşün ileri sürüldüğü görülmektedir. Bunlardan birincisi Sümeniyye'nin Şamanist olduğunu iddia edenlerdir. Bu konuda Yusuf Ziya Yörükân, Sümeniyye veya Şemeniyye'nin kimler olabilecekleri konusunda teferruatlı bir izah yapmaktadır. Yörükân, mevzuya öncelikle Sümeniyye kelimesinin etimolojik yapısını irdelemekle başlamaktadır. Ona göre klasik kaynakların bazılarında din olarak "Şamanlık" tabiri geçmediğini bunun yerine ona karşılık gelen Şemeniyye – Sümeniyye tabirlerinin geçtiğini, Bîrûnî'nin de eserlerinde, Şamanizm'i kısa Arapça heceler olarak "Şemeniyye" biçiminde yazdığını, diğer eserlerin ise bu

---

⁶⁵ en-Nedîm, *El-Fihrist*, 1072-1075.

kelime yerine "Sümeniyye" kelimesini kullandıklarını belirtmektedir.⁶⁶

Yörükân'a göre klasik İslam eserlerinde Şamanlık, "Sümeniyye" tabiri altında geçmektedir ve bu tabirin Şamaniyye veya Şamanlıktan ibaret olduğunu hiçbir müellifin fark etmemiş olması büyük bir talihsizliktir. Bu talihsizliğe sadece İslam âlimleri değil aynı zamanda Barthold gibi Avrupalı müsteşrikleri de düşmüşlerdir. Yaptıkları tercümelerde onlar da Sümeniyye'den kasıt Budizme mensup olanlar zannetmişlerdir.⁶⁷

Yine Yörükân'a göre Sümeniyye kavramından Sumenât, Sivâ mezhebi, herhangi bir Hint dini veya herhangi bir Çin dini, Konfüçyüs dini veyahut Budizm dinini anlamak yanlış olur. Sümeniyye kelimesinden anlaşılması gereken Tibet Budiliği veya doğrudan Şamanlıktır.⁶⁸

Harun Güngör de Arap seyyah ve tarihçilerin Orta Asya ile etkileşimleri sonucunda tanıştıkları Şamanları ve inanışlarını "Şemeniyye" diye adlandırdıklarını, onları daha çok Mahayana Budizm'i, diğer bir ifade ile Tibet Budizm'inin bir mezhebi olarak gördüklerini belirtmiştir.⁶⁹

Hayrettin Rayman da "Eski Türklerde Üç Din" adlı eserinde diğer inançlarla ele alınan Şamanizm hakkında İslami eserlerde yeterince bilgi bulunmamasından yakınmıştır. Rayman'ın eserinde "Sümeniyye" ve "Semeniyye" şeklindeki kavramlarla kast edilen mananın asıl itibarıyla Şamanlık olduğu vurgulanmaktadır. Rayman, Budizm'in Şamanlıkla bir takım benzerliklerinin olduğunu çünkü Hint kültürünün

---

⁶⁶ Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009), 128.

⁶⁷ Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, 128-129.

⁶⁸ Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*, 138.

⁶⁹ Harun Güngör, *Türk Din Etnolojisi* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012), 56.

Şamanizm'in etkisinde kaldığını da ifade etmektedir.⁷⁰

İkinci görüş ise Sümeniyye'nin Budizm ile aynı din olduğudur. “Mâtürîdî'nin Eleştirdiği Sümeniyye Budizm midir?” adlı makalesinde Hammet Arslan, konuyla alakalı yaptığı araştırmada Orta Asya'da Budistlerle karşılaşan Müslüman yazarların Budistleri sahip oldukları “sekiz dilimli yol” inancından ötürü sekizciler anlamında “semeniyye” olarak isimlendirmiş olabileceklerini ifade etmiştir. Bu sözcüğün zamanla Sümeniyye şeklinde değişime uğramış olabileceğini de eklemektedir.⁷¹

Aynı şekilde Ahmet Güç de yaptığı araştırma sonucunda Sümeniyye fırkasının Budizm olduğu yönünde bir kanaat belirtmiştir.⁷²

Üçüncü görüşe göre ise Şamani, Sümeni ve Budist kavramları ortak bir isim olarak aynı dini ifade etmek için kullanılmaktadır. Orhan Ş. Koloğlu'nun aktardığına göre, Hindistan'a ilaçlar getirmesi ve dinler hakkında bilgiler toplaması için H. 185'li yıllarda kimliği belirsiz bir elçi gönderilmiştir. Bu elçi Hindistan hakkında topladığı malumatları ve izlenimlerini raporlaştırmıştır. Elçinin bu raporuna göre Hindistan'da çok sayıda inancın bulunduğu, bu inançlardan biri olan ve Budist kabul edilen “Şamani” (Sümeni)'lerin peygamberleri reddedenler, mükâfat ve ceza olarak tenasühü kabul edenler olduğunu belirtmektedir. Buradan anlaşıldığına göre Sümeni ifadesinin, Budistler

---

⁷⁰ Hayrettin Rayman, *Eski Türklerde Üç Din* (Ankara: Karınca Yayınları, 2016), 20-24.

⁷¹ Arslan, “Maturidi'nin Eleştirdiği 'Sümeniyye' Budizm midir?”, 2/535; Hammet Arslan, “Mâtürîdî'nin Kitâbü't-Tevhid İsimli Eserinde Budizm'e Atıflar: Sümeniyye Örneği”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/4 (31 Aralık 2019), 3353-3371.

⁷² Bkz. Güç, “Sümeniyye”, 38/132-133.

ve Şamanilerin her ikisi için de bir isim olarak kullanıldığı kabul edilmektedir.⁷³

Sümeniyye'nin kimliğine dair yapılan araştırmalar şunu göstermektedir; Sümeniyye'nin ayrı bir dini inanç olup olmadığı veya Budizm veyahut Şamanizm olup olmadığı hususunda kesin bir bilgi mevcut değildir. Çünkü Sümeniyye'den bahseden eserler bu fırkaya mensup olanların sadece yaşadıkları coğrafyaya ve inanç alanındaki bazı fikirlerine değinmişlerdir. Bunun haricinde bu fırka hakkında çok detaylı bilgiler mevcut değildir. Dolayısıyla bu fırkanın kökenine dair ileri sürülen Şamanizm veya Budizm olduğu hakkındaki yargılar kesin olmamakla birlikte İslam âlimlerinin eserlerinde yer verdikleri ve Hindistan coğrafyasında varlığını sürdüren Berâhime ile birlikte iki büyük dini gruptan biri olan Sümeniyye'nin Budistler olabileceği ihtimali daha yüksek görünmektedir.

5.2. Sümeniyye'nin Nübüvvete Dair Görüşleri

İslam kelim âlimlerinden Bâkılânî, Berâhime'nin içinden bir grubun nübüvveti, ilahi hikmet açısından uygun olmadığı gerekçesiyle inkâr ettiğini kaydeder.⁷⁴ Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Sümeniyye'yi de nübüvveti reddedenlerin arasına dâhil eder. Ebü'l-Muîn en-Nesefî ise, Berâhime ve Sümeniyye'nin bilgi vasıtalarından kabul etmedikleri habere dayanmasından ötürü nübüvveti reddettiklerini belirtmiştir.⁷⁵ Daha sonraki dönemlerde yazılan kelâm kitaplarında Sümeniyye ve Berâhime'nin akli bilgilerin insanlar için yeterli

---

⁷³ Orhan Şener Koloğlu, “Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (01 Ocak 2004), 174.

⁷⁴ Ebû Bekr el-Basrî el-Bâkılânî, *Kitâb-u Temhîdi'l-Evâil ve Talhisi'd-Delâil*, thk. İmadüddin Ahmed Haydar (Beyrut: Müessesetü'l- Kütübi's-Sekafiyye, 1987), 126-127.

⁷⁵ Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, 2/664.

olacağı düşüncesine dayalı nübüvvete yönelik itirazları reddedilmiştir.⁷⁶

Abdülkahir el-Bağdâdî, Sümeniyye'nin tümevarım (nazar) ve tümünden gelimi (istidlal) reddettiklerini, beş duyu dışında hiçbir şeyin bilinemeyeceğini de iddia ettiklerini belirtmiştir.⁷⁷ Sözlerinin devamında Bağdâdî, Sümeniyye'nin tenasühle ilgili iddia ettiği en acayip şeyin, tenasühün duyularla bilinemeyeceğini söylemeleri olduğunu ifade etmektedir. Buna göre, onlar beş duyu dışında hiçbir şeyin bilinemeyeceğini söylemelerine karşılık, tenasühün duyularla bilinemeyeceğini söylemekle aslında kendi kendileriyle ihtilafa düştüklerini belirtmiştir.⁷⁸

Bağdâdî burada Sümeniyye'nin içinde bulunduğu çelişkiyi ortaya koymaktadır. Zira bir yandan beş duyu haricinde hiçbir şeyin bilinemeyeceğini söylemek öte yandan beş duyu ile bilinemeyeceğini ileri sürdükleri tenasühe inanmak, onların çelişki içerisinde olduklarının göstergesidir. Sümeniyye, beş duyu haricinde ve habere dayandığı için nübüvveti inkâr etmektedir. Ancak onlar yine beş duyu haricinde olan ve habere dayanan tenasühü kabul etmektedirler bu durum onların kendi içlerinde tutarlı olmadıklarını göstermektedir.

Hârizmî, Sümeniyye'nin nübüvvet inancı hakkında, onların peygambere inandığı ancak haberi bilgi değeri olarak görmedikleri için çelişki içinde olduklarını beyan etmiştir.⁷⁹ Pezdevi'nin aktardığına göre, Sümeniyye peygamberler gönderilmesini aklen caiz görmemiştir. Bu sebeple onlar bütün peygamberleri inkâr etmişlerdir. Ancak Sümeniyye'den bazıları peygamber gönderilmesinin akıl açısından uygun olduğunu

---

⁷⁶ Yavuz, "Nübüvvet", 33/286-291; Güç, "Sümeniyye", 38/132-133; Okşar, *Peygamberlik Olgusu*, 27 vd.

⁷⁷ Bağdâdî, *el-Farq beyne'l-fırak*, 270-271.

⁷⁸ Bağdâdî, *el-Farq beyne'l-fırak*, 270-271.

⁷⁹ Hârizmî, *Mefâtihi'l-Ulûm*, 55.

kabul etmişlerdir. Bu gruptakiler sadece Hz. Âdem'in nübüvvetini kabul etmişlerdir. Sümeniyye'den bir başka grup ise Hz. Âdem'in nübüvvetinin yanında, Hz. İbrahim'in nübüvvetini de kabul etmişlerdir. Ancak bu gruptakiler Hz. Âdem ve Hz. İbrahim haricindeki diğer peygamberlerin nübüvvetlerini kabul etmemişlerdir.⁸⁰

Pezdevî'nin Sümeniyye ve Berâhime hakkında verdiği bilgilere bakıldığında ciddi tutarsızlıklar içerdiği görülmektedir. O, bir yandan Sümeniyye ve Berâhime'nin tüm peygamberleri inkâr ettiklerini öte yandan içlerinden bazılarının sadece bazı peygamberleri kabul ettiklerini belirtmiştir.⁸¹ Pezdevî, Sümeniyye ve Berâhime'nin içinde bazı peygamberlerin nübüvvetini kabul eden bu grupların kimler olduğu hakkında bilgi vermezken, onların neden sadece bazı peygamberleri kabul edip diğerlerini reddettikleri hakkında da bilgi vermemiştir. Sümeniyye ve Berâhime hakkında verilen bilgiler göz önüne alındığında söz konusu iki fırkanın nübüvvet kurumuna karşı oldukları dolayısıyla bir yandan nübüvveti karşı olup öte yandan bazı peygamberlerin nübüvvetini kabul etmeleri çelişki arz etmektedir. Nitekim Şehristânî de bu duruma karşı gelmiş ve bu düşüncede olanların görüşlerini reddetmiştir.⁸²

Nüreddin es-Sâbûnî'nin kaydettiğine göre, Sümeniyye ve Berâhime peygamber gönderilmesini muhal kabul etmektedir. Onlara göre, peygamber eğer akılda mevcut olan hususları getirecekse, bu durumda akıl bundan müstağni olur. Şayet peygamber aklın benimsemeyeceği şeyleri getirecekse, bunu da muhal kabul edip reddederler.⁸³ Buradan anlaşılıyor ki, Sümeniyye ve Berâhime peygamber gönderilmesini gereksiz ve abes kabul edip nübüvveti inkâr etmişlerdir.

---

⁸⁰ Pezdevî, *Uşûlü 'd-dîn*, 95.

⁸¹ Pezdevî, *Uşûlü 'd-dîn*, 95.

⁸² Şehristânî, *el-Milel ve 'n-Nihal*, 3/706.

⁸³ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 85.

Sâbûnî, ayrıca Sümeniyye'nin ve Berâhime'nin, sofistlerin görüşlerine yakın bir görüş beyan ederek haberi bilgi yollarından saymayı kabul etmediklerini belirterek, onları eleştirmiştir. Sâbûnî'ye göre, bu düşüncede olanlar mütevâtir haber yoluyla sabit olan zorunlu bilgiyi reddederler. Mütevâtir haber bilgi yollarından kabul edilmeyecekse insan kendi öz babasını, kardeşini, amcasını ve diğer akrabalarını bilemez. Çünkü geçmişe dair tüm bilgiler haber yoluyla bilinebilmektedir.⁸⁴

Sümeniyye, nübüvveti inkâr ettiği için H. II. (M. VIII.) asırdan itibaren İslâm âlimleri tarafından eleştirilene maruz kalmıştır.⁸⁵ Verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere Sümeniyye nübüvveti inkâr etmektedir. Ancak bazı İslâm âlimleri Sümeniyye'nin "Budasef" adında bir peygambere inandığını belirtmişlerdir.⁸⁶ Bazı âlimlerin peygamber diye ifade ettikleri Budasef, İslâm inancındaki peygamberler gibi bir peygamber değildir. Çünkü Sümeniyye'nin peygamberlik inancı İslâm'ın peygamberlik inancından çok daha farklıdır. Zira İslâm'daki peygamberlik anlayışında yüce Allah'ın insanlar arasından birini seçmek suretiyle peygamber olarak görevlendirmesi varken, onların peygamberlik inancında böyle bir şey söz konusu değildir. Onların anlayışına göre, peygamber insanlara doğru yolu gösteren büyük bir şahsiyettir. O, insanların yararı için çalışır ve onlara yardım eder.⁸⁷

Sümeniyye'nin nübüvmete dair görüşleri incelendiğinde onların İslâm'daki gibi bir peygamber anlayışlarının olmadığı söylenebilir. Budasef adında tabi oldukları kişi

---

⁸⁴ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 31.

⁸⁵ İlyas Çelebi - Bekir Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 286.

⁸⁶ Hârizmî, *Mefâtihu'l-Ulûm*, 55; en-Nedîm, *El-Fihrist*, 1072-1075.

⁸⁷ Arslan, "Mâturîdî'nin Kitâbü't-Tevhid İsimli Eserinde Budizm'e Atıflar: Sümeniyye Örneği", 3353-3371.

İslam inancındaki gibi bir peygamber değildir. Onların tabi oldukları bu kişinin peygamberden ziyade sadece dini bir önder olduğu söylenebilir. Ayrıca onların İslam'daki nübüvvet düşüncesini akla aykırı bulduklarını bu sebeple nübüvveti inkâr edip eleştirdiklerini söylemek mümkündür.

6. Berâhime'nin Tarihçesi

Arapça'ya Sanskritçe'den geçen ve brhm kökünden türetilmiş olan Berâhime kelimesi Sanskritçe'de “söylemek, konuşmak; bağırarak, yüksek sesle çağırmak, kükremek; büyümek, güçlü olmak”⁸⁸ anlamlarına gelmektedir. Bu kökten türemiş olan “brahma” kelimesinin anlamı “yüce gerçek, kutsal kudret”⁸⁹ şeklinde geçmektedir. Brahman kelimesi ise “bu kudrete sahip veya ona bağlı olan kimse”⁹⁰ anlamındadır. Brahman kelimesi zaman içerisinde mana yönünden bir takım değişikliklere uğramış böylece dünyayı şekillendiren ve ona nizam veren, aynı zamanda her şeyin özünü ifade eden “yaratıcı Tanrı'nın ismi”⁹¹ şeklinde anlam kazanmıştır.

Brahman kelimesi, yaratıcı Tanrı'ya bağlı olan veya kendini onun yoluna adanmış olan din adamlarını ifade etmek için de kullanılmaktadır.⁹² Yine aynı kökten gelen ve “brahman ile donatılmış” anlamına gelen brahmana kelimesi, kast sisteminin en üst tabakasının ismi olması yanında kutsal metin olarak kabul gören Vedalar'a yapılan şerhlerin de adıdır. Brahmanizm ise M.Ö. 1000 M.S. 500 yılları arasında günümüzdeki Hindistan coğrafyasının kuzey taraflarında ortaya çıkan ve bu bölgede varlığını gösteren

---

⁸⁸ Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 49.

⁸⁹ Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 49.

⁹⁰ Günay Tümer, “Brahmanizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/329-333.

⁹¹ Tümer, “Brahmanizm”, 6/329-333.

⁹² Tümer, “Brahmanizm”, 6/329-333.

dinî yapının adıdır.⁹³

Genellikle klasik İslam eserlerinde ise Berâhime, Hint kökenli “Behrem” veya “Berahim” adındaki kişiye mensup olanlar şeklinde geçmektedir.⁹⁴ Berâhime’nin kral veya bilge kimliği ile ön plana çıkan Brehmen/Berhemen veya Berhemi/Brahmi gibi isimlerle bilinen şahsa mensup olduğu ve ondan türediği hususunda kaynaklar arasında ihtilaf yoktur.⁹⁵ Bunun yanında fırkayı Hz. İbrahim’e atfedenler de olmuştur. Pezdevi’nin aktardığına göre, Brahmanlar Hz. Nuh, Hz. İdris ve Hz. İbrahim’in peygamberliklerini kabul etmiş diğer peygamberleri ise inkâr etmişlerdir. Bu sebepten ötürü onlar için “Berâhime” ismi kullanılmıştır.⁹⁶

Şehristânî, konuyla ilgili olarak Brahmanların, içlerinden “Berâhim” ismindeki bir kişiye müntesip olduklarını, onun da nübüvveti inkâr etmelerini sağladığını böylece Brahmanların asıl itibarıyla peygamberliği kökten inkâr eden bir grup olduklarını belirtmiştir. Şehristânî, Berâhime’nin Hz. İbrahim’in nübüvvetini kabul etmeleri ve ona mensup olmalarından dolayı bu isimle anıldıklarını ileri sürenlerin görüşünü reddetmiştir. Ona göre, Hint halkı arasında Hz. İbrahim (a.s)’in peygamberliğini kabul eden tek bir grup vardır. Bu grup Senevîler’dir. Onlar, kâinatta ışık ve karanlık olmak üzere iki temel esasın olduğuna inanırlar.⁹⁷

---

⁹³ Tümer, “Brahmanizm”, 6/329-333; Ayrıca Bkz. Feyyaz Karayi, *Hint Dinleri*, çev. Kutalmış Fidan (Ankara: Ganeşa Yayınevi, 2019), 24-27.

⁹⁴ Ebû Muhammed Ali b. Muhammed İbn Hazm, *el-Fasl fi ’l-Mile’l ve ’l-Ehvâ ve ’n-Nihal* (Beyrut: yy., ts.), 1/137.

⁹⁵ İbn Hazm, *el-Fasl fi ’l-Mile’l ve ’l-Ehvâ ve ’n-Nihal*, 1/137; Ali b. Hüseyin Mes’ûdî, *Mürûcu ’z-Zeheb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: yy., ts.), 1/78.

⁹⁶ Pezdevî, *Uşûlü ’d-dîn*, 95.

⁹⁷ Şehristânî, *el-Milel ve ’n-Nihal*, 3/706.

Bâkılânî'nin aktardığına göre, nübüvvet konusunda Berâhime'nin içinde iki farklı görüş ön plana çıkmaktadır. İlk görüştekiler, peygamberleri yalanladılar ve Allah'ın kullarına peygamber göndermesinin hikmeti gereği câiz olmadığını iddia ettiler. İkinci görüştekilerden bir kısmı, yüce Allah Hz. Âdem haricinde başka bir kimseyi peygamberlikle görevlendirmemiştir. Böylece Hz. Âdem dışında peygamberlik iddiasında bulunan herkesi yalanlamışlardır. Diğer bir kısmı ise yüce Allah, Hz. İbrahim haricinde başka bir peygamber göndermedi. Böylece sadece Hz. İbrahim'in peygamberliğini kabul edip ondan başka peygamberlik iddiasında bulunan herkesi inkâr etmişlerdir.⁹⁸

Berâhime hakkında daha teferruatlı bilgiler veren Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, Hindistan'da çok sayıda farklı fırkanın bulunduğunu, bunların da Sümeniyye ve Berâhime isimleri altında toplandığını kaydettikten sonra şu bilgilere yer verir. Berâhime üç gruba ayrılır. Birinci grup tevhid, nübüvvet ve ahireti kabul edenler. İkinci grup tevhid ve ahireti kabul edip nübüvveti reddedenler. Üçüncü grup ise sadece tenasühe inanıp tevhid ve nübüvveti inkâr edenler. Bunların yanında Makdisî, Berâhime'nin içinde içki içmeyi ve inek eti yemeyi büyük haram sayanların, ateşi yüceltenlerin, ineğe ve putlara tapanların, meleklerin insan suretinde onlara elçi olarak indirildiğine iman edenlerin bulunduğunu da nakleder.⁹⁹

Berâhime'nin kim oldukları konusunda kesin bilgi olmamakla birlikte yaygın kanaate göre Hint Brahmanlarına dayandıkları söylenmektedir.¹⁰⁰ Zira Brahmanizm'de Tanrı, insan ve âlem birlikteliğine dayalı bir anlayış mevcuttur. Bu sebeple nübüvvet

---

⁹⁸ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 126-127.

⁹⁹ Makdisî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, 2/4/9-19.

¹⁰⁰ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/706; Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 115; Koloğlu, "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime", 162.

dayalı ilahi bir müdahaleye gerek duyulmaz. Nitekim Hint-Asya dinleri üzerine yaptığı araştırmalarda Ali Mebrûk, Hint düşüncelerinde dinin amacının insanın asli varlığı olan özüne/ruhuna dönüş olduğunu belirtir. Hint-Asya dinlerinde insanın görevi, Tanrıyla birleşinceye kadar nefsinin her türlü içerikten boşaltıp arındırmak ve böylece bütünüyle Tanrı gibi olmaya çalışmaktır. Hint dini, Tanrı'nın insandan ayrı ve yüce olduğu bir din değil aksine iç içe ve aynı yerde oldukları bir dindir, çünkü bu dine göre Tanrı ayrı bir varlık değil, içteki cevherdir. Bu sebeple Tanrı ile birleşme yolundaki her çaba için dışarıdan gelen bir yönlendirmeye değil içten gelen bir düşünce ve keşfe ihtiyaç vardır. Zira din, insanın belli bir kaynaktan aldığı vahye mahsus hakikatlere iman etmesi olarak değil; kişisel ve hususi tecrübenin desteklediği öznel bir keşif halini almıştır. Neticede bu keşif kişiyi asli varlığı ve Tanrı ile birleşmeye götürmektedir. Bu sebepten dolayı Hint dini vahye veya nübüvvete ihtiyaç duymaz.¹⁰¹

Mebrûk'un bu aktarımlarına göre Berâhime'nin vahye ve nübüvvete karşı olmasının arkasında yatan sebep sahip olduğu tanrı-evren-insan anlayışında yatar. Nitekim bu anlayışa göre insanın nihai hedefine ulaşmasının yolu içsel benliğini olumsuz arzu ve düşüncelerden arındırması ile mümkündür. Bunun sağlayacak şey ise dışarıdan gelecek bir destek değil içten gelecek bir gayrete bağlıdır. Dolayısıyla bu düşünceye göre insanın nihai hedefine ulaşmasında dışarıdan destek amacıyla gelecek olan herhangi bir peygambere gereksinim duyulmaz.

Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere Berâhime'nin kökenine dair bilgi veren İslami kaynaklarda farklılıklar söz konusudur. Ancak onların nübüvveti inkâr ettikleri yönünde genel bir kabul vardır. Şimdi bu fırkanın nübüvveti inkâr etme sebepleri incelenecektir.

---

¹⁰¹ Ali Mebruk, *Nübüvvet Teolojiden Tarih Felsefesine* (İstanbul: Mana Yayınları, 2014), 66-68,153.

6.1. Berâhime'nin Nübüvvete Dair Görüşleri

Klasik kelâm eserleri incelendiğinde nübüvvet hakkında öne sürdüğü fikirler dolayısıyla nübüvveti inkâr eden akımların başında Berâhime fırkası gelmektedir. Onların nübüvvete dair görüşlerini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

Akl Açısından Nübüvvetin Gereksizliği: Berâhime'ye göre Allah'ın insanlara lütfetmiş olduğu en büyük nimet akıldır. İnsanoğlu aklı sayesinde iyiyi, kötüyü, güzeli ve çirkini bileceği gibi Allah'ı ve O'nun lütfetmiş olduğu nimetlerini de bilir. Onlara göre, şayet peygamberler aklın bildiği ve doğru olarak kabul ettiği hükümlerle gelmişse böylesi bir durumda peygamberlere gerek yoktur, çünkü bu bilgiler akılda mevcuttur. Eğer peygamberlerin getirdiği hükümler, akla aykırıysa aynı şekilde onların nübüvvetini kabul etmek gerekmez, çünkü akla muhalif hükümler getirmişlerdir. Bununla birlikte peygamberler aklın kavrayamayacağı hükümler getirmeleri durumunda ise ilahi hikmete muhalif bir durum ortaya çıkar. Çünkü onlara göre yaratıcı insanlara akıllarının kavrayamayacağı şeyleri emretmez. Berâhime açısından bütün bu hususlar nübüvvete ihtiyaç olmadığını göstermektedir.¹⁰²

Berâhime'ye göre, peygamberin getirdiği mesaj, şu iki durum dışında bir şey değildir: makuldür veya makul değildir. Şayet peygamberin getirmiş olduğu mesaj makul ise, aklımız o mesajı anlama bakımından bize kâfi gelecektir. Hal böyleyken peygambere neden ihtiyaç duyalım? Eğer getirmiş olduğu mesaj makul değilse, o halde bu mesaj kabul edilebilir değildir. Çünkü makul olmayan bir şeyi kabul etmek insanlığın sınırlarının

---

¹⁰² Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 144-145; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/708; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Luma'u'l-edille*, thk. Fevkiye Hüseyin Mahmud (Lübnan: yy., 1407), 123; Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 88.

dışına çıkıp akıl yetisine sahip olmayan hayvanlar sınıfına dâhil olmaktır.¹⁰³

Yine Berâhime'ye göre, aklımız yüce Allah'ın hüküm ve hikmet sahibi olduğuna delalet etmektedir. Hikmet sahibi yüce Allah, kullarının itaatlerinin akıllarına uygun şekilde olmasını arzu eder. Akli deliller, âlemin her şeye gücü yeten kadir, sonsuz ilim ve hikmet sahibi bir yaratıcısının olduğuna delalet eder. Yaratıcı, insanların şükür etmelerine sebep olacak çok fazla nimetler var etmiştir. Aklımız sayesinde yaratıcının bizlere vermiş olduğu nimetleri tefekkür ederiz. Böylece bu nimetler karşısında O'na minnettarlığımızı ifade etmek için şükürde bulunuruz. Bunu yaptığımız takdirde yaratıcının hoşnutluğunu kazanmış oluruz. Ancak bunu yapmayıp kendisini ve nimetlerini inkâr ettiğimiz takdirde ise azabını hak etmiş oluruz. Durum böyleyken bizim gibi beşer olan birine neden uyalım? Eğer peygamber bize zikrettiğimiz marifet ve şükür gibi şeyleri emrediyorsa biz aklımız sayesinde ona ihtiyaç duymayız. Eğer ki bu hakikatlere aykırı şeyleri emrediyorsa işte o zaman söyledikleri yalanının apaçık kanıtı olacaktır.¹⁰⁴

Bir diğer gerekçeleri ise şudur: Peygamberler gönderilmesinin anlamsız oluşu ve peygamberlere ihtiyaç duyulmamasının gerekçesi, yaratıcının insan aklında iyi ve kötü olan şeylerin bilgisini yaratmış olması ve akli mükemmelleştirmiş olmasıdır. Yine O, akli yaratılmışların hidayetlerine ve maslahatlarına kılavuz yapmış, yine akıl aracılığıyla zulmü de yasaklamıştır. Böylece akli, insanoğlunun ihtiyaç duyduğu her türlü bilginin kaynağı ve delili kılmıştır. Bu sebeplerden ötürü peygamber akılda var olan esasları getirdiyse ona iman etmeye lüzum yoktur. Eğer peygamber insan aklına aykırı şeyler getirdiyse bu durumda da nübüvveti inkâr edilmelidir. Çünkü peygamberin akla aykırı şeyler getirmesi kabul edilebilir değildir.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/708; Abdulcabbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 2/422.

¹⁰⁴ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/709.

¹⁰⁵ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 144-145.

Bu düşünceye göre akıl, insanoğlunun Allah tarafından kendisine bahşedilmiş en değerli lütuftur. İnsanoğlu akli sayesinde yaratıcıyı kabul eder, O'nun emir ve yasaklarını bilir ve nimetlerini keşfeder, aklıyla iyi ve kötüyü, doğru ve yanlış biribirinden ayırt edebilir. Bütün bunları bilmek için akıl yeterlidir ayrıca peygamber gönderilmesine ihtiyaç yoktur. Akılda zaten var olan bilgiler için ayrıca peygamber gönderilmesi gereksizdir.

Peygamberin İnsan Olmasının İmkânsızlığı: Berâhime'ye göre, peygamberler ile kendilerine peygamber gönderilen insanlar her ikisi de hem aynı türden olup hem de aynı cevhere sahiptirler. Aynı türden olan, eşit ve benzer özelliklere sahip insanlardan bir kısım peygamber seçmek suretiyle bir kısmının diğerinden üstün sayılması bir nevi zulüm ve hikmetsiz bir iştir. Çünkü bu durum aynı türden olmalarına rağmen insanlar arasında eşitsizliğe ve ayrımcılığa sebep olmaktadır. Böylesi bir durum ise hakîm olan Allah'ın hikmetine aykırıdır.¹⁰⁶

Berâhime'ye göre, nübüvvette en büyük sorun, insanların görünüş olarak, nefis ve akıl yönünden kendileri gibi birine tabi olmalarıdır. Nitekim O da kendileri gibi acıktığında yiyen ve susadığında içen birisidir. Onlara göre, insanların kendileri gibi birine tabi olmaları, efendisinin kendisine emirler ve yasaklar koyacağı bir kölenin veyahut onu istediği gibi yönlendireceği cansız bir varlığın veya bir hayvanın durumundan farksızdır. Berâhime, O'nun kendilerinden herhangi bir üstünlüğünün ve farkının olmadığını, kendilerinin de O'nun sözlerine aldanmış olabileceklerini ileri sürmüştür. Devamında Berâhime, insanlar kendileri gibi birine delilleri ve mucizeleri sebebiyle bağlanacak olurlarsa, kendisinde eşyânın özelliklerine ve cisimlerin özlerine dair sayısız bilginin mevcut olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 127.

¹⁰⁷ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/709.

Yine Berâhime'ye göre, peygamber ile onu gönderenin aynı türden olmaları müşahede âleminde ve aklen câiz değildir. Kadim olan Allah, zatının gereği olarak yaratılmışların türünden olması muhaldir. O halde Allah'ın zatı yönünden yaratmış olduğu varlıkların türünden olmadığı için insanlara kendi içlerinden birini peygamber olarak ataması muhaldir.¹⁰⁸

Berâhime'nin, gönderilen peygamberlerin insan olmalarından yola çıkarak nübüvveti eleştiri getirdiği görülmektedir. Onların, insanlara kendileri gibi insan olarak peygamberler göndermek, insanlar arasında eşitsizliğe ve adaletsizliğe sebep olacağı gerekçesiyle bu durumu ilahi hikmete aykırı kabul ettikleri söylenebilir.

Nübüvvetin İlahi Hikmete Uygunsuzluğu: Berâhime'ye göre yüce Allah'ın hikmetinin gereği olarak peygamberler göndermesi uygun değildir. Nitekim peygamberleri reddedip onlara kaba sözler sarf edeceğini ve getirdikleri emirleri reddetmeleri neticesinde elim azaba müstahak olacağını bildiği kişilere peygamber göndermesi mantıksız ve anlamsızdır. Allah için anlamsız işler yapmak câiz olmayacağına göre bu bahsettiğimiz kişilere Allah'ın peygamber göndermesi de câiz olmaz. Allah'ın kendisine iman etmeyeceklerini, peygamberlerini inkâr edeceklerini, emir ve yasaklarını yerine getirmeyeceklerini bildiği insanlara elçiler göndermesi ilâhî hikmet açısından caiz değildir.¹⁰⁹

Berâhime, Allah'ın kendisine iman etmeyecek, emir ve yasaklarını yerine getirmeyecek ve peygamberlerini inkâr edecek insanlara peygamberler göndermesinin ilahi hikmetle bağdaşmadığını ileri sürmektedir. Onların bu iddialarından sanki yüce Allah'ın sadece kendisini ve peygamberlerini inkâr edenlere elçi gönderdiği izlenimi oluşmaktadır. Göz ardı ettikleri husus, yüce Allah'ın ayırım yapmaksızın her topluluğa

---

¹⁰⁸ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 130.

¹⁰⁹ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 142.

peygamber gönderdiği'dir. İnsanlardan bir kısmı iman etmeyecek, peygamberleri inkâr edecekler diye yüce Allah'ın peygamber göndermemesi isabetli bir düşünce olarak kabul edilemez. Aynı şekilde insanlardan bir kısmı inkâr edecekler diye peygamber gönderilmesinin ilahi hikmete aykırı kabul edilmesi de doğru değildir.

Mucizeler Açısından Nübüvvetin İnkârı: Berâhime'nin nübüvveti kabul etmemesinin bir diğer gerekçesi peygamberlik iddiasında bulunanların peygamber olduklarının delilini aklen mümkün olmayan olağanüstü olaylardan oluşan mucizelere dayandırmış olmalarıdır. Onlara göre, peygamberlik iddiasında bulunanlar doğruluklarını, kütüğün yılanı dönüşmesi, denizin ikiye ayrılması, kayanın içinden devenin çıkması, kör olanların ve cüzzamlıların iyileştirilmesi, ölü olanların diriltilmesi, kurt ve taşın dile gelmesi, suyun üzerinde yürüme vb. akıl açısından imkân dâhilinde olmayan bu gibi bir takım muhal olaylarla kanıtlamaya çalışmaktadırlar.¹¹⁰

Onlara göre mucizenin peygamberliğe delil olarak gösterilmesi doğru değildir. Çünkü peygamberin delil olarak sunduğu olağanüstü olayların benzerlerini kâhinler ve göz boyacılar da meydana getirebilmektedir. Meydana gelen olağanüstü olaylardan hangisinin peygamber hangisinin kâhin veya göz boyacı tarafından meydana getirildiğini tespit etmek ise mümkün değildir. Bundan dolayı mucize diye sunulan olağanüstü olayların peygamberliğin ispatı için delil olarak gösterilmesi de yanlıştır.¹¹¹

Yine Berâhime'ye göre, peygamberliğin ispatı için ileri sürülen çeşitli olağanüstü olaylar vardır. Olağanüstü kabul edilen bu olayların mahiyetleri hakkında bilgi sahibi olanlar açısından gayet olağan durumlardır. Hal böyleyken bu bilgiye sahip olanlar

---

¹¹⁰ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 135.

¹¹¹ Abdulcabbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 2/422; Muzaffer Barlak, *Kelam'da Nübüvvet Tartışmaları* (Ankara Okulu Yayınları, 2015), 89.

açısından mucizelerin nübüvvet için delil olarak kabul edilmesi düşünülemez.¹¹²

Mucizeyi nübüvvetin delili olarak görmeyen Berâhime'ye göre peygamberlik iddiasında bulunan birinin olağanüstü olaylar meydana getirmesi, o kişinin peygamber olduğunu kanıtlamaz. Çünkü hakikatte mucizeyi meydana getiren gerçek fâil peygamberlik iddiasında bulunan şahıs değil Allah'tır. Başka bir ifadeyle Allah'ın bir kişinin eliyle meydana getirdiği olağanüstü olaylar, o kişinin gerçekten peygamber olduğunun kanıtı olmaz. Çünkü meydana gelen o fiilin yapıcısı kendisi değildir.¹¹³

Berâhime'nin mucizenin nübüvvetin delili olamayacağının gerekçeleri incelendiğinde bu konuda üç fikre sahip olduğu görülmektedir. Birincisi, Berâhime'ye göre mucizeler aklen imkânsızdır. Çünkü peygamberlik iddiasında bulunanların delil olarak ileri sürdüğü olağanüstü olaylar aklın ilkeleriyle bağdaşmamaktadır. İkincisi, mucizeler aklen mümkün kabul edilse dahi, bunun nübüvvetin kanıtı olup olmayacağı ile ilgili husustur. Onlara göre bir kişinin peygamber olduğunu iddia etmesinin kanıtı olarak bir delil ortaya koyması beklenir. Onun getireceği delil ise mucize olmaktadır. Berâhime ise mucizeyi peygamberliğin delili olarak görmemektedir. Üçüncüsü ise, Berâhime'nin mucizeyi sihirle bir tuttuğu görülmektedir. Zira onlara göre mucizenin olağanüstü bir yanı yoktur. Bu sebeple mucizenin benzerini bu ilme vâkıf olan sihirbazlar da getirebilir. Bu gerekçelerden ötürü Berâhime, mucizeyi nübüvvetin delili olarak kabul etmemektedir.

İbadetler Açısından Nübüvvetin Reddi: Berâhime'ye göre, peygamberliğin geçersiz oluşunun bir başka delili aklın çirkin gördüğü şeylerin emredilmesidir. Onların akla göre çirkin kabul ettikleri ibadetlerden bazıları şunlardır: “Safa ve Merve” tepeleri arasında sa'y yapmak, “Kâbe'nin” etrafında tavaf yapmak, “Hacerü'l-esved'i” öpmek,

---

¹¹² İlhan Kutluer, *Akl ve İtikad* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1996), 71.

¹¹³ Mikail İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması* (Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 93.

oruç tutarken kendini yeme ve içmeden mahrum bırakmak, vücuda lezzet ve fayda sağlayan şeyleri haram kılmak vb. şeylerdir. Yine onlara göre, ibadet edilmesi açısından Kâbe ve herhangi başka bir yapı arasında herhangi bir fark söz konusu değildir. Yine “Safa ve Merve” tepeleri ile diğer başka tepeler arasında da herhangi bir fark söz konusu değildir. İbadet edilmesi açısından mekânlar arasında herhangi bir fark gözetmeyen Berâhime, bu gerekçeden yola çıkarak söz konusu ibadetleri Allah’ın emretmiş olabileceğine ihtimal vermemektedir. Çünkü onlara göre, insanlara hiçbir fayda sağlamayan ve aklın çirkin kabul ettiği şeylerin emredilmesi ilâhî hikmete aykırıdır.¹¹⁴

Yine Berâhime’ye göre, Allah’a yakınlık bazı mekânlara veya bazı kişilere yakın olmayı gerektirmez. Peygamberlerin getirmiş olduğu bazı ibadetlerde insanlar için faydalar bulunurken bazılarında bulunmaması aklın anlam veremediği bir husustur. Misal olarak vakfe olması açısından Arafat ile Mina arasında, kible olması açısından da Kâbe ile Mescid-i Aksa’nın arasında herhangi bir fark olmaması icap eder. Onlara göre, yüce Allah’ın insanoğluna lütfettiği en değerli nimetlerden olan akıl, ibadetlerin yapılması esnasında mekânsal olarak bir ayrıma gitmediği gibi, hükümler ve ibadetlerin yerine getiriliş biçimi arasında da bir fark görmez. Ayrıca akıl, ibadetlerin yerine getirilme zamanı yönünden de herhangi bir fark görmez. Misal olarak akıl, orucun diğer aylar yerine sadece Ramazan ayında tutulması gerektiği yönünde bir hükme gitmez. Çünkü mekân ve zaman açısından herhangi bir ayrımı tercih etmez. Bu yüzden akıl, orucun diğer aylar arasından neden sadece Ramazan ayında tutulup diğer aylarda tutulmadığına anlam veremez. Benzer durum diğer ibadetler için de söz konusudur. Malların hangilerinden zekât verilmesi gerektiği, miktarı, şartları vb. hükümleri açısından

---

¹¹⁴ Bâkîllânî, *Kitâbü’t-Temhid*, 143; Cüveynî, *el-Akîdetü’l-Nizâmiyye*, 215; Abdülcabbâr, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse*, 2/422.

zekât da örnek olarak verilebilir.¹¹⁵

Berâhime, ibadet edilmesi açısından mekânlar arasından neden belli bir mekânın seçildiğini ve bu mekânın diğer mekânlardan farkının ne olduğunu sorgulayarak böyle bir seçimi akıl açısından hoş kabul etmemektedir.¹¹⁶

Burada Berâhime'nin peygamberlerin getirmiş oldukları ibadetlerle ilgili iki eleştiri noktasının olduğu görülmektedir. Birincisi: onlara göre, peygamberlerin getirmiş oldukları ibadetler çirkin ve akla aykırı şeylerdir. Bu sebeple onlar, bu ibadetleri Allah'ın emretmiş olduğunu kabul etmemektedirler. İkincisi: Berâhime ibadetlerdeki zamansal ve mekânsal sınırlamaları eleştirmektedir. Onlara göre, oruç tutmak için belirli bir ayı seçmek ayrıca namaz kılarken kible olarak belirli bir tarafa yönelmek de gerekmez. Kısaca onlar, tüm ibadetlerde belirli bir mekân ve zaman gibi sınırlamaların olmaması gerektiğini düşünmektedirler.

Nübüvvetin Bilinemeyeceği Hususu: Berâhime'ye göre bir diğer husus ise, nübüvvet iddia eden kişinin, Allah tarafından görevlendirilip ona vahiy verildiğinin bilinemeyeceğidir. Onlara göre, Allah tarafından peygamber gönderildiğine dair bir delilin olmayışı Allah'ın gözle görülebilir ve duyularla hissedilebilir bir varlık olmamasından kaynaklanmaktadır. Allah ile peygamberin birbirleri ile muhatap olması, karşılıklı şekilde iki şahsın birbirini görüp muhatap olması gibi değildir. Peygamberlik iddia eden kişi ses işitmekle veya ona indirilen kitapla veyahut melek olduğunu söyleyen bir şahsı duyduğunu söylemekle peygamberliğini iddia eder. Herhangi bir kimseyi görmeden bir ses işitme durumu, Hz. Musa'nın durumu gibidir. O, Allah'la aracısız bir şekilde konuştuğunu ancak bunu yaparken onu gördüğünü söylememiştir. Hz. Musa ne olduğunu idrak edemediği bir ses duyduğunu söylemiştir. Bu sesin sahibinin meleklenden

---

¹¹⁵ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 143; İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*, 90-91.

¹¹⁶ Kutluer, *Akil ve İtikad*, 70.

bir melek, cinlerden bir cin veya kendisinin görmediği bir yere saklanmış bir insanın sesi de olması muhtemeldir. Âlemde kendi türüne ve özelliklerine benzer konuşan varlıkların olduğunu bildiği halde kendisiyle konuşanın Allah olduğunu nereden bilebilir? Hatta işittiği bu ses gökyüzünden ona doğru gelseydi, bu sesin cinlerden biri tarafından mı geldiği veya rüzgârın mı taşıyıp sürükleyerek ona ulaştırdığını da bilemezdi. Ayrıca bir peygamber Allah tarafından kendisine mukarrebun meleklerden birisinin vasıtasıyla peygamberlik verildiğini ileri sürecek olursa bu sözünün bir gerçekliği yoktur. Nitekim kendisiyle konuşan melek değil de cin, bazı sihirbazlar veya göz boyacılar da olabilir. Onlara göre, aynı şekilde Allah'ın katından olduğunu zannettiği bir kitaba güvenmek ise işlerin en uzak olanıdır. Bu kitabın insan eseri olmadığını kim bilebilir? Kitabın kendisine gökten indirildiğini farz edecek olursak dahi onu cinlerden bir cinin indirdiğini veya rüzgârla taşınıp ona gönderildiği bilinemez. Durum böyle olunca bir peygamberin yaratıcıdan mesaj almasına imkân yoktur. Çünkü kendisine peygamberlik verildiğini kanıtlayacak hiçbir ihtimal yoktur. Böylelikle peygamberlerin nübüvvetine dair iddialar geçersizdir.¹¹⁷

Berâhime burada peygamberlik iddiasında bulunup vahiy aldığını söyleyen şahsın gerçekten vahiy alıp almadığının bilinemeyeceğini ve bunu kanıtlamanın imkânsız olduğunu ileri sürmektedir. Çünkü onlara göre, vahiy almak hissedilebilir veya görülebilir bir durum değildir. Bilmediği bir yerden ses işittiğini söyleyen bir kişi bu işittiği sesin meleğe, cine veya daha başka varlıklara ait olup olmadığını bilemez. Berâhime'ye göre vahiy alındığı kanıtlanamayacağına göre nübüvvet iddiaları geçersiz olduğu gibi nübüvvet de geçersiz olmaktadır.

Hüsün ve Kubuh Açısından Nübüvvetin Gereksizliği: Berâhime'nin nübüvvetine itiraz ettiği noktalardan biri de peygamberlerin, aklın faydalı, hoş ve güzel

---

¹¹⁷ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 131-132.

karşılığında şeyleri yasaklaması, aklın faydasız ve çirkin kabul ettiği olumsuz şeyleri ise emretmesidir. Onlara göre, aklımız yüce Allah'ın hüküm ve hikmet sahibi olduğuna delalet etmektedir. Hikmet sahibi yüce Allah, kullarının itaatlerinin akıllarına uygun şekilde olmasını arzu eder. Ancak peygamberlerin vaaz ettiği şeriatlarda aklın çirkin kabul ettiği hususlar mevcuttur. Örneğin ibadetleri yaparken bir mekâna yönelmek, bir yapının etrafında tavaf yapmak, belli bir yerde sa'y etmek, ibadet amacıyla hayvan boğazlamak, sıradan taşı öpmek, insan yararına olan şeyleri haram saymak, zararına olan şeyleri ise helal yapmak vb. hususlar akla aykırıdır.¹¹⁸

Yine Berâhime'ye göre, Peygamberlik iddiasında bulunan şahısların doğru sözlü olmadıklarının delili, Allah adına aklın kabul etmeyeceği şeylerin mubah olduğunu söylemeleridir. Hayvanlara eziyet etmek, onları boğazlamak, derisini yüzmek ve ağır işlerde çalıştırmak bu tür işlerdendir. Hakîm olan Allah'ın, aklın kabul etmeyeceği şeyleri mubah sayması düşünülemez. Aynı şekilde yüce Allah'ın bu kötü şeyleri kendisinden aldığını söylemek suretiyle O'na iftira atan birini peygamber yapması caiz değildir.¹¹⁹

Berâhime bu düşüncesiyle, peygamberlerin insanlara ibadetler türünden emrettikleri şeylerin akıl açısından çirkin ve insanlara faydası olmadığını hatta onlara eziyet veren şeyler olduklarını ileri sürmektedir. Bununla birlikte peygamberlerin insanlar için yasakladıkları şeylerin ise akıl açısından iyi olduklarını ve insanların da yararına olduğunu iddia etmektedir.

Dinin Kaynağı Açısından Nübüvvetin Gereksizliği: Berâhime'ye göre dinin hükümleri insanlar açısından fayda sağlıyorsa yüce Allah'ın, bunun gerekli olduğu düşüncesini akıllarda var etmesi gerekirdi. Yüce Allah'ın din olmaksızın bu bilgileri akıllarda var etmesi ve insanların bu bilgilere vakıf olmalarını sağlaması onun için zor

---

¹¹⁸ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/709.

¹¹⁹ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 137.

veya imkânsız değildir. İnsanoğlu için bilgi edinmede en önemli araç akıldır. Bu yüzden bu bilgilerin bilinebilmesi için ayrıca peygambere ihtiyaç yoktur. Peygamberin getireceği mesajların akılda kendiliğinden var olmaması nübüvvetin imkânsız ve gereksiz olduğuna delalet etmektedir. Bu durum ise peygamberler göndermenin aklen çirkin olduğu sonucuna götürür. Şayet bu hususlar kabul edilmeyecek olursa, yüce Allah'ın bu hükümleri peygamberler göndermeksizin insan aklında var etmeye gücü yetmez düşüncesi akıllara gelmektedir.¹²⁰

Berâhime burada da akla vurgu yapmaktadır. Onlara göre yüce Allah dini hükümleri peygamberler yoluyla ulaştırabiliyorsa, bu hükümleri peygamberler göndermeden de insanların akıllarında var etmesi mümkündür. Berâhime akıllarda peygamberlerin getirdikleri bilgilerin bulunmadığını ileri sürerek peygamberler gönderilmesini muhal görmektedir.

6.2. Berâhime'nin Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Nübüvvetine Yönelik Eleştirileri

Berâhime nübüvveteye karşı çıkıp bu kurumun gereksizliğini temellendirmeye çalıştığı gibi aynı zamanda Hz. Muhammed'in nübüvvetine de karşı çıkmış ve peygamberliğini çeşitli nedenlerle eleştirmiştir. Bu bölümde Berâhime'nin Hz. Muhammed'in nübüvvetine karşı olma nedenlerine yer verilecektir.

6.2.1. Bedir Savaşı ve Melekler Hâdisesi

Yüce Allah Bedir savaşında Müslümanlara melekleriyle yardımda bulunduğu Kur'an'da sabittir.¹²¹ Ancak Uhud savaşında yardım amacıyla melekler gönderilmediği gibi Müslümanlar da ağır yara almışlardı.¹²² Bu hâdiseden yola çıkarak Berâhime: "Allah'ın

---

¹²⁰ İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*, 92.

¹²¹ Âl-i İmrân 3/124-125; Enfâl 8/9-12.

¹²² Âl-i İmrân 3/140-141-165.

Peygamber'e yardım etmek amacıyla Bedir savaşı esnasında gönderdiğini iddia ettiğiniz melekler, sayıca çok olmalarına ve Müslümanlarla güç birliği yapmalarına rağmen yetmişten fazla adam öldürmeye güç yetiremediler. Ayrıca Müslümanlara yardım için Bedir'de geldiğini iddia ettiğiniz bu melekler, Peygamber'in zor durumda kaldığı Uhud savaşında neden gelmediler? O'na o gün neden yardım etmediler?"¹²³ demiştir. Berâhime burada yüce Allah'ın Müslümanları Bedir savaşında desteklediği halde neden Uhud savaşında da melekler gönderip desteklemediğini sorgulayarak Hz. Muhammed'in nübüvvetini eleştirmektedir.

6.2.2. İsrâ Hâdisesi

Berâhime'nin Hz. Muhammed'in nübüvvetine yönelik eleştirilerinden biri olan ve Kur'an'ı Kerim'de de geçen¹²⁴ İsrâ hâdisesi¹²⁵ ile ilgilidir. Onlara göre, Peygamber'in Beytü'l-Makdis hakkında bilgiler vermesi ve insanlara bunu sanki mucizeymiş gibi söylemesi kabul edilemez. Hz. Muhammed'in bir gecede Mekke'den Beytü'l-Makdis'e gidip oraları görüp aynı gece Mekke'ye geri dönmesi mümkündür. Çünkü Mekke ve Beytü'l-Makdis arasındaki mesafe yakındır.¹²⁶

Bu eleştirisiyle Berâhime'nin söz konusu iki mekânın bulunduğu coğrafi konum hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmektedir. Zira dönemin ulaşım vasıtaları göz önünde bulundurulacak olursa Hz. Peygamber'in bir gecede Mekke'den Beytü'l-Makdis'e gidip geri dönmesi mümkün görünmemektedir. Ayrıca Hz. Muhammed İsrâ hâdisesini ahabına bir mucize olarak sunmamıştır.

---

¹²³ Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 93.

¹²⁴ Bkz. İsrâ 17/1.

¹²⁵ Hz. Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuktur.

¹²⁶ Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 93.

Yine onlara göre, Hz. Peygamber, iki büyük din mensubu olan Yahudiler ve Hristiyanların üzerinde ittifak ettiği Hz. İsa'nın öldürüldüğü ve asıldığı hususunu yalanlamıştır. Eğer sayıca çok olan bu büyük topluluğu geçersiz kılıp onları yalan ve iftiraya nispet etmesinde haklıysa, bu haberleri kendisinden nakleden küçük topluluğun reddedilmesi daha mümkün ve daha uygundur.¹²⁷

Hz. İsa'nın öldürülüp öldürülmediği hususu İslam ve diğer dinler arasında farklılık arz etmektedir. İslamiyet'te Hz. İsa'nın öldürülmediği gerçeği Hz. Peygamber'in söylemesiyle değil Kur'an'da bizzat yüce Allah'ın bildirmesiyle sabit olmaktadır.¹²⁸ Dolayısıyla böyle bir mesele üzerinden Hz. Peygamber'in nübüvvetini eleştirmek isabetli görünmemektedir.

6.3. Berâhime'nin Kur'an-ı Kerim'e Yönelik Eleştirileri

Berâhime'nin Hz. Muhammed'in nübüvvetine karşı olma nedenlerinden biri de Kur'an'ı Kerim'e yönelik getirdikleri eleştirilerdir. Onlara göre, Araplardan bir topluluğun diğer başka toplulukların hepsinden dil yönünden daha fasih olması imkân dâhilindedir. Bu topluluktan bir grup da topluluktaki diğerlerinden daha fasih olabilir. Bu gruptaki bir kişi de grubun diğer geri kalanlarından daha fasih olabilir. Böylece bu şahsın fesahati Arapların tamamından daha üstün olur. Dolayısıyla bu şahsın fesahatinin

---

¹²⁷ Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 92.

¹²⁸ “Allah elçisi Meryem oğlu İsa Mesih'i öldürdük” demeleri yüzünden... Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir. (Nisâ 4/157).

Arapçayı bilmeyen birine karşı herhangi bir hükmü veya üstünlüğü olamaz.¹²⁹

Bu düşünceye göre Kur'an'ı Kerim'in belagat ve fesahat yönünden mucizevi bir yönü olmadığı gibi Arapların ve tüm insanların benzerini meydana getirmekten aciz oldukları¹³⁰ fikri doğru değildir. Dolayısıyla Kur'an'ın belagati ve fesahati, sadece fasih olan Araplar açısından bir anlam ifade edebilir. Fasih olmayan Araplar ve Arap olmayan diğer milletler için bir anlam ifade etmeyecektir.

Buraya kadar Berâhime'nin nübüvvete ve Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı olma nedenlerine yer verildi. Bu nedenler incelendiğinde, Berâhime'nin nübüvvete dair görüşlerinin temelde üç noktada toplandığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, akıl insana yeterlidir görüşüdür. Bu görüşe göre, iyiyi, kötüyü, doğruyu ve yanlış birbirinden ayırt etmede ve insanlığa da rehberlik etmesi açısından akıl tek başına yeterlidir. Akıl varken ayrıca peygamber gönderilmesine gerek yoktur. İkincisi, mucizeler nübüvvetin ispatı olamaz görüşü. Bu görüşe göre mucizelerin nasıl gerçekleştiği bilenemez. Mucizeler sihirde olduğu gibi bu alanda maharet sahibi birinin meydana getirebileceği şeylerdir. Ayrıca mucizeler, sıradan insanlar için hayret edilecek şeyler olabilirler ancak bu alanda bilgi sahibi olanlar açısından olağanüstü tarafı olmayan olağan durumlardır. Bu sebeplerden ötürü onlara göre, mucizelerin nübüvvete kanıt olması düşünülemez. Sonuncusu ise, yine onlara göre peygamberlerin emirler, yasaklar ve ibadetler türünden getirdikleri şeyler akla aykırı ve insanlar için faydasız şeylerdir. Peygamberlerin getirdikleri şeylerin gereksiz olduğunu ileri süren Berâhime, bu sebeplerden ötürü nübüvveti inkâr etme yoluna gitmiştir.

Yaratılan ile yaratıcı arasındaki iletişimi sağlamak, erdemli bireyler ve erdemli bir

---

¹²⁹ Bedevi, *Min Târîhi 'l-İlhâd fi 'l-İslam*, 90.

¹³⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzü'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/403-406.

toplum oluşturmak amacıyla insanları yüceltecek mükellefiyetler getirmek ve daha birçok önemli görevleri olması dolayısıyla nübüvveti insanlar için vazgeçilmez bir kurum olarak gören İslam âlimleri eserlerinde nübüvveteye yöneltilen eleştirilere cevap verme gayreti göstermişlerdir. Bir sonraki bölümde Sümeniyye ve Berâhime'nin nübüvveteye yönelik bu eleştirilerine İslam âlimlerinin vermiş oldukları cevaplar incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM KELÂMINDA SÜMENİYYE VE BERAHİMENİN NÜBÜVVET ANLAYIŞLARINA ELEŞTİRİLER

7. Sümeniyye ve Berâhime'nin Nübüvvet Anlayışlarına Eleştiriler

Çalışmamızın bu bölümüne kadar Sümeniyye ve Berâhime hakkında bilgi verilip onların nübüvvete dair görüşleri incelenmiştir. Çalışmamızın ana kısmını teşkil eden bu bölümde ise bu iki fırkanın nübüvvete dair görüşlerine İslam keliminde yöneltilen eleştiriler ele alınacaktır.

7.1.1. Aklın Varlığının Nübüvveti İptal Edeceği Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Peygamberliği gereksiz görüp nübüvvete karşı gelenlerin en önemli eleştirilerinden biri, aklın varlığının nübüvveti gereksiz kılacağı şeklindedir. Aklın varlığının vahye ihtiyaç bırakmayacağı, aklın doğru ile yanlış bilmede ve insan yaşamında tek başına yeterli olacağını savunanlardan Sümeniyye ve Berâhime'ye göre, insan akıyla iyiyi, kötüyü, güzeli ve çirkini bileceği gibi Allah'ı ve O'nun lütfetmiş olduğu nimetlerini de bilir. Dolayısıyla bunları bilmek için peygambere ihtiyaç yoktur. Yine onlara göre, peygamberlerin getirdikleri hükümler akılda olsun ya da olmasın, akla uygun da olsa muhalif de olsa nübüvvet gereksizdir.¹³¹ Berâhime ileri sürdüğü işte bu gibi savlarıyla aklın varlığını nübüvvetin gereksiz oluşuna delil göstermek istemiştir.

Aklın insana yeterli olduğu, bütün iyi ve kötü şeylerin akılla bilinebileceği bu yüzden akıl varken ayrıca peygamber gönderilmesine gerek olmadığı iddiasına dayanan

---

¹³¹ Sâbûnî, *el-Bidâye*, 85; Cüveynî, *Luma'u'l-edille*, 123; Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 144-145; Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 88.

bu anlayışa karşı Bâkılânî şu eleştiriyi getirmiştir: Şeylerin hükümleri ancak nassa (sem') dayanır. Nass olmadan meydana getirilen fiillerle Allah'ın sevabı kazanılamaz. Çünkü meydana getirilen bu fiiller, nas olmadan Allah'a itaat ve yakınlık kabul edilmezler. Bu durumda da fiilleri meydana getiren kişi ödülü hak edemez. O hâlde peygamberler aracılığıyla bildirilen hükümleri içeren bir dine ihtiyaç vardır. Ayrıca yakınlığa dair bilgi ve bu yakınlığın sevabının elde edilmesinin aklen sabit olması imkân dâhilinde değildir. Bu sebeple Bâkılânî, Berâhime'nin kulların ihtiyaç duyduğu yol göstericilerin ve maslahatların tamamı akli olarak idrak edilebilir sözlerinin batıl olduğunu ifade etmiştir.¹³²

Bâkılânî'ye göre, ilk çağlardan itibaren tecrübe ve deneylerle bilinmesi aklen mümkün olmayan yiyecekler arasından zarar veren veya yarar sağlayanlar ile hastalıklar ve bunların tedavileri vb. uzmanlığa ihtiyaç duyulan alanlarda peygamberlere ihtiyaç vardır. Aksi halde faydalı yiyeceği zararlısından ayırt edebilecek tecrübe imkânına sahip olamayan ilk çağ insanların yanında canlıların çoğunun telef olması gerekirdi. Yüce Allah bu alandaki bilgileri canlıların zarar görmemesi için dilerse deney ve tecrübelerle öğretir dilerse tevkîfi olarak da öğretebilir.¹³³

Yine Bâkılânî'ye göre akıl, vahyin desteği olmaksızın kendi başına insan fiillerinin iyi veya kötü, güzel veya çirkin veyahut haram mı helal mi olduğunu bilemez. Ayrıca ahiret ahvali, cennet ve cehennem hakkında da sadece şeriat ile bilgi sahibi olabilir. Bu hususlar da vahiy olmadan sadece akılla bilinemez.¹³⁴

---

¹³² Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 144-145.

¹³³ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 144; Ekrem Uysal, "Bâkılânî'nin Nübüvveti İspat Noktasında Berâhime'nin Eleştirilerine Verdiği Cevaplar", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 9/İDEKTA* (2021), 63-70.

¹³⁴ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 128.

Bâkılânî burada eşyâ ve fiiller hakkındaki hükümlerin ancak nass ile bilinebileceğine vurgu yapmaktadır. Ayrıca o, yapılan fiillerin sevap değeri kazanmaları için kural koyucu bir şeriata ihtiyaç olduğunu, vahiy olmadan insan fiillerinin iyi veya kötü, güzel veya çirkin veyahut haram mı helal mi olduğunun bilinemeyeceğini belirtmiştir. Tüm bunlarla birlikte o, ölüm sonrası ahiret ahvaline dair, cennet ve cehennem hakkındaki bilgilerin de vahiy olmadan sadece akılla bilinemeyeceğinin altını çizmiştir.

İslam kelam bilginlerinden Kâdî Abdulcabbâr ise Sümeniyye ve Berâhime'nin haberi doğru bilginin kaynağı olarak görmeyip onların sadece tecrübe ve gözlemi kabul etmelerini eleştirmiştir. Bunun yanında o, onların akıl ile vahyin ikisinin aynı anda olmasının beraberinde çelişki ve çatışmayı getireceği düşüncesine de eleştiriler getirmiştir. Abdulcabbâr'a göre, onlar tenakuzun mahiyetiyle ilgili hata etmişlerdir. Peygamberliğe karşı gelip peygamberlerden gelen haberlerin akla aykırı olduğunu söyleyenler, “farklı” ile “çelişki” arasındaki ayrımı doğru bir şekilde ortaya koyamamışlardır.¹³⁵

Görüşlerinin devamında Kâdî Abdulcabbâr, olayların ve nesnelerin aralarındaki farka dikkat çekerek farklı olmak ile zıt olmak arasındaki farkı örnekler vererek konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Örneğin geceye dair bilgiler ile gündüze dair bilgiler birbirinden farklı olmalarına rağmen aralarında herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Aynı şekilde kış mevsimine dair bilgilerimiz ile yaz mevsimine dair bilgilerimiz, gençliğe dair bilgilerimiz ile yaşlılığa dair bilgilerimiz de birbirlerinden farklı olmalarına rağmen aralarında çelişki yoktur. İnsanoğlu gündüz vakitlerinde o anın gece değil gündüz

---

¹³⁵ Kâdî Abdulcabbâr, “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”, *el-Muğnî*, thk. Dr. Mahmud Muhammed Kâsım (Kahire: yy., ts.), 15/109-110; İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*, 123.

olduğunu bilir çünkü gündüz kendine hastır. Aynı şekilde gece de kendine hastır. Hava kararıp güneş battığında ise aklen gündüzün sona erdiğini ve gecenin başladığını bilir. Gündüz ile gece farklı vakitlerde ortaya çıktığı için aralarında çelişkinin olduğu söylenemez. Aynı şekilde mekânsal olarak farklı konumlarda bulunan iki nesne veya farklı mekânlarda meydana gelen iki farklı olay için de aynı durum söz konusudur. Bir yerde yaşanan olay ile başka bir yerde yaşanan olay birbirlerinden farklıdır ve birbirlerini yalanlamaları söz konusu değildir. Herhangi bir şey aynı zamanda ve aynı mekânda farklı şekilde ortaya çıkıyorsa işte o zaman çelişkiden söz edilebilir. Örneğin bir mekânda ve aynı zaman diliminde bir nesne hem beyaz hem de siyah olamaz, bu muhaldir. Ancak farklı zamanlarda ama aynı mekânda önce beyaz, sonra siyah olabilir, bunda herhangi bir çelişki olmaz. Çünkü zaman dilimi farklıdır. Aynı şekilde iki nesnenin aynı zaman diliminde ama farklı mekânlarda, biri siyah diğeri beyaz olabilir bunda da herhangi bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü zaman dilimi aynı olsa da mekânlar farklıdır.¹³⁶

Kâdî Abdulcabbâr'a göre, örneklerde de görüldüğü üzere iki farklı şey arasında tenakuz olamayacağına göre nübüvvet ile akıl arasında da tenakuz olması düşünülemez. Bununla birlikte aklın peygamberlikten önceki bilgisi ile peygamberlikten sonraki bilgisi arasında da tenakuz olamaz. Akıl, bir kişinin peygamber seçilmeden önce onun peygamber olmadığını bilir. Bu yüzden kendisine peygamberlik verilmemiş birine sanki peygambermiş gibi iman edilmez. Ancak bir kimseye peygamberlik verilirse artık onun peygamber olduğunun bilinmesi icap eder. Çelişki sadece bir bilginin aynı anda ve aynı mekânda meydana gelmesi ile olur. Bundan dolayı Allah'ın daha önce peygamber olmayan birini sonradan peygamber yapmasında çelişki söz konusu olamaz. Allah'ın insanlar arasından birilerini peygamber olarak seçip diğerlerini seçmemesi açısından da durum aynıdır herhangi bir çelişki düşünülemez. Ancak bir kişinin aynı mekân ve aynı

---

¹³⁶ Abdulcabbâr, “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”, 15/110.

zaman diliminde hem peygamber olması hem de olmaması çelişkiye sebebiyet vermektedir.¹³⁷

Kâdî Abdulcabbâr aklın iyi olan ile kötü olanı ayırt edebilecek kapasiteye sahip olsa da sınırlı olduğunu söylemiştir. Yine o, nübüvvet düşüncesinin akılda doğal olarak kendiliğinden mevcut olduğunu savunmuştur. Ona göre akıl, peygamber olmayan birine iman etmeyi çirkin görür bunun yanında peygamber olduğu kesin olan birine ise iman etmeyi gerekli görür. Çünkü doğal olarak akılda peygamber olmayan birine iman etmenin çirkin olduğu mevcuttur. Peygamber olduğu kanıtlanmış birine iman etmek ise aklen gereklidir ve bunda herhangi bir çelişki yoktur.¹³⁸

Son olarak Kâdî Abdulcabbâr, peygamber göndermenin, mükelleflere maslahatları gereği hastalık göndermeye benzediğini ifade etmiştir. Ona göre, şayet mükellef hastalığı sırasında inanması ve bunun sonucunda iyileşeceğini kabul etmesi gerekirse, o halde bu durum akla muhalif değil aksine akla uyan bir durumdur. Çünkü akılda bu durumun mükellefin maslahatına olduğu düşüncesi mevcuttur. Buradan yola çıkarak o, yüce Allah'ın peygamber göndermesinin aslında mükellefin maslahatına olduğunu vurgulamaktadır.¹³⁹

Kâdî Abdulcabbâr, Sümeniyye ve Berâhime'nin aklın varlığının nübüvveti iptal edeceğine yönelik ileri sürdükleri görüşleri eleştirmiştir. O, öncelikle, onların haberi doğru bilginin kaynağı olarak görmeyip onların sadece tecrübe ve gözlemi kabul etmelerini eleştirmiştir. Bunun yanında onların akıl ile vahyin ikisinin aynı anda olmasının beraberinde çelişki ve çatışmayı getireceği düşüncesine de karşı gelerek eleştirmiştir. Onların farklı ile çelişki arasındaki farkı doğru bir şekilde yapamadıklarına

---

¹³⁷ Abdulcabbâr, “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”, 15/110-111.

¹³⁸ Abdulcabbâr, “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”, 15/111.

¹³⁹ Abdulcabbâr, “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”, 15/112.

da dikkat çekmiştir. Ona göre, farklı iki şey arasında çelişkinin olması söz konusu değildir. Bu sebeple akıl ve vahiy farklı şeyler oldukları için aralarında çelişkinin olması düşünülemez. Yine Kâdî Abdülcabbâr'a göre, akıl iyi olan ve kötü olanı birbirinden ayırt edebilecek bir kapasiteye sahip olsa dahi aklın bu kapasitesi sınırlıdır. Bundan dolayı akılda nübüvvete inanma fikri mevcuttur. Durum böyle olunca aklen peygambere iman etmek çirkin değil aksine iyi bir şeydir. Tüm bu açıklamaların yanında Kâdî Abdülcabbâr, nübüvvetin kulların maslahatına olduğunu, bu sebeple yüce Allah'ın kullarına peygamberler göndermesinin gerekli olduğunu savunmuştur.

Pezdevî'ye göre, nübüvveti inkâr edenlerin akıl bize yeterlidir, aklın varlığı peygambere ihtiyaç bırakmaz demeleri doğru değildir. Durum bu söylediklerinden ibaret değildir. Çünkü akıl kendi başına ibadetlerin yapısını, miktarlarını ve özelliklerini bilemez. İnsanlar ise yaratıcıya ibadet etme ihtiyacı duyarlar. Bununla birlikte akıl meydana gelen olayların, yapılan zulümlerin ve bunların cezaları konusundaki dini hükümleri bilemez. Akıl mazlumları koruma ve zalimlerin zulmüne engel olma konusunda da bir şey yapamaz. O halde insanlara önderlik edecek, onları yönlendirecek bir rehber ihtiyacı vardır. Bu rehber insanları akılların miktarını bilmedikleri cezalarla idare eder. Bundan dolayı akıl sahipleri cezalar ve miktarları konusunda ihtilaf edip birbirlerine düşmüşlerdir. İnsanlar akıllarıyla baş başa bırakılmış olsa idi o zaman onlardan kulluk alameti kalkar ve yaratıcıya kul olmaktan çıkarlardı. Öyleyse insanların kul olduklarının göstergesi için Allah tarafından kendilerine emirler, cezalar, yasaklar ve ibadetler verilmiş olması gerekir. Tüm bu hususlar göz önüne alındığında peygamberler göndermenin aklen güzel bir şey olduğu açığa çıkmış olur.¹⁴⁰

Nübüvvetin ispatı ve aklen gerekliliği meselesine Kitâbü't-Tevhîd adlı eserinde

---

¹⁴⁰ Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, 96; Salih Sabri Yavuz, *İslam Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 154-158.

genişçe yer veren İmam Mâtürîdî'ye göre, peygamberler insanlara adalet ve doğruluk, zulüm ve yalan ile birlikte aklen mahiyeti tam anlamıyla kavranamayan ve insanların ihtilaf ettiği her şeyi açıklığa kavuşturmak üzere gönderilmişlerdir.¹⁴¹ Bu ihtilaflar genellikle insanlar arasında vuku bulan belirgin anlaşmazlıklar ile herkesin gerçeğe ve hakikate en yakın olanın kendisi olduğunu ileri sürdüğü hususlardır. Toplumsal kargaşaya ve huzursuzluğa sebep olan bu ihtilafları giderecek, insanlar arasında birlikteliği ve barışı sağlamak amacıyla onlara hakemlik yapacak ve yaratılış amacını oluşturan hakikatleri onlara öğretecek önderlere ihtiyaç vardır. Bu önderler ise insanların ihtiyaçlarını en iyi bilen yaratıcının bu ihtiyaçlarına karşılık vermek amacıyla göndermiş olduğu peygamberlerdir.¹⁴²

Akıl insan açısından çok değerli ve önemlidir. Fakat aklın her şeyi kavraması imkân dâhilinde değildir. Zira insanın doğup büyüdüğü ve içinde yaşadığı sosyolojik faktörler ile psikolojik gerçekler onun her zaman ve her şartta akl-ı selîm ile sağlıklı bir şekilde düşünmesini ve bu doğrultuda doğru kararlar vermesinin önünde engel oluşturabilir. Bu vb. durumlarda insanlara vahyin aydınlığında hakikatleri gösterecek ve onlara rehberlik edecek peygamberlere ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁴³

Nübüvveti inkâr eden akımların ileri sürdüğü gerekçelerin başında gelen aklın varlığının insana yetebileceği düşüncesi İslam âlimleri tarafından birçok yönden eleştirilmiştir. Diğer canlılardan farklı olarak insan akıllı bir varlıktır. Vahyi anlamak, yorumlamak ve yaratıcı karşısında sorumlu bir varlık olması açısından akıl insana verilmiş en büyük lütuftur. Bu lütufla birlikte yaratıcı insanı dünya yaşamında yardımsız bırakmamış bir diğer büyük bir lütuf olan vahyi de ona vermiştir. Zira akıl dışarıdan

---

¹⁴¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 352.

¹⁴² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 356-357.

¹⁴³ Muammer Esen, *Kur'an'da Peygamberlik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2012), 36.

herhangi bir desteğe ihtiyaç kalmaksızın her şeyi kendi başına anlayacak, her şeyin bilgisine sahip olacak düzeyde değildir dolayısıyla akıl bu anlamda sınırlı bir kapasiteye sahiptir. İnsan akıl ve vahiy birlikteliğiyle hem yaratıcıya en iyi şekilde hakkıyla kul olmak hem de kendi türü ve diğer varlıklarla münasebetinde en iyi performansı ortaya koyar. Dolayısıyla insanların akıl düzeylerinin eşit olmadığı, bu sebeple her insanın anlama kapasitesinin farklı olduğu göz önüne alınacak olursa insanların birbirlerine rehberlik etmeleri tabii bir durumdur. Bu sebeple insanlar arasındaki çatışmalara ve anlaşmazlıklara son verecek, onlara hakikati öğretecek ve önderlik edecek peygamberlerin gönderilmesi akla muhalif bir durum olarak kabul edilemez.

7.1.2. Allah'ın İnsanlara Kendi Cinsinden Peygamberler Göndermesinin Muhal Olduğu Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Berâhime'ye göre, peygamberler ile kendilerine peygamber gönderilen insanların her ikisi de hem aynı türden hem de aynı cevhere sahiptirler. Aynı türden olan, eşit ve benzer özelliklere sahip insanlardan bir kısmını peygamber seçmek suretiyle bir kısmının diğerinden üstün sayılması bir nevi zulüm ve hikmetsiz bir iştir. Çünkü bu durum aynı türden olmalarına rağmen insanlar arasında eşitsizliğe ve ayrımcılığa sebep olmaktadır. Böylesi bir durum ise hakîm olan Allah'ın hikmetine aykırıdır.¹⁴⁴

Yine Berâhime'ye göre, nübüvvetinde en büyük sorun, insanların görünüş olarak, nefis ve akıl yönünden kendileri gibi birine tabi olmalarıdır. Nitekim peygamber de kendileri gibi acıktığında yiyen ve susadığında içen birisidir. Onlara göre, insanların kendileri gibi birine tabi olmaları, efendisinin kendisine emirler ve yasaklar koyacağı bir kölenin veyahut onu istediği gibi yönlendireceği cansız bir varlığın veya bir hayvanın durumundan farksızdır. Berâhime, peygamberin kendilerinden herhangi bir üstünlüğünün ve farkının olmadığını, kendilerinin de onun sözlerine aldanmış olabileceklerini ileri

---

¹⁴⁴ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 127.

sürmüştür.¹⁴⁵

Bâkılânî bu düşünceye karşı gelerek eleştirmiştir. Ona göre, varlık açısından birbirleriyle eşit yaratılışa sahip olan insanlar akıl, zekâ, huy, karakter, güç ve kabiliyetin yanında bir kısım organlar ve uzuvlar yönünden birçok açıdan aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Yaratılıştan gelen bu farklılıklar hikmetin gereği olarak kabul edildiğine göre insanlar arasından birinin elçi olarak seçilip onlara Allah'ın mesajlarını iletme üzere gönderilmesi de ilahi hikmete aykırı olarak düşünülemez.¹⁴⁶

Bâkılânî Berâhime'ye şu eleştiriyi de getirmiştir: “Allah'ın göndermiş olduğu peygamberlerin hem tür olarak hem de öz itibarıyla insan olmalarını hikmetsiz bir durum olduğunu ileri sürüp bunların hakîm olan Allah için câiz olmadığını ileri sürüyorsunuz. Yine Allah'ın, eşit yaratılışa sahip olmalarına rağmen insanlardan bir kısmını diğer geri kalanlarından üstün kılmasının zulüm ve hikmetsiz bir iş olduğunu iddia ediyorsunuz. Eğer bu iddialarınızda haklıysanız hakîm ve adil olan Allah'ın insanların bir kısmına körlük, sağırılık, akıl yönünden eksiklik vb. bedensel kusurlar verirken bir kısmına ise bunun aksi olarak tam bir beden ve akıl sağlığı vermiştir.”¹⁴⁷

Bâkılânî'ye göre, insanlar arasından peygamber seçmek insanlar arasında ayrımcılık yapıp haksızlık yapmak ise bu durum da haksızlık olarak kabul edilmelidir. Ona göre, Berâhime insanlar arasından peygamber seçilmesini diğer insanlara haksızlık kabul etmektedir. Ancak insanlar arasındaki yaratılış farklılıklarını haksızlık olarak kabul etmemektedir.¹⁴⁸ Dahası Bâkılânî, “Şayet derlerse ki, Allah'ın ilim, sağlık ve kâmil akli birilerine verip diğerlerini onlardan mahrum bırakması her iki kesimin maslahatları

---

¹⁴⁵ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/709.

¹⁴⁶ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 129.

¹⁴⁷ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 127-130.

¹⁴⁸ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 127-130.

içindir ayrıca Allah'ın ilminde olan sayısız faydaları vardır. Bu söylediklerine karşılık onlara şöyle denir, o halde insanlardan bazılarının peygamber olarak seçilip gönderilmesinin hem gönderilen peygamberler açısından hem de kendilerine peygamber gönderilen insanlar açısından bu durumun her iki tarafın da maslahatlarına olacağı ve sayısız nice faydaları olabileceğini neden inkâr ediyorsunuz?"¹⁴⁹

Berâhime'ye göre, peygamber ile onu gönderenin aynı türden olmaları müşahede âleminde ve aklen câiz değildir. Kadim olan Allah'ın zatının gereği olarak yaratılmışların türünden olması muhaldir. O halde Allah'ın zatı yarattığı varlıkların cinsinden olmadığı kabul edilecek olursa insanlara içlerinden bir elçi seçip nübüvvetle görevlendirmesi muhaldir.¹⁵⁰

Bâkılânî bu düşünceye de karşı gelerek şu eleştirileri getirmiştir. Onların bu iddiasına göre yüce Allah'ın yarattığı kullarını sorumlu tutmaması ve onlardan kendisini hakkıyla tanımalarını, verdiği nimetler için teşekkür etmelerini, akıllarını kullanarak iyilikler yapmayı ve kötülüklerden uzaklaşmalarını istememesi gerekir. Çünkü müşahede âleminde emreden delilleri kendisine emredilen ve hüccet getirilen cinsindedir. Bâkılânî'ye göre, eğer bu fikirlerinde ısrar ederlerse hem tevhidi terk etmiş olacaklarını hem de ta'til ehline¹⁵¹ dâhil olacaklarını, aksi halde kendi ileri sürmüş oldukları delillerle çelişmiş olacaklarını ifade etmiştir.¹⁵²

Bâkılânî Berâhime'nin bu husustaki görüşlerine yönelik eleştirilerini şöyle sürdürür: onların bu düşüncelerine göre kadim olan yüce Allah'ın âlim, hayy, kadir ve fail olmaması icap eder. Zira onların iddia ettiği gibi olması durumunda Allah'ın aklen

---

¹⁴⁹ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 127-130.

¹⁵⁰ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 130.

¹⁵¹ Allah'ın sıfatlarını inkâr edenler.

¹⁵² Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 130.

kavranabilen şeylerin cinsinden olması gerekecektir. Çünkü varlık ve şahadet âleminde mevcut olan bir şey araz, cisim veyahut cevher dışında bir şey değildir. Bu durumda hayy, âlim, kadir ve fail olan yüce Allah'ın, bir araya gelmiş cisimlerden veya cevherlerden meydana gelmiş olduğu kabul edilir. Fail, kendisinde veyahut başkasında yarattığı bir nedenle fiil meydana getirendir. Bu hususların tamamı bir araya gelemediğine göre onların dayandıkları iddialar geçersizdir.¹⁵³

Şehristânî, peygamberlerin insanlar türünden olmalarından dolayı nübüvveti reddedenlere şu cevabı vermiştir: Gayba dair haber veren peygamberlerin durumu bu ayette olduğu gibidir. “Doğrusu biz de sizin gibi sadece insanız; fakat Allah kullarından dilediğine lütufta bulunur. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemiz mümkün değildir...”¹⁵⁴ Âlemi yoktan yaratmanın hâkim olan yüce Allah olduğunu biliyorsanız, yarattıklarına hükmeden onlara emir ve yasaklar getirenin de sadece kendisi olduğunu bilin. Yapıp yapmadığımız, bildiğimiz ve tefekkür ettiğimiz şeylerin tamamında yüce Allah'ın hükmü ve emri vardır. İnsanların tamamının yüce Allah'ın emir ve yasaklarını eksiksiz ve yanlışsız kavrayacak akli kapasiteye sahip olmaları imkân dâhilinde değildir. Her bir insan da yüce Allah'ın hükümlerini taşımaya muktedir olmayabilir. Bu sebeplerden ötürü yüce Allah'ın lütfu nefislerde ve akıllarda belli bir hiyerarşi gerektirmiştir. Bu hiyerarşide insanlar bazı yönlerden birbirlerinden üstün tutulmuştur ki birbirlerinin işini görsünler. “...Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.”¹⁵⁵ Bu ayet her insanın yeteneğinin, bilgi ve tecrübesinin farklı olduğunu bu sayede insanların birbirlerinin işini görmede birbirlerine destek olmaları gerektiğine işaret

---

¹⁵³ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 130-131.

¹⁵⁴ İbrahim 14/11.

¹⁵⁵ Zuhuf 43/32.

etmektedir. Şehristânî'ye göre, hakîm olan Allah'ın en büyük rahmeti nübüvvet ve risâlettir. Bu ise insanların mağrur akıllarıyla biriktirdiklerinden çok daha hayırlıdır.¹⁵⁶

Âmidî, bütün insanların aynı cinsten ve eşit olmaları hasebiyle aralarından birilerini peygamber olarak seçmenin insanlar arasından bir kısmını diğerinden üstün tutup ayrımcılığa sebep olacağından hareketle bunun hikmetsiz bir iş olması gerekçesiyle nübüvveti inkâr edenlere şu cevabı vermektedir: “Bu iddianıza göre kullar arasında durumları bakımından tam bir eşitlik olması gerekmektedir. Ayrıca durumları ve fiilleri konusunda herhangi bir eşitsizliğin olmaması gerekmektedir. Ancak görülmektedir ki insanlar arasında cahil-akıllı, gören-görmeyen, duyan-duymayan vb. bedensel, psikolojik ve sosyal açılardan pek çok farklılık mevcuttur. Zevkleri, arzuları ve anlama kapasiteleri de birbirlerinden farklı olan insanların eşit bir yaratılışa sahip olduklarını söylemek tutarsızlıktır. Bunun aksini iddia etmek ise hakikati inkâr etmektir. Dolayısıyla yüce Allah tarafından insanlardan bir kısmının peygamber olarak seçilmesi ve bu şekilde Allah'ın emirlerini diğer insanlara ulaştırması hikmetsizliğin aksine hikmetli bir iştir. Buradan da anlaşılıyor ki nübüvveteye yönelttikleri bu eleştiri de tutarsız ve mesnetsizdir.”¹⁵⁷

Berâhime, gönderilen peygamberlerin insan olmalarından yola çıkarak nübüvveteye karşı gelmektedir. Onlara göre peygamber olarak gönderilen kişinin diğer insanlardan farkı yoktur. İnsanlar gibi yer, içer ve uyur. Berâhime insanlara peygamber gönderilecekse onların türünden değil başka türden, insan dışı elçilerin gönderilmesi gerektiğini aksi halde insanlara kendi türlerinden peygamberler gönderilmesinin onların arasında eşitsizliğe ve ayrımcılığa sebep olacağını savunmaktadır. Berâhime'nin bu düşüncesi yersizdir. Öncelikle insanlara kendi türünden peygamberlerin seçilip

---

¹⁵⁶ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/709.

¹⁵⁷ Seyfeddîn Âmidî, *Gayetu'l-Meram fi İlmi'l-Kelam*, thk. Hasan Mahmud Abdullalif (Kahire: Lecnetu İhyai't-Turasi'l-İslami, 1971), 326-327.

görevlendirilmesi eşitsizliğe ve ayrımcılığa sebep olmaz. Bir diğer önemli husus peygamberlerin temsil ve tebliğ vazifeleridir. Peygamberler insanlara vaaz ettikleri hususları ilk önce kendileri uygulamak suretiyle insanlar için örneklik teşkil etmişlerdir. İnsan dışında bir varlığın insanlara peygamber olarak gönderildiği düşünülecek olursa söz gelimi insanlara elçi olarak bir meleğin gönderildiği varsayılacak olursa bu durumda örneklikten söz edilemez. Çünkü meleklerin yaratılış özellikleriyle insanların özellikleri birbirinden farklıdır. Nitekim bu husus Kur'an'ı Kerim'de açıkça ifade edilmektedir: “De ki: “Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik.”¹⁵⁸ Ayette de ifade edildiği üzere elçi kendisine elçi gönderilen topluluğun türünden olmak durumundadır. Dolayısıyla böyle bir gerekçe üzerinden nübüvveti inkâr etmek tutarlı görünmemektedir.

7.1.3. Allah'ın Hikmetinin Gereği Peygamberler Göndermesinin Câiz

Olamayacağı Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Berâhime'ye göre, yüce Allah'ın hikmetinin gereği olarak peygamberler göndermesi uygun değildir. Nitekim peygamberleri reddedip onlara kaba sözler sarf edeceğini ve getirdikleri emirleri reddetmeleri neticesinde elim azaba müstahak olacağını bildiği kişilere peygamber göndermesi mantıksız ve anlamsızdır. Allah için anlamsız işler yapmak câiz olamayacağına göre bu bahsettiğimiz kişilere Allah'ın peygamber göndermesi de câiz olmaz. Allah'u Teâlâ kendisine iman etmeyeceklerini, peygamberlerini inkâr edeceklerini, emir ve yasaklarını yerine getirmeyeceklerini bildiği insanlara elçiler göndermesi ilâhî hikmet açısından caiz değildir.¹⁵⁹

Bâkılânî onların bu görüşüne karşılık şöyle demiştir: “Öncelikle bu iddianıza göre yüce Allah'ın, peygamberi kabul edecek ve ondan istifade edecek kimselere peygamber

---

¹⁵⁸ İsrâ 17/95.

¹⁵⁹ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 142.

göndermesinin vacip olduğu sonucu hâsıl olmaktadır. Ayrıca sizin iddianıza göre, yüce Allah'ın varlığını ve sıfatlarını reddeden, nimetlerini inkâr eden, peygamberlerin varlığından istifade etmeyen, akıllı ve aklın gerektirdiği delilleri kullanmayacağını; aklın iyi olarak kabul ettiği şeylere yönelmeyeceğini; aklın kötü olarak kabul ettiği şeylerden de kaçınmayacağını bildiği kimseleri yaratmaması icap ederdi. Bu hususları kabul ettiğiniz takdirde inancınızı terk etmiş olursunuz. İnkâr edecek olursanız o zaman da kendi iddialarınızla çelişmiş olursunuz.”¹⁶⁰

Bâkılânî onlara yönelik eleştirilerini şöyle sürdürmektedir: “İddia ettikleri şekilde iman etmeyecek, peygamberlerini inkâr edecek olanlara yüce Allah'ın elçiler göndermesi akıl ve ilahi hikmet açısından uygun değilse o halde peygamber gönderdiği takdirde iman edeceğini bildiği insanlara da elçiler göndermesi yüce Allah'a vacip olmalıdır. Ancak hangi durum olursa olsun yüce Allah'a hiçbir şekilde zorunluluk isnat edilemeyeceğine göre onların bu iddiaları geçersizdir.”¹⁶¹

Bu bağlamda Pezdevî, peygamberler göndermenin Allah'ın ilmiyle bağdaşmadığını, Peygamberler göndermenin insanların yararına değil zararına olduğunu, gönderilen peygamberlerin yalanlanıp onlara iman edilmemesinin insanların cezalanmasına sebep olmasından ötürü peygamberler göndermenin insanların yararına değil zararına olduğu, insanların zararına olacak bir şeyi yapmak ise Allah için hikmetsiz bir iş olduğunu savunanlara şöyle cevap verir: “Onların görüşlerine göre bu söyledikleri aklen geçersizdir. Yüce Allah kullarına akıl vermiş fakat onlardan bir kısmı O'na inanmamıştır. Bu kimseler için akıl verme yararlı değil zararlı olmaktadır. Bu durumda bile akıl verme hikmetsiz bir iş olmaz. Çünkü akıl verme genel olarak faydalıdır. Aynı şekilde yüce Allah meyvelerinden hiçbir canlının istifade etmediği bitkiler yaratmıştır.

---

¹⁶⁰ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 142.

¹⁶¹ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 142-143.

Yine yüce Allah hayvanlardan ve yeryüzündeki haşerelerden de zararlı şeyler yaratmıştır. Ancak bütün bunlar Allah için hikmetsiz bir iş değildir. Bu da bu tür işlerin akılsızlık ve hikmetsizlik olmadığını, ahmaklığın yüce Allah'ın yasaklayıp haram kıldığı şeyleri yapmak olduğunu gösterir. Şüphesiz yüce Allah hakkında hikmetsiz iş yapmak düşünülemez."¹⁶²

Âmidî'ye göre ise, yüce Allah'ın hâkimiyetini kısıtlamaya ve onun tercihlerine müdahale etmeye hiç kimse muktedir değildir. Bundan dolayı yüce Allah kullarına kendi rububiyet ve ulûhiyyetini bildirmeye muktedir olduğu gibi; kullarını irşat edip onlara doğru yolu göstermesi, onların arasında hakkın ve adaletin hâkim olması için peygamberler göndermeye de muktedirdir. Yüce Allah emanetini yüklediği kişilerin peygamber olduklarının doğruluğunun bilinmesi ve tanınmaları için dilerse bu konuda insanların aklında zaruri bilgi yaratır veya peygamber gönderdiğinin haberini verir. Nitekim yüce Allah Âdem aleyhisselam ile ilgili Kur'an'da meleklerle hitaben; "ben yeryüzünde bir halife yaratacağım"¹⁶³ demek suretiyle peygamberin varlığını bildirmiştir. Yüce Allah'ın peygamberler göndermesini imkânsız görmek, onun iradesini kısıtlamaya çalışmaktır. Buna ise hiç kimse asla muktedir değildir. Nasıl ki bir hükümdar kendi ülkesinde üstün yetki sahibi olup bu yetkisine hiç kimsenin müdahalesi söz konusu değilse yüce Allah da kâinatta yegâne yetki ve hüküm sahibidir. Dolayısıyla yüce Allah'ın kâinattaki yetki ve tasarrufuna müdahale edecek hiçbir güç düşünülemez. O halde yüce Allah kullarından dilediğini peygamber olarak seçebilir. Bununla alakalı Kur'an-ı Kerim'de "Allah, meleklerden ve insanlardan elçiler seçer."¹⁶⁴ demek suretiyle

---

¹⁶² Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, 97-98.

¹⁶³ Bkz. Bakara 2/30.

¹⁶⁴ Bkz. Hac 22/75.

böyle bir seçimi yaptığını da bizlere bildirmiştir.¹⁶⁵

Âmidî burada yüce Allah'ın sonsuz kudret ve kâinattaki sınırsız tasarruf hakkına hiç kimsenin müdahale etmeye muktedir olamayacağından hareketle, kullarının iyiliğine olan şeyleri haber vermeleri ve kötü olan şeylerden sakındırmaları, dünyada da hakkın ve adaletin hâkim olması için peygamberler göndermesinin yüce Allah için hikmetli bir iş olduğunu savunmuştur. Aksini ileri sürmenin ise yüce Allah'a hâşâ acziyet atfetmek olacağını, bunun ise muhal olduğunu ifade etmiştir.

Berâhime, Allah'ı Teâlâ kendisine iman etmeyeceklerini, peygamberlerini inkâr edeceklerini, emir ve yasaklarını yerine getirmeyeceklerini bildiği insanlara elçiler göndermesinin ilâhî hikmet açısından caiz olmadığını iddia etmektedir. Peygamberler göndermenin ilahi hikmet açısından uygun olmadığını söylemek büyük bir iddiadır. Neyin ilahi hikmete göre olup olmadığı insanların belirlemesine göre değil yüce Allah'ın tercih ve iradesine göredir. Bu konuda ilahi iradeye muhalefet etmek yüce Allah'ın tercih ve iradesini yok saymaktır. Genel anlamda bakıldığında insanlar için peygamberlerin gönderilmesi onların hem dünya hem de ahiret maslahatları için faydalı bir durumdur. İnkârcı azınlık bir topluluk yüzünden insanların genelinin yararına olan nübüvveti ilahi hikmete uygun görmemek objektif bir tutum olarak görünmemektedir.

7.1.4. Mucizelerin Peygamberliğin İspatı Olamayacağı Düşüncesine Yönelik

Eleştiriler

Berâhime'nin nübüvveti kabul etmemesinin gerekçelerinden biri de peygamberlik iddiasında bulunanların peygamber olduklarının delilini aklen mümkün olmayan doğüstü olaylardan oluşan mucizelere dayandırmış olmalarıdır. Onlara göre, peygamberlik iddiasında bulunanlar doğruluklarını, kütüğün yılanı dönüşmesi, denizin

---

¹⁶⁵ Âmidî, *Gayetu'l-Meram*, 327.

ikiye ayrılması, kayanın içinden devenin çıkması, kör olanların ve cüzzamlıların iyileştirilmesi, ölü olanların diriltilmesi, kurt ve taşın dile gelmesi, suyun üzerinde yürüme vb. akıl açısından imkân dâhilinde olmayan bu gibi bir takım muhal olaylarla kanıtlamaya çalışmaktadırlar.¹⁶⁶

Berâhime'ye göre, mucizenin peygamberliğe delil olarak gösterilmesi doğru değildir. Çünkü meydana gelen olağanüstü olaylardan hangisinin peygamber hangisinin kâhin veya göz boyacı tarafından meydana getirildiğini tespit etmek mümkün değildir. Bundan dolayı mucize diye sunulan olağanüstü olayların peygamberliğin ispatı için delil olarak gösterilmesi de yanlıştır.¹⁶⁷

Yine onlara göre, peygamberliğin ispatı için ileri sürülen çeşitli olağanüstü olaylar vardır. Olağanüstü kabul edilen bu olaylar mahiyetleri hakkında bilgi sahibi olanlar açısından gayet olağan durumlardır. Hal böyleyken bu bilgiye sahip olanlar açısından mucizelerin nübüvvet için delil olarak kabul edilmesi düşünülemez. Buradan da anlaşılıyor ki mucizeler nübüvvet için delil olarak gösterilemez.¹⁶⁸

Bâkılânî, mucizeleri muhal olarak kabul etmelerinin sebebini sorarak Berâhime'nin bu konudaki görüşlerine şu eleştirileri getirmiştir: “Mucizeleri muhal kabul etmekle kastınız ilâhî kudret açısından mı muhal olduğu yoksa âdeten mi muhal olduğudur? Bâkılânî, ilâhî kudret açısından muhal olduğunu söylemeleri halinde inançlarını terk edip inkârcı duruma düşeceklerini belirtmiştir. Aynı şekilde o, mucizeleri muhal görmenizin sebebi nedir diye sorulduğunda; biz bunu gerçekleştiren ve buna güç yetiren herhangi bir kimse görmedik, iddia ettiğiniz gibi meydana gelen bir olaya da rastlamadık derlerse; yüce Allah'ın varlıkları yaratmasını, bir kadın ve bir erkekten

---

¹⁶⁶ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 135.

¹⁶⁷ Barlak, *Kelam'da Nübüvvet Tartışmaları*, 89.

¹⁶⁸ Kutluer, *Akil ve İtikad*, 71.

insanın yaratılmasını, tavuğu yumurtadan veya yumurtayı tavuktan yaratmasını, insandan nutfeyi veya nutfeden bir insanı yaratmasını da muhal kabul etmeleri gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁹

Bâkılânî, iddialarında ısrar etmeye devam ettikleri takdirde Dehrîlere dâhil olmuş olacaklarını aksi halde kendi delilleriyle çelişmiş olacaklarını belirterek eleştirisine şöyle devam etmiştir: “Eğer onlar, mucizelerin âdeten muhal olduğunu kastediyoruz derlerse onlara şöyle denir; Allah’u Teâlâ’nın alışlagelenin dışına çıkmasına ve kendisine iman edeceğini, ibadetlerini de yerine getirip sevaba nail olacağını bildiği insanlara göndereceği peygamberlerin elleriyle mucizeler göstermesini reddederek neden karşı çıkıyorsunuz?” Bâkılânî bu soruyu yönelttikten onları bu konudaki tutarsızlığını ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁷⁰

Bâkılânî burada peygamberliğin ispatı noktasında mucizelerin delil olup olmayacağı konusunda Berâhime’nin iddia ettiği gibi mucizelerin peygamberliğe delil olmasının imkânsızlığının âdetullah gereği mi olduğu yoksa ilâhî kudret yönünden mi delil olamayacağını sorgulamak suretiyle onların bu konudaki iddialarının tutarsız olduğunu ortaya koyarak fikirlerini çürütme yoluna gitmiştir.

Yine Bâkılânî’ye göre, Berâhime’nin iddia ettiğinin aksine Allah’u Teâlâ’nın peygamberler göndermesi caizdir. Bunun kanıtı ise, bütün mülkün yegâne sahibi olan yüce Allah dilediği her şeyi yapmaya kadirdir. Yüce Allah’ın her şeyi yapabilecek kudrete sahip olması, peygamberler göndermesinin muhal olamayacağını ortaya koymaktadır. Ayrıca yüce Allah’ın her şeye kadir olup peygamberler göndermesi aklın ilkelerine de aykırı bir durum teşkil etmemektedir. Nübüvvet iddiasında bulunanın doğruluğu sadece getirmiş olduğu mesajlarla değil aynı zamanda mucizelerle sabit olmaktadır. Bu

---

¹⁶⁹ Bâkılânî, *Kitâbü’t-Temhid*, 135-136.

¹⁷⁰ Bâkılânî, *Kitâbü’t-Temhid*, 135-136.

mucizeler, yüce Allah'ın, peygamberlerin çağrısına uygun olarak meydana getirdiği olağanüstü eylemleridir. Mucizelerin muhataplarına meydan okuma gibi bir özelliği vardır. Ayrıca mucizeler diğer olağanüstü olaylardan farklıdır. Bu durum Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed örneklerinde açıkça görülmektedir.¹⁷¹

Peygamberlere verilen mucizelerin kendi dönemlerinde revaçta olan hususlarla alakalı olduğunu savunan Bâkılânî, görüşlerine örnekler vererek şöyle devam etmiştir: örneğin Hz. Musa sihrin ve sihirbazlığın revaçta olduğu bir dönemde gönderilmiştir. Bu yüzden O'na sihir türünden mucizeler verilmiştir. Hz. Musa sihirbazlara meydan okuyup asası yılanı dönüştürüp sihirbazların yılanlarını yutunca sihirbazlar bunun bir sihir olamayacağını, sihirden daha büyük olağanüstü bir durum olduğunu anladıkları anda hepsi birden iman etmişlerdir. Çünkü onlar Hz. Musa'nın meydana getirdiği mucize karşısında aciz kalmışlardır. Sihir hakkında ilim sahibi olan sihirbazlar bu durum karşısında verdikleri ilk tepki hemen iman etmek olmuştur. Ancak orada bulunan halkın büyük çoğunluğu iman etmemişlerdir çünkü onlar sihir hakkında ilim sahibi değillerdi. Bu durum ise hangi alanla ilgili olursa olsun ilim sahibi olmanın ne kadar faydalı olduğunu göstermektedir. Hz. İsa da tıbbın ve tedavi yöntemlerinin revaçta olduğu bir zamanda gönderilmiştir. O, hiçbir yaratılanın meydana getirmeye güç yetiremeyeceği, ölüleri diriltme, körlere ve cüzzam hastalığına tutulanları iyileştirme gibi zamanının alışlagelen tıp bilgilerinin çok üstünde mucizeler göstermiştir. Aynı şekilde peygamberimiz de, şiir, nazım, nesir, fesahat ve hitabetin revaçta olduğu dönemde gönderilmiştir. O, gönderildiği toplulukta bilinen nazım ve nesrin haricinde daha fasih, daha mükemmel ve daha veciz olan Kur'an'la gönderilmiştir. Onlara Kur'an'ın benzerini getirme hususunda meydan okumuştur. Onlar ise Kur'an'ın yüceliği karşısında aciz kalıp

---

¹⁷¹ Ebû Bekr el-Basrî el-Bâkılânî, *El-İnsâf Fimâ Yecibu İtikâduhu ve lâ Yecûzu'l-Cehlu Bihî*, thk. Muhammed Zahid el-Kevserî (Kahire: yy., 2000), 58-59.

ona iman etmişlerdir. Bâkılânî'ye göre bütün bu hususlar yüce Allah'ın peygamberler gönderebileceğine delil olmaktadır.¹⁷²

Peygamberlik iddiasında bulunanlardan kimin hak üzere kimin de iddiasının batıl olduğunun tespiti için mucizenin gerekli olduğu görüşünü savunan Câhız'a göre, Allah tarafından peygamber olarak gönderildiğini söyleyen kişinin insanlar nezdinde peygamber olduğunun kabul görmesi için bu iddiasını kendisi ispat etmek durumundadır. Şayet yüce Allah, seçtiği kişinin peygamber olduğunu mucizeleri veya delilleri olmaksızın insanlara doğrudan bildirecek olursa o halde peygamber göndermesine gerek kalmadan insanlardan istediklerini doğrudan onlara bildirebilirdi. Bu yüzden peygamber gönderildiğinin ilanını ve ispatını yine peygamber olduğunu iddia eden kişi yapmak zorundadır. Bu ilan ve ispat ise ancak delil veya mucizelerle olabilir.¹⁷³

Mucizeler, sıradan insanların meydana getirmeye muktedir olmadığı, sadece peygamberlerin peygamber olduklarını ispatlayabilmek için yüce Allah'ın onlara vermiş olduğu olağanüstü olaylardır.¹⁷⁴ Meydana gelen herhangi bir olayın mucize sayılabilmesi için sadece olağanüstü olması yeterli bir husus değildir bunun yanında bazı taşınması gereken şartlar mevcuttur. Bu şartları taşımadığı halde olağanüstü görülen fiiller mucize değildir. Herhangi bir olayın mucize olarak kabul edilmesinin ilk şartı sıradan insanların meydana getirebileceği bir şey olmamasıdır. Örneğin, sihirbazlar ve gözbağcıların sahip oldukları bazı maharetler sonucu yaptıkları alışlagelenin dışındaki eylemler mucize değildir. Çünkü sıradan insanlar bu tür eylemlerin nasıl yapıldığını her

---

¹⁷² Bâkılânî, *El-İnsâf*, 58-59.

¹⁷³ Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, *er-Resail*, thk. Abdüsselam, Muhammed Harun (Kahire: Hucecû'n-Nübüvve, ts.), 3/259-264; Mehmet Baktır, "Cahız'ın Nübüvvet Anlayışı", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 257-268.

¹⁷⁴ Ahmet Akbulut, *Nübüvvet Meselesi Üzerine* (Ankara: Birleşik Kitabevi, 1992), 15-17.

ne kadar bilmese de o kişilerin yakınları veya meslektaşları bilmektedirler. Bu tür olayların mucize olmadığı bilinen bir husus olduğuna göre bu olayların peygamberliğin ispatının delili olarak kabul edilmesi de doğru değildir.¹⁷⁵

Mucizenin diğer şartı ise, meydana getirileceği esnada peygamberliğin kanıtı olacak şekilde peygamberlik iddiasıyla birlikte yapılması gerekir. Peygamberlik iddiası olmadan meydana getirilen olağanüstü olaylar mucize sayılmaz. Çünkü bir şeyi ispatlamak için öncelikle bir iddianın olması gerekmektedir. Herhangi bir iddiaya dayanmayan bu tür olayların da bir şeyi ispatlama gibi bir amacı yoktur. Yapılan bir işten kastedilen neyse o iş sadece o amaçla yapılır. Yani peygamberliği ispat etme amacıyla meydana getirilen olağanüstü olaylar mucize olarak kabul edilirken, insani bir yarar elde etmek amacıyla yapılan olağanüstü olaylar ise mucize değildirler. Zira olağanüstü olayların meydana gelmesine imkân tanıyan yüce Allah'ın bu olayı meydana getiren kişinin taşıdığı niyetin önüne geçmesine ve gerçek peygamberin kim olduğu hususunda insanların yanılmalarına sebep olacak olayların meydana gelmesine müsaade etmez.¹⁷⁶

Eş'ârî âlimlerinden Seyfeddîn Âmidî, Ehl-i Sünnet'e göre genel kabul gören mucizenin şartlarına yer verir. Buna göre bir olayın mucize olabilmesi için;

- a) Allah'ın bir fiili ve onun yaratmasıyla meydana gelmiş olması,
- b) Olağanüstü olması ve ona karşı koymanın mümkün olmaması,
- c) Peygamberlik iddiası ile birlikte ortaya çıkması ve peygamberlik iddiasına muvafık olması,

---

¹⁷⁵ Baktır, “Cahız’ın Nübüvvet Anlayışı”, 257-268.

¹⁷⁶ Abdalcabbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, 2/430-436; Baktır, “Cahız’ın Nübüvvet Anlayışı”, 257-268.

d) Peygamberlik iddiasını yalanlayıcı değil, tasdik edici olması gerekir.¹⁷⁷

Âmidî mucizenin şartlarını açıkladıktan sonra mucizelerin nübüvvetin delili olamayacağını iddia edenlere şu cevapları vermiştir: Peygamberlik iddiasında bulunan kişinin doğru sözlü olduğunun delili akliselim sahiplerinin kabul etmek durumunda kalacakları mucizelerin gösterilmesiyle olur. Bu mucizeler ise peygamberlik iddiasında bulunan kişinin şöyle demesiyle meydana gelir: Ben peygamberim, peygamber olduğumun kanıtı ise bana verilmiş olan ve insanların birbirlerine yardımcı olsalar dahi hiç kimsenin benzerini meydana getirmeye güç yetiremediği şeylerdir. Bunlar ise; ölülerin diriltilmesi, körlerin ve alaca hastalığına tutulanların iyileştirilmesi, denizin ikiye ayrılması, sopanın yılanı dönüşmesi bu vb. diğer mucizeler. Peygamberlik iddiasında bulunan kişi bu mucizeleri gösterince akliselim sahibi herkes onun doğru sözlü hak peygamber olduğunu anlar ve ona tabi olup onu örnek almayı kabullenir. Çünkü sarih akıl, diğer tüm insanların göstermekten aciz oldukları sadece peygamberlik iddiasında bulunan kişinin gösterdiği olağanüstü olayların onun nübüvvetinin kanıtı olduğuna hükmeder. Bütün bunlar peygamberin doğruluğunun kesin delilidir. Yüce Allah'ın peygamberini tasdik edip onu desteklemesi amacıyla ona vermiş olduğu mucizelerle aslında şunu söylemektedir: “O, resuldür ve o sözünde sadıktır.” Yüce Allah, peygamberin söylediklerine muvafık olarak ona verdiği mucizelerle peygamberini bu şekilde desteklemektedir.¹⁷⁸

Bu açıklamanın ardından Âmidî, mucizelerin nübüvvetin delili olduğunu somut bir örnekle izah etmeye çalışmıştır. Bir sultan sarayında saltanat tahtında otursa insanlar da orada sultana itaat ve hizmet için toplanmış olsalar, içlerinden birisi kalkıp şöyle derse:

---

¹⁷⁷ Seyfeddîn Âmidî, *Ebkaru'l-Efkar*, thk. Ahmed Ferid el-Mezyudi (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 2/664.

¹⁷⁸ Âmidî, *Gayetu'l-Meram*, 327-328.

Ey insanlar! Ben bu sultanın size filan hususlarda göndermiş olduğu elçisiyim. Sözümde doğru olduğumun delili ise ben ondan üç kere ayağa kalkmasını veya elini hareket ettirmesini istediğimde bunları yapmasıdır. Onlardan herhangi biri bunları sultandan istediğinde bir karşılık alamayacaktır. Ancak elçi olduğunu söyleyen kişi sultandan istediklerini sultan yaparsa orada bulunanlardan hiçbiri artık o elçinin doğruluğundan şüphe etmez. Çünkü o, iddiasında doğru sözlü olduğu kanıtlanmış olur. Peygamberin durumu da bu elçinin durumu gibidir. O, peygamber olduğuna delil olarak Allah tarafından mucizelerle desteklenmiş ve böylece doğru sözlü olduğu kanıtlanmış olur.¹⁷⁹

Âmidî, mucize ile ilgili önemli iki hususa da dikkat çekmektedir. Birincisi; O, mucizelerin peygamberliğe delil olmalarını yüce Allah'ın iradesi sonucu onun yaratmasına dayandırmaktadır. Bundan dolayı peygamberlik iddiasında bulunan kişinin isteğine göre ve onun iradesiyle meydana gelen olağanüstü bir olay peygamberliğin delili olmaktan çıkar. Çünkü mucizeler peygamberlerin değil yüce Allah'ın iradesiyle meydana gelir. Yani mucizeler peygamberlere yüce Allah tarafından peygamberliklerinin kanıtı olarak verilmiştir. Ancak bu durum peygamber her mucize istediğinde Allah'ın ona mucize vereceği veya her istediği mucize onun arzusuna göre olacağı anlamına gelmez. İkincisi ise; yüce Allah bir kimseye peygamber olduğuna dair onu tasdik eden mucizeler verdiğinde bu kişinin peygamber olduğu hususunda yakini bilgi hâsıl olur. Yakini bilgi hâsıl olduktan sonra tekrar mucizenin gösterilmemesi peygamberin yalancı olduğu ve peygamberliğinin geçersiz olduğuna hükmedilmez. Bunun aksini düşünmek ise ilmi cehaletle bir kabul etmektir. Nitekim bazı durumlarda bir mevzuyu ispat etmek için delilin

---

¹⁷⁹ Âmidî, *Gayetu'l-Meram*, 328; Mucizelerin Allah tarafından peygamberliğin ispatı olarak verildiğini savunan Sâbûnî de iddiasını benzer bir örnekle izah etmeye çalışmıştır. Bkz Sâbûnî, *el-Bidâye*, 88.

olmaması o mevzunun olmadığını göstermez.¹⁸⁰

Âmidî'nin burada mucize ile ilgili yanlış düşüncelerin önüne geçmeye çalıştığı görülmektedir. Birinci hususta mucize ile ilgili dikkat edilmesi gereken husus onu meydana getirenin peygamberlik iddiasında bulunan kişi değil yüce Allah olduğudur. Bu hususun önemli olmasının sebebi peygamberlik iddiasında bulunanlardan yalancıyı doğru sözlü olandan ayırt etmek içindir. Nitekim özel maharetleri sonucu sihirbazlar gibi insanların alışageldiğinin dışında bir şey ortaya koyan bir kişi peygamberlik iddiasında bulunabilir. Onun peygamber olmadığını göstergesi ise meydana getirdiği şeyi kendi arzu ve isteğine göre kendisi yapmasıdır. Ancak gerçek peygamber olanların gösterdikleri mucizeler bunlardan ayrılmaktadır. Sözelimi Hz. Musa (a.s) firavun ve ordusundan kaçarken Kızıldeniz kıyısına geldiğinde bile mucize göstereceğinden habersizdi. O halkına ben şimdi size bir mucize göstererek denizi ikiye ayıracağım da demedi. Aynı şekilde sihirbazlar ona meydan okuyup iplerden yılanlar ortaya çıkardıklarında dahi Hz. Musa, Allah'ın ona vereceği mucizeden habersizdi. Tüm bu mucizeler yüce Allah'ın dilemesi sonucu gerçekleşmiştir. Özetle Âmidî'nin burada vurgulamak istediği mucizenin keyfi olmamasıdır. Bir amaç ve plan dâhilinde yüce Allah tarafından meydana getirilmesidir. Diğer hususla ilgili Âmidî, mucizeler aslında tesadüfen meydana gelmektedir. Mucize göstermek peygamberliğin ispatı ise mucize göstermemek de onun yalancı olduğunu göstermektedir şeklindeki eleştirilere cevap vermektedir. Ona göre peygamberlik iddiasından bulunanın peygamberliği kanıtlandıktan sonra tekrar tekrar mucizeler göstermesine ve peygamberliğini tekrar kanıtlamasına gerek yoktur. Peygamber olduğu kanıtlanan kişinin daha sonraları mucizeler göstermemesi onun yalancı olduğunu da göstermez. Çünkü peygamber olduğuna dair yakini bilgi ortaya çıkmıştır.

---

¹⁸⁰ Âmidî, *Gayetu'l-Meram*, 328-329.

Pezdevî'ye göre, mucizeler peygamberlerin nübüvvet iddialarının doğruluğunun delilidir. Çünkü bu mucizeler peygamberler dışında hiçbir insanın meydana getirmeye güç yetiremeyeceği hadiselerdir. Böylece mucizeleri asıl yaratanın yüce Allah olduğu bilinir. Yüce Allah mucizeyi Peygamber'in risâletinin doğruluğuna delil teşkil edecek şekilde yaratır. Nitekim her kavim peygamberlerinden nübüvvetlerinin doğruluğunun delillerini istemişlerdir. Yüce Allah Peygamber'e kavminin istediği delilleri vermek suretiyle onu gönderenin kendisi olduğunun doğruluğu sabit olmuş olur. Çünkü yüce Allah yalancıyı asla doğrulamaz. Şayet mucizeler yalancının elinde zahir olsaydı, insanlar peygamber olanı peygamber olmayandan ayırt edemez ve gerçek peygamberleri tanıyamazlardı. O halde yalancının elinde mucizelerin meydana gelmesi düşünülemez.¹⁸¹

Mâtürîdî'ye göre peygamberlerin gösterdiği mucizeler hem peygamberliklerini hem de Allah'ın varlığını kanıtlar niteliktedir. Çünkü peygamberler çocukluklarından itibaren kendilerini yakından tanıyan ve nelere güç yetirebileceklerini bilen bir topluluğun arasında yetişmişlerdir. Bundan dolayı peygamber, içinde bulunduğu topluluğun akıllarını hayretler içinde bırakacak mucizeler gösterince, onlar peygamberi yakından tanıdıkları için bu olağanüstü olayları meydana getirenin kendisi değil Allah olduğunu idrak ederler. Böylece onlara düşen Allah'ın mucizelerle desteklediği bu elçinin doğru sözlü olduğunu kabul etmek ve ona itaat etmektir. Peygamberlerin getirmiş olduğu mucizeler sonsuz güç ve hikmet sahibi yüce Allah'ın varlığına delalet eder böylece insanlar görmeseler de yaratıcının varlığının bilgisine sahip olmuş olurlar.¹⁸²

Mâtürîdî peygamberlerin göstermiş olduğu mucizelerin sihir olabileceğini ileri sürenlere şu cevabı vermiştir: peygamberlerin göstermiş olduğu mucizelerin maharet sahibi büyücülerin ve sihirbazların yeteneklerini aşan üstünlükleri vardır. Sihirde olduğu

---

¹⁸¹ Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, 102.

¹⁸² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 348.

gibi mucizelerin eğitim öğretim yoluyla mahiyetlerinin bilinmesi ve sonraki nesillere aktarılması suretiyle benzerlerinin meydana getirilmesi mümkün değildir. Herhangi birinin bu alanda yoğun çabayla eğitim görmesi sonucu bu mertebeye ulaşabileceği düşünülse bile, peygamberlerin böyle bir eğitim almadıkları sabit olduğuna göre bu mertebeye ancak ilahi bir lütuf sonucu eriştikleri sonucuna varılır.¹⁸³

Kâdî Abdulcabbâr'a göre ise mucizeler, sadece peygamberlik iddiasında bulunan kişinin elinde gerçekleşen ve başka hiç kimsenin meydana getirmeye güç yetiremediği olağanüstü olaylardır. Tarih boyunca peygamberler haricinde hiç kimse mucize göstermek şöyle dursun benzerini bile meydana getirememiştir. Bunun en güzel kanıtlarından biri de Kur'an-ı Kerim'dir. Zira Kur'an'ın mucize oluşu Araplara meydan okumasıyla sabit olmaktadır. Nitekim Kur'an'ın meydan okumasını boşa çıkarmak için çok hırslı olan cahiliye dönemi Arapları fesahat, belâgat ve edebiyatta en ileri seviyede olmalarına rağmen Kur'an'ı Kerim'in tamamı şöyle dursun onun küçük bir bölümünün dahi benzerini meydana getirmeye güç yetirememişlerdir. Dolayısıyla yüce Allah Kur'an-ı Kerim mucizesiyle Hz. Muhammed (s.a.v)'in peygamber olarak gönderildiğini kanıtlamış ve Arapların bu konudaki inkârlarını boşa çıkarmıştır.¹⁸⁴

Aynı şekilde Hz. Musa ve Hz. İsa'nın durumu da böyledir. Kavimleri hangi konularda en ileri seviyede iseler yüce Allah da o konuda ileri seviyede olan hiç kimsenin yapmaya güç yetiremeyeceği mucizelerle peygamberlerini desteklemiştir. Firavun zamanında sihir en ileri seviyede idi. Yüce Allah, Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşmesi mucizesiyle onlara meydan okumuş ve bu konuda onları aciz bırakmıştır. Nitekim bu mucize karşısında acziyetinin farkına varan sihirbazlar Hz. Musa'ya iman

---

¹⁸³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 369.

¹⁸⁴ Kâdî Abdulcabbâr, *Mu'tezile'de Din Usûlü (el Muhtasar fî Usûli'd-Dîn)*, çev. Murat Memiş (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 130-131.

etmek zorunda kalmışlardır. Hz. İsa zamanında ise tıp ve tedavi en ileri seviyedeydi. Yüce Allah, Hz. İsa'ya verdiği ölüleri diriltme, körleri ve cüzzam hastalığına tutulanları iyileştirme mucizeleriyle dönemin tabiplerine meydan okumuş, bu meydan okuma da cevapsız kalmıştır. Görüldüğü gibi yüce Allah gönderdiği peygamberleri yaşadıkları dönemde benzerini meydana getirmeye hiç kimsenin güç yetiremediği mucizelerle desteklemiş ve bu mucizeleri onların peygamberliklerine delil kılmıştır.¹⁸⁵

Berâhime'nin mucizeyi nübüvvetin delili olarak görmemesinin üç gerekçesi olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi: Berâhime, ölülerin diriltilmesi, denizin ikiye ayrılması, kayanın içinden devenin çıkması, kütüğün yılanı dönüşmesi, kör olanların ve cüzzamlıların iyileştirilmesi, suda yürüme, kurt ve taşın dile gelmesi gibi mucizeleri kabul etmeyip bunların gerçekleşmiş olmasını muhal görmektedir. İkincisi: Berâhime'ye göre, peygamberlerin delil olarak sunduğu olağanüstü olayların benzerlerini kâhinler ve göz boyacılar da meydana getirebilmektedir. Berâhime meydana gelen olağanüstü olaylardan hangisinin peygamber hangisinin kâhin veya göz boyacı tarafından meydana getirildiğini tespit etmenin mümkün olmadığını savunarak, mucizeleri sihir ile bir tuttuğu görülmektedir. Sonuncu gerekçeleri ise: onlara göre, peygamberliğin ispatı için ileri sürülen olağanüstü olayların mahiyetleri hakkında bilgi sahibi olanlar açısından bu olayların olağan durumlar olduklarını iddia etmektedirler. Berâhime bu gerekçelerden yola çıkarak mucizeyi nübüvvetin delili olarak görmemektedir.

Berâhime'nin mucizenin tanımı ve mahiyetiyle ilgili objektiflikten uzak çıkarımlar yaptığı görülmektedir. Onlar, mucize ile sihir bir tutup, mucizenin de sihir gibi bu alanda maharet sahibi olanlar tarafından meydana getirilebileceğini dolayısıyla mucizenin olağanüstü bir yönünün olmadığını iddia etmektedirler. Bu durum mucizenin tanımı ve mahiyetine aykırıdır. Zira genel görüşe göre mucize, herhangi bir insanın

---

¹⁸⁵ Abdalcabbâr, *Mu'tezile'de Din Usûlü*, 130-131.

meydana getirmeye güç yetiremeyeceği tabiatüstü olaydır. Sihir ise bir takım teknikler ve el çabukluğuyla yapılan göz boyamadır. Bu sebeple mucize ile sihri bir tutmak doğru değildir. Kaldı ki peygamberlerin getirdikleri mucizeler karşısında sihirbazların dahi aciz kaldıkları Kur'an'ı Kerim'de açıkça ifade edilmektedir.¹⁸⁶ İslam kelimcilerinin de ifade ettiği üzere mucize, somut bir şey görmeden inanmayanlar için peygamberliğin ispatının yegâne delilidir.

Özetle mucize, peygamberlik iddiasında bulunanlardan kimin hak peygamber olduğunu kimin de yalancı peygamber olduğunun tespitinde ittifakla kabul edilen yegâne delildir. Peygamberlik iddiasında bulunandan mucize beklenmesinin sebebi, kendisinin Allah tarafından gönderildiğinin ve O'nun kendisine vahiy verdiğini iddia etmesidir. Böyle bir iddiada bulunandan beklenen onun iddiasına uygun olarak Allah tarafından desteklenmiş olmasıdır. Bu desteğin tezahürü de ancak doğüstü özelliğe sahip mucize ile mümkün olur aksi halde peygamberlik iddiasında bulunan herkesin peygamber olduğuna hükmetmek gerekir ki bu durum aklen kabul edilecek bir husus değildir.¹⁸⁷

7.1.5. Peygamberlerin Getirmiş Olduğu İbadetlerin Akla Aykırı Olması ve Nübüvveti Geçersiz Kılacağı Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Berâhime'ye göre, nübüvvetin geçersiz olmasının sebeplerinden biri de peygamberlerin akla aykırı ibadetler getirmiş olmasıdır. Namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetler buna örnek olarak verilebilir. Yine onlara göre, ibadetlerin yapılması için zaman açısından mekânlar arasında herhangi bir fark yoktur. Mesela hac ibadeti için Kâbe ve herhangi başka bir yapı arasında herhangi bir fark söz konusu değildir. Keza oruç tutmak için ramazan ayı ve diğer aylar arasında fark yoktur. İbadet edilmesi açısından zaman ve

---

¹⁸⁶ Bkz. A'râf 7/115-122.

¹⁸⁷ Ebû Bekr el-Basrî el-Bâkılânî, *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar Mucize Keramet Sihir*, çev. Adil Bebek (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998), 70-71.

mekânlar arasında herhangi bir fark gözetmeyen Berâhime, bu gerekçeden yola çıkarak söz konusu ibadetleri Allah'ın emretmiş olabileceğine ihtimal vermemektedir. Çünkü onlara göre, insanlara hiçbir fayda sağlamayan ve aklın çirkin kabul ettiği şeylerin emredilmesi ilâhî hikmete aykırıdır.¹⁸⁸

Berâhime'nin nübüvvete karşı olmasının nedenlerinden biri olarak öne sürdüğü peygamberlerin getirdikleri ibadetlerin akla aykırı olduğu düşüncesine karşı klasik kelim eserlerinde şu eleştiriler getirilmiştir: Bâkılânî, Allah'ın hikmeti gereği bütün bu ibadetlerin işlenmesi ve bu ibadetlerle kendisine kulluk yapılmasında insanların büyük çoğunluğu için faydalar olduğunu savunur. Yine o, Berâhime'nin bu ibadetlerin yapılmasıyla insanların büyük çoğunluğu için faydalar olduğunu göz ardı etmesini eleştirir. Bâkılânî eleştirilerini şöyle sürdürür: Yüce Allah, insanları tevhide ve sıfatlarıyla kendisini yüceltmeye davet etmektedir. Bu ise, denizde yelken açmanın güzelliği, çölleri aşmanın mutluluğu, yırtıcı aslandan veya malını gasp edip kendisini öldürmeye çalışan insandan bütün takatiyle korkup kaçan kişinin durumu gibidir. Eğer insanlar bunları yapmazlarsa onlara ne fayda sağlar ne de zararlarına engel olur. Size göre akla ters gelen gündüzleri oruç tutmak, geceleri ibadetle geçirmek, kâbeyi tavaf ve sa'y etmek, şeytan taşlamak vb. ibadetler mükellefin hayatının harap olup yok olup gitmemesi açısından fayda sağlıyorsa bu ibadetleri emretmek iyi olduğu gibi aklen de iyi oldukları anlamına gelmektedir.¹⁸⁹

Nübüvvetin insanların maslahatına olduğunu düşünen Kâdî Abdulcabbâr'a göre peygamberlerin getirmiş oldukları namaz, oruç, zekât vb. ibadetlerin insanlar için zorluk olduklarının söylenmesi gerçekten öyle olduklarını göstermez. Nübüvvete karşı gelenlerin çirkin olarak gördükleri bir fiil yapıldığında bir sıkıntıyı gideriyorsa o halde bu

---

¹⁸⁸ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 143; Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/709.

¹⁸⁹ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 143-144.

fiil çirkin değil güzeldir. Bu fiil bir sıkıntıyı gidermeseydi veya başka sıkıntılara sebebiyet verseydi o zaman çirkin olarak kabul edilirdi. Akıl, yapıldığında kötü sonuçlara sebebiyet vermeyen bir fiilin güzel olduğunu bilir. Bu genel kaideden hareketle Kâdî Abdulcabbâr'a göre peygamberlerin getirmiş oldukları ibadetlerin akla aykırı veya çirkin olarak kabul edilebilmeleri için bu ibadetlerin yapılmasının neticesinde olumsuzlukların veya kötülüklerin ortaya çıkması gerekmektedir. Eğer herhangi bir kötülük ortaya çıkmıyorsa o halde bu ibadetlerin aklen güzel oldukları sonucuna varılır. Buradan hareketle Kâdî Abdulcabbâr ibadetleri akla aykırı ve çirkin görüp nübüvveti inkâr edenlerin düşüncelerini reddetmiştir.¹⁹⁰

Kâdî Abdulcabbâr'a göre, peygamberlerin bu ibadetleri emretmelerini akıl çirkinlik olarak kabul etmemektedir. Bazı eylemlerin bazı durumlarda çirkin veya güzel oldukları aklen bilinebilir. Ancak bir eylemin sonucunun iyi veya kötü olacağı vahiy ile bilinebilir. Çünkü akıl bu noktada yetersiz kalmaktadır. Kâdî Abdulcabbâr'a göre aklın ibadetler hakkındaki tavrı ile lezzetler hakkındaki tavrı birbirine benzerdir. Akıl, çabayı ve mücadeleyi yorucu ve sıkıcı olarak görür. Ancak mücadelenin sonucunda elde edeceği lezzetleri hayal ettiğinde bu lezzetlere ulaşmak için tüm zorluklarla ve sıkıntılarla mücadele etmeyi güzel bir şey olarak görür. İbadetler için de aynı durum söz konusudur. İbadetler ilk başta insana yorucu ve sıkıcı olarak görülebilir. Ancak insan bu ibadetlerin sonucunda kazanacağı cennet nimetlerini düşündüğünde tüm zorluklara ve sıkıntılara katlanmayı kendine bir görev olarak görür.¹⁹¹

Yüce Allah, aklın kabul etmeyeceği şeyleri emretmez. Eğer aklen kabul

---

¹⁹⁰ Abdulcabbâr, “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”, 15/116; İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*, 129.

¹⁹¹ Abdulcabbâr, “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”, 15/116; İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*, 130.

edilmeyecek şeyleri emretmesi mümkün olsaydı o halde yalan ve zulüm gibi kötülükler mubah olurdu düşüncesine karşı Mâtürîdî şöyle cevap verir: “Aklın güzel veya çirkin olarak kabul ettiği hususlar iki şekilde olur. Birincisi değişmeyen, sabit olan hususlardır. Mesela yalan söylemenin çirkinliği ile nimetler bahşedene teşekkür etmenin güzel oluşu bu türdendir. İkincisi ise, aklın bir şeyin başlangıcı, şuan ki hali veya sonucu itibariyle o şeyi doğru bulmasıdır. Örneğin, isyan edip fitne ve fesat çıkaran kişinin cezalandırılması bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu hususlarda ilahi emirlerin gönderilmesi aklen mümkündür. Peygamberlerin getirmiş olduğu hayvan kesimine dayanan kurban ibadeti de bu esaslara dayanır. Bir hayvanın kesilmesi ilk bakışta çirkin bir eylem olarak görülebilir. Ancak bu eylemin sonucunda hâsıl olan insani menfaat ve lezzet bu işlemin güzel olmasını sağlar. Buradan hareketle şu sonuca varmak mümkündür: Bazı şeylerin çirkin veya güzel oluşu o şeyin sonucuna bağlıdır. Akıl ise sonucunu kestiremediği hususların güzel veya çirkin oluşlarını ancak peygamberler aracılığıyla bilebilir. Bundan dolayı bazı şeylerin güzel olması veya çirkin olması peygamberin emretmesi veya yasaklamasıyla belli olur. Peygamberler ise sadece adil ve doğru olan şeyleri getirirler.”¹⁹²

Peygamberlerin getirmiş olduğu vahyin insanlığın maslahatına olduğunu savunan Âmidî bu durumu bir örnekle açıklama yoluna gitmiştir. Ona göre, peygamberler insan aklının tek başına anlayamayacağı hususlar getirmişlerdir. Örneğin ibadetlerin yapılış şekilleri, dini esaslar, insanlar için zararlı ve faydalı olan sözler ve fiiller, dünyada ve ahirette mutluluk/mutsuzluk vb. ile ilgili konular bu türdendir. Peygamberlerin bu hususları açıklamaya nispeti, vücuda faydalı veya zararlı olması açısından ilaçların özelliklerini açıklayan doktorun nispeti gibidir. Sıradan insanların aklı tek başına bunları anlamaya muktedir değildir. İnsan aklı uzun zaman içerisinde edineceği tecrübelerden

---

¹⁹² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 389.

sonra bunlara vakıf olsa dahi uğrayabileceği zararlara ve bunların neticesinde helake düşmemek için doktorlardan tamamen bağımsız kalmaz. Bundan dolayı peygamberlere olan ihtiyaç da doktorlara olan ihtiyaç gibidir.¹⁹³

Âmidî bu örneğinde peygamberlerin durumunu doktorların durumuna kıyasla mevzuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Ona göre sıradan insanlar ilaçların içinde taşıdığı maddeleri bilemediklerinden dolayı akıllarıyla bu ilaçların hangi rahatsızlıklar için faydalı veya zararlı olduklarını bilemezler. Bunu ancak bu ilme sahip olan doktorlar bilebilir. Çünkü sadece onlar bu alanda eğitim görmüş bu alanın uzmanı olmuşlardır. Dolayısıyla doktorlar bu alanda sahip oldukları ilimden dolayı hastayı tedavi eder ona faydalı gelecek ilaçlar verip iyileştirebilir. Peygamberlerin durumu da bu şekildedir. İnsanlar dini alanlarda kendileri için neyin faydalı neyin zararlı olduğunu bilemez. Ayrıca onlar dünya hayatına, ahiret ahvaline ve gayba dair dini hususları kendi akıllarıyla bilemezler. Dini alanda ortak bir akıl ortaya koyamaz ve büyük ihtilaflara düşerler. Onları bu ihtilaflardan kurtaracak ve dini alanlarda kendilerine rehberlik edecek kişilere ihtiyaç duyarlar. Bu kişiler de ancak Allah tarafından vahiyle desteklenmiş, din alanında derin ilme sahip peygamberler olabilir.

Nübüvvete karşı gelenlerin öne sürdüğü itirazlardan biri de ibadetlerdeki zamansal ve mekânsal sınırlamalardır. Onlara göre, Allah'a yakınlık bazı mekânlara veya bazı kişilere yakın olmayı gerektirmez. Peygamberlerin getirmiş olduğu bazı ibadetlerde insanlar için faydalar bulunurken bazılarında bulunmaması aklın anlam veremediği bir husustur. Misal olarak vakfe olması açısından Arafat ile Mina arasında, kible olması açısından da Kâbe ile Mescid-i Aksa'nın arasında herhangi bir fark olmaması icap eder.

---

¹⁹³ Âmidî, *Gayetu'l-Meram*, 326; Gazzâlî de peygamberlere olan ihtiyacın doktorlara olan ihtiyaç gibi olduğunu savunmuştur. Bkz Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *Kavaidu'l-Akaid*, thk. M. Muhammed Ali (Beirut: yy., 1975), 212-213.

Yaratıcının insanoğluna lütfettiği en değerli nimetlerden biri olan akıl, ibadetlerin yapılması esnasında mekânsal olarak bir ayrıma gitmediği gibi, hükümler ve ibadetlerin yerine getiriliş biçimi arasında da bir fark görmez. Ayrıca akıl, ibadetlerin yerine getirilme zamanı yönünden de herhangi bir fark görmez. Misal olarak akıl, orucun diğer aylar yerine sadece ramazan ayında tutulması gerektiği yönünde bir hükme gitmez. Çünkü mekânsal ve zamansal bir ayrımı tercih etmez. Bu yüzden akıl, orucun diğer aylar arasından neden sadece ramazan ayında tutulup diğer aylarda tutulmadığına anlam veremez. Benzer durum diğer ibadetler için de söz konusudur. Malların hangilerinden zekât verilmesi gerektiği, miktarı, şartları vb. hükümleri açısından zekât da buna örnek olarak verilebilir.¹⁹⁴

İbadetler için zaman ve mekân farkı gözetmeyen bu düşünceye karşı Kâdî Abdulcabbâr şu cevabı vermiştir: Eğer bir ibadetin insanlar için iyi olduğu biliniyorsa, bu ibadetin nerede, ne zaman ve nasıl yapıldığı önemli değildir. Önemli olan bu ibadetin yapılması gereken zaman ve mekânda yapıldığında faydalı olup olmadığıdır. Bir kişi herhangi bir zaman diliminde veyahut herhangi bir mekânda yapmayı gerekli bulduğu şeyi bir başka mekân veya zaman diliminde buna gerek duymayabilir. Örneğin, bir çocuğa belli yaş diliminde yapılan bir davranış ona fayda sağlarken başka bir zaman diliminde bu davranış onun zararına olabilir. İnsan nefsi içinde aynı durum söz konusudur. Herhangi bir zamanda canı tatlı veya ekşi yemeyi isteyen biri başka zamanlarda bunu arzu etmeyebilir. Bütün bu hususlar akli açıdan malum olunan şeylerdir. İbadetler için de aynı durum söz konusudur. Sadece belli vakit ve mekânlarda yapılması gereken namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin yapıldığı zaman ve mekâna değil bu ibadetlerin insanlar için sağladığı yararı gözetmek gerekmektedir. İbadetlerde önemli olanın maslahatı gözetmek olduğunu söyleyen Kâdî Abdulcabbâr bunun yanında

---

¹⁹⁴ İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*, 90-91.

“âdetullah”a da vurgu yapar. Yüce Allah kâinatta ölçüler belirlediği gibi dini konularda da ölçüler belirlemiştir. İbadetlere getirilen sınırlamalar da bu kapsamda değerlendirilmelidir.¹⁹⁵

Nübüvvetin gereksizliğini peygamberlerin getirmiş olduğu ibadetler üzerinden ortaya koymaya çalışan Berâhime, peygamberlerin getirmiş oldukları ibadetleri kendince saçma bulup akla aykırı ve çirkin olarak görmektedir. Berâhime'nin nübüvveti geçersiz kılmak için ortaya koyduğu bu düşünce gerçeklikten uzaktır. Nitekim onlar, ibadetlerin inananlar üzerindeki manevi faydalarını ve topluma olan yararını göz ardı etmektedirler. Kendilerine göre saçma gördükleri ibadetler, inananlar açısından çok önemli olup büyük manalar taşımaktadırlar. İbadetlerin mekânsal ve zamansal sınırlamalarının olması aynı zamanda belli şekillerde yapılmaları bu konuda ortaya çıkabilecek ihtilaf ve çatışmaları önleyip inananlar arasında ortak ibadet bilincini sağlaması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla Berâhime'nin nübüvveti inkâr etmek amacıyla ileri sürdüğü bu düşünceleri kabul edilebilir değildir.

7.1.6. Peygamberlik İddiasında Bulunan Kişinin, Allah'tan Vahiy Alıp

Almadığının Bilinemeyeceği Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Berâhime'ye göre bir diğer husus ise, nübüvvet iddia eden kişinin, Allah tarafından görevlendirilip ona vahiy verildiğinin bilinemeyeceğidir. Onlara göre, Allah tarafından peygamberlik gönderildiğine dair bir delilin olmayışı Allah'ın gözle görülebilir ve duyularla hissedilebilir bir varlık olmamasından kaynaklanmaktadır. Allah ile peygamberin birbirleri ile muhatap olması, karşılıklı iki şahsın birbirini görüp muhatap olması gibi değildir. Peygamberlik iddia eden kişi ses duymakla veya ona indirilen kitapla veyahut melek olduğunu söyleyen bir şahsı duyduğunu söylemekle peygamberliğini iddia

---

¹⁹⁵ Abdulcabbâr, “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”, 15/125-126; İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*, 132-135.

eder. Bu sesin sahibi meleklerden bir melek, cinlerden bir cin veya kendisinin görmediği bir yere saklanmış bir insanın sesi de olması muhtemeldir. Âlemde kendi türüne ve özelliklerine benzer konuşan varlıkların olduğunu bildiği halde kendisiyle konuşanın Allah olduğunu nereden bilebilir. Hatta işittiği bu ses gökyüzünden ona doğru gelseydi, bu sesin cinlerden biri tarafından mı geldiği veya rüzgârın mı taşıyıp sürükleyerek ona ulaştırdığını da bilemezdi. Ayrıca bir peygamber Allah tarafından kendisine mukarrebun meleklerden birisinin vasıtasıyla peygamberlik verildiğini ileri sürecektense bu sözünün bir gerçekliği yoktur. Nitekim kendisiyle konuşan melek değil de cin, bazı sihirbazlar veya göz boyacılar da olabilir. Onlara göre, aynı şekilde Allah'ın katından olduğunu zannettiği bir kitaba güvenmek ise işlerin en uzak olanıdır. Bu kitabın insan eseri olmadığını kim bilebilir? Kitabın kendisine gökten indirildiğini farz edecek olursak dahi onu cinlerden bir cinin indirdiğini veya rüzgârla taşınıp ona gönderildiğini belki de bilmiyordur. Durum böyle olunca bir peygamberin yaratıcıdan mesaj almasına imkân yoktur. Çünkü kendisine peygamberlik verildiğini kanıtlayacak hiçbir yol yoktur. Böylelikle peygamberlerin nübüvvetine dair iddialar geçersizdir.¹⁹⁶

Berâhime'nin peygamberlik iddiasında bulunan kişinin, Allah'tan vahiy alıp almadığının bilinemeyeceği düşüncesine yönelik Bâkılânî, peygamberin Allah'ın kendisini muhatap aldığını ve ona vahiy gönderdiğini dört yolla bildiğini açıklamıştır. Birincisi: Allah'u Teâlâ'nın kullarından bir kimseyi muhatap aldığı kelâmı, insanoğlunun kelâmı gibi olamaz. Diğer varlıkların da kelâmı gibi değildir. Bunun aksine Allah'ın kelâmı cinslerden, seslerden ve dillerin yapılarından farklıdır. Bu yüzden Allah'ın kendisini muhatap aldığı kişi, sözlerini işittiği ve kendisiyle konuşanın yaratılmış olanlardan biri değil, eşi benzeri olmayan kadim olan yüce Allah olduğunu bilir. İkincisi: Şayet peygamber veya meleğin duyduğu sözler insanoğlunun kelâmının cinsinden olsa

---

¹⁹⁶ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 131-132.

yüce Allah, onunla konuşanın kendisi olduğunu ve duyduğu sözlerin de kendi sözü olduğunu peygambere bildirmeye kadirdir. Yüce Allah, peygambere öncelikle kendi zatını ve varlığını bildirir. Sonra O'na kendisiyle muhatap olunan kelamın kendi kelamı olduğunu ve onunla neyi kastettiğini, kelamın başka anlamlar taşıyan yönleri varsa bunların bilgisini verir. Üçüncüsü: Allah'ı Teâlâ, muhatap aldığı kişiye konuşanın kendisi olduğunu bildirmek istediğinde kelamına gayba dair haberleri ve nefislerin gizlediklerini dâhil eder. Böylece muhatap alınan kişi, kendisiyle konuşanın gaybı bilen ve sonsuz ilim sahibi olan yüce Allah olduğunu öğrenmiş olur. Çünkü nefislerin gizledikleri ve gayba dair hususlar hakkında bilgi verip verilen bilgilerin tamamının doğru çıkması ancak âlemlerin Rabbi olan yüce Allah'ın bildirmesiyle olur. İnsanlar bundan acizdirler. Sonuncusu: Allah'ı Teâlâ muhatap aldığı resule “Ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur.” (Tâhâ, 20/14) ayetinde olduğu gibi konuşanın kendisi olduğunu bildirmesi mümkündür. Buna delil olarak ayrıca “Ölüden diriye çıkarırım” (Yunus, 12/31), “Elini beyaz olarak çıkarırım” (Tâhâ, 20/22), “Denizi yararım” (Bakara, 2/50) der. Böylece peygamber kendisiyle konuşanın, tüm delilleri ve mucizeleri yaratanın yüce Allah olduğunu bilir. Çünkü mahlûklar bunlara asla güç yetiremezler. Bütün bu hususlar sizin, peygamber olduğunu söyleyen kişi gerçekten vahiy alıp almadığını bilemez iddianızı geçersiz kılar. Ayrıca Allah'ın peygamberler gönderebileceği ve gönderilen peygamberlerin de vahiy alabilecekleri, işittikleri seslerin ve aldıkları vahiylerin Allah katından olduğunu bilebileceklerini göstermektedir.¹⁹⁷

Pezdevî, “Peygamber Allah'ın onu seçip gönderdiğini ne ile biliyor? Eğer mucizelerle gönderildiğini biliyorsa, o halde mucizelerin mucize olduğunu nerden biliyor? Bu akıl dışında bilinebilir mi? Bu sadece akılla biliniyorsa o halde Peygamberler göndermeye gerek yoktur. Böylece eşyayı bilmenin akılla olduğu kabul edilmiş olur.”

---

¹⁹⁷ Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 131-134.

düşüncesine yönelik şöyle cevap vermiştir: “Bu dünyada Peygamberler göndermek verilmiş değil aksine övülmüş bir durumdur. Zira krallar halklarına kendi dilleri üzere değil, elçilerinin dili üzere emirde bulunurlar. Çünkü ululuk yönünden kralın sözü biriciktir. Ayrıca kralın sözü sıradan bir şekilde ululukta bir sondur. Bu açıdan Allah tarafından peygamberler gönderilmesi ve Allah’ın kullarına gönderdiği peygamberlerin diliyle emir ve yasaklarda bulunması yergiye değil övgüye layık bir durumdur. Çünkü yüce Allah bütün kullarıyla konuşmaz. Zira O'nun kelamı ululukta zirvedir, sondur. Herkes bu ulu kelama müstahak değildir. Bununla birlikte insanların kendilerini yaratan Allah’ı bilmeye ihtiyaçları vardır. Ancak herkes Allah’ı tanımaya muktedir değildir. Çünkü herkes marifet yolu üzere değildir. O halde insanlara marifet yollarını açıklayacak ve bu konuda düşüncelerini sağlayacak bir peygambere ihtiyaç vardır.”¹⁹⁸

Berâhime’nin bu konudaki düşüncelerine karşılık Âmidî, peygamberin kendisini gönderenin yüce Allah olduğunu bilmemesinin kabul edilebilir bir durum olmadığını belirterek onların bu düşüncesine karşı çıkmıştır. Çünkü ona göre, yüce Allah peygamberini yaratılan diğer bütün canlıların meydana getirmekten aciz olduğu ayetler, deliller ve mucizelerle desteklemiştir. Bununla birlikte yüce Allah’ın kendisinin dışında hiç kimsenin bilmeye muktedir olmadığı gayba ve geleceğe dair haberleri peygamberine vermesi, peygamberin Allah tarafından gönderildiğinin kanıtıdır. Bütün bunların yanında her şeye kadir olan yüce Allah, peygamberin aklında kendisini gönderenin Allah olduğunun zorunlu bilgisini yaratarak ona peygamber olduğunu bildirebilir.¹⁹⁹

Âmidî, peygambere vahyi getirenin kim olduğu hakkındaki şüpheler için ise şunları söyler: Vahyin Cebrail meleği aracılığıyla veya doğrudan Allah tarafından peygambere verilmesi muhal kabul edilemez. Çünkü kendisine vahyedilecek ilahi sırları

---

¹⁹⁸ Pezdevî, *Uşûlü’-d-dîn*, 95-96.

¹⁹⁹ Âmidî, *Gayetu’l-Meram*, 324.

ve nurları alabilecek hale gelmesi için peygamber doğduğu andan itibaren özenle korunmuş, nefsin her türlü kötü huylarından ve kötü hasletlerinden arındırılmış ve fitratı mükemmelleştirilmiştir. Bu sebeplerden ötürü peygamber, Allah'ın kendisine gönderdiği melekleri muhtelif suretlerde görür ve diğer tüm insanlar arasından sadece kendisi meleklerin vahyini duyar ve anlar.²⁰⁰

Buradan hareketle şu sonuçlara varmak mümkündür. Yüce Allah peygamber olarak seçtiği kişiye vahyi dilerse kendisi verir dilerse melek aracılığıyla bildirir. Bu iki yoldan birini seçmesinde hiçbir beis yoktur. Peygamber olarak seçtiği kişiyi vahyin melekten mi yoksa şeytandan mı geldiği konusunda onu şüphede bırakması da düşünülemez. Ayrıca yüce Allah, şeytan, cin vb. mahlûkatın vahye müdahalesine müsaade etmesi de düşünülemez. Bu sonuçlardan hareketle Berâhime'nin bu konudaki iddiası da geçerliliğini yitirmektedir.

7.1.7. Hüsün Ve Kubuh Açısından Peygamberliğin Gereksiz Olduğu Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Berâhime, peygamberlerin aklın güzel ve faydalı bulduğu şeyleri yasakladıklarını, aklın çirkin ve kötü kabul ettiği şeyleri ise emrettiklerini ileri sürmektedir. Onlara göre, aklımız yüce Allah'ın hüküm ve hikmet sahibi olduğuna delalet etmektedir. Hikmet sahibi yüce Allah, kullarının itaatlerinin akıllarına uygun şekilde olmasını arzu eder. Ancak peygamberlerin vaaz ettiği şeriatlarda aklın çirkin kabul ettiği hususlar mevcuttur.²⁰¹

Yine Berâhime'ye göre, Peygamberlik iddiasında bulunan şahısların doğru sözlü olmadıklarının delili, Allah adına aklın kabul etmeyeceği şeylerin mubah olduğunu

---

²⁰⁰ Âmidî, *Gayetu'l-Meram*, 324-325.

²⁰¹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 3/709.

söylemeleridir. Hayvanlara eziyet etmek, onları boğazlamak, derisini yüzmek ve ağır işlerde çalıştırmak bu cinstendir. Hakîm olan Allah'ın, aklın kabul etmeyeceği şeyleri mubah sayması düşünülemez.²⁰² Peygamberlerin getirdiği hususların akla aykırı ve çirkin şeyler, yasakladıkları şeylerin ise akıl açısından hoş ve faydalı olduklarını ileri süren Berâhime'ye İslam âlimleri çeşitli cevaplar vermişlerdir.

Mu'tezili âlimlerden Câhız (ö. 255/869) insanların yararına olması açısından nübüvvetin gerekli hatta vacip olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre insan tabiatı gereği sınırlı bir akla sahiptir. Akla bilgi sağlayan vasıtalar da sınırlıdır. Bu yüzden akıl tek başına her şeyi bilmeye muktedir değildir. Sahip olduğumuz sınırlı aklın peygamber olmadan tek başına Allah'ın emir ve nehiyelerini bilme imkânına da sahip olması söz konusu değildir. Aklın dinle ilgili hususları bilme imkânına sahip olamadığına göre bu alanda ki bilgileri öğretecek peygamberlere ihtiyaç vardır.²⁰³

Câhız'a göre, şayet yüce Allah emir ve yasaklarını bildiren peygamberler göndermeseydi insanlar bu dünyada menfaat ve ihtirasları sonucu yaptıkları zulümlerle kendi sonlarını getirirlerdi. Zira insanlar, tabiatları gereği menfaatleri söz konusu olduğunda sahip oldukları hırs dolayısıyla adalet ortadan kalkar ve aralarındaki zayıf kesime zarar verebilirler. Bu durum ise zayıfların haklarını savunan sistemlerin ortadan kalkmasına sebep olacağı gibi toplumu da kargaşaya sürükleyecek sorunların ortaya çıkmasına sebep olur. Çünkü akıl nefis vb. her türlü yönlendirmelere müsaittir. Câhız'a göre yüce Allah, kullarının maslahatını gözettiğinden onların toplumsal kargaşalar sonucu savaflara sürüklenip yok olup gitmemeleri ve varlığının devamını sağlamaları için onları bu gibi fitnelerden korunmalarını sağlayacak ve onlara önderlik yapacak

---

²⁰² Bâkılânî, *Kitâbü't-Temhid*, 137.

²⁰³ Câhız, *er-Resâil*, el-Cevâbât ve İstihkâkü'l-İmame, 4/320; Baktır, "Cahız'ın Nübüvvet Anlayışı", 257-268.

peygamberler göndermesi gerekir. Bu yüzden yüce Allah gönderdiği peygamberler aracılığıyla insanları doğruluktan ve adaletten ayrılmamaları konusunda uyarılmış, bunun aksi hareket edenlerin ise ahirette cezalandırılacaklarını belirtmiştir.²⁰⁴

Yine Câhız'a göre yüce Allah'ın insanlara peygamberler göndermesinin bir başka hikmeti ise, ahirette hesaplar görüleceği zaman onların dünyadayken yaptıkları haksızlık ve kötülükleri örtbas etmek amacıyla hiçbir bahane ve mazeretlerinin olmaması içindir.²⁰⁵ Bu bağlamda peygamberlerin gönderilmiş olması insanların yararına olduğu gibi aklın da destekçisidir. İnsanların toplumsal huzuru ve kendileriyle yaratıcı arasındaki iletişimi sağlaması vb. birçok açıdan insanlık için peygamberliğin faydalı ve gerekli olduğu görüşünü savunan Câhız'a göre peygamberlik vacip olduğu kadar aynı zamanda Allah'ın bir lütfudur.²⁰⁶

Pezdevî, "Peygamberler suçsuz hayvanları boğazlamak, tavafta koşmak, Safa ve Merve arasında sa'y etmek vb. gibi anlamsız ve faydasız olup aklın çirkin kabul ettiği şeyleri getirmişlerdir." diyenlerin bu düşüncelerine karşı gelerek onları eleştirmiştir. Ona göre, akıl güzeli ve çirkinini bilir ancak bir şeyi güzel veya çirkin yapamaz. Bir şeyin güzel veya çirkin olmasını sağlayan Allah'tır. Bunu da bize peygamberleri aracılığıyla bildirir. Öte yandan hayvanların boğazlanmasını her şeyin maliki olan yüce Allah müsaade etmiştir. Hayvanları insanlar boğazlasa da aslında onları öldüren Allah'tır. Durum böyle olunca hayvanlardan bazılarını kurban niyetiyle ve yemek amacıyla boğazlamak kötü/çirkin bir durum olmaz.²⁰⁷

---

²⁰⁴ Câhız, *er-Resâil*, Makâletü'z-Zeydiyye ve'r-Râfize, 4/319; Baktır, "Cahız'ın Nübüvvet Anlayışı", 257-268.

²⁰⁵ Câhız, *er-Resail*, Hucecü'n-Nübüvve, 3/240.

²⁰⁶ Câhız, *er-Resâil*, er-Red ale'n-Nasârâ, 3/309.

²⁰⁷ Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, 97.

Berâhime'nin bu itirazlarında haklı olup olmadıklarının bilinmesi için öncelikle peygamberlerin getirmiş oldukları hususlara bakılmalıdır. Böylelikle peygamberlerin getirdikleri, iyi ve faydalı şeyler mi yoksa onların iddia ettiği gibi kötü ve faydasız şeyler mi oldukları daha net anlaşılmış olur. Peygamberlerin getirdikleri iman, ibadetler, emir ve yasaklar türünden hususlara bakıldığında bunların tamamının akla ve mantığa uyan, insanların dünya ve ahiret saadetine yönelik oldukları görülecektir. Yasaklanan hususlar ise insan doğasına aykırı ve zararlı şeylerdir. Çünkü yüce Allah'ın peygamberleri aracılığıyla iletmış olduğu emir ve yasaklar, insan fitratına uygun olarak ve insanın taşıyabileceği/yerine getirebileceği biçimde gönderilmiştir.²⁰⁸ Bu sebeple peygamberlerin akla uymayan şeyleri emrettikleri, akla uygun şeyleri ise yasakladıkları iddiası doğru değildir.

7.1.8. Dinin Kaynağı Açısından Nübüvvetin Gereksiz Olduğu Düşüncesine Yönelik Eleştiriler

Berâhime'ye göre dinin hükümleri insanlar açısından fayda sağlıyorsa yüce Allah'ın, bunun gerekli olduğu düşüncesini akıllarda var etmesi gerekirdi. Yüce Allah'ın din olmaksızın bu bilgileri akıllarda var etmesi ve insanların bu bilgilere vakıf olmalarını sağlaması onun için zor veya imkânsız değildir. İnsanoğlu için bilgi edinmede en önemli araç akıldır. Bu yüzden bu bilgilerin bilinebilmesi için ayrıca peygambere ihtiyaç yoktur. Peygamberin getireceği mesajların akılda kendiliğinden var olmaması nübüvvetin imkânsız ve gereksiz olduğunun kanıtıdır. Bu durum ise peygamberler göndermenin aklen çirkin olduğu sonucuna götürür. Onlara göre şayet bu hususlar kabul edilmeyecek olursa, yüce Allah'ın bu hükümleri peygamberler göndermeksizin insan aklında var etmeye gücü yetmez düşüncesi akıllara gelmektedir.²⁰⁹

---

²⁰⁸ “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz...” (Bakara 2/286).

²⁰⁹ İpek, *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*, 92.

Bu düşünceye Kâdî Abdulcabbâr şu cevabı vermiştir: Ona göre, insan aklının ilahî bilgilerin tamamına vâkîf olması muhaldir. Şayet yüce Allah dileseydi dini bilgilerin tamamını insan aklında zorunlu bilgi olarak doğuştan yaratabilirdi. Şüphesiz Allah bunu gerçekleştirmeye muktedirdir. Bunun aksi düşünülemez. Ancak bu durumda Allah'ın insanları sorumlu tutup imtihan etmesinin bir anlamı kalmaz. Çünkü bu bilgiler akılda zorunlu olarak bulunduğu anda insanların bunları yerine getirmemeleri mümkün değildir. Bu sebeple imtihanın anlamı kalmayacağı gibi böyle bir sorumluluk da hoş olmaz.²¹⁰

Berâhime, dini hükümler insanlar için faydalıysa o halde yüce Allah'ın peygamber göndermesine gerek kalmaksızın bu hükümleri insanların aklına doğrudan koyması gerektiğini iddia etmektedir. Yine onlar, öyle olması durumunda peygamberlere gerek kalmayacağını, ancak bu hükümlerin akılda mevcut olmadığından hareketle nübüvvetin imkânsız ve gereksiz olduğunu ileri sürmektedirler. Kâdî Abdulcabbâr'ın da belirttiği üzere şayet dini hükümler doğrudan insanların akıllarında var edilseydi bu durumda imtihanın bir anlamı kalmazdı. Çünkü insanın, akılda zorunlu olarak mevcut olan bilginin aksine hareket etmesi düşünülemez. Söz gelimi yemek yemezse kesin olarak öleceğinin bilgisini aklında taşıyan bir insanın yeme içmeden uzak kalması düşünülemez. Böyle bir zorunluluk halinde insanın özgür olması ve imtihan edilmesi mümkün değildir. Ayrıca böyle bir durumda insanın meleklerden pek bir farkı da kalmayacaktır. Dolayısıyla dini hükümlerin akılda zorunlu olarak var olması, insanların tamamının inanmasını zorunlu kılar. Yüce Allah ise inanmayı tercihe bırakmıştır. Bu sebeple O, dini hükümleri doğrudan insan aklına değil, peygamberler aracılığıyla ulaştırmayı irade etmiştir.

Şayet durum Berâhime'nin iddia ettiği gibi olsaydı yani yüce Allah dini hükümleri doğuştan insan aklına koyabilirdi ancak koymadığına göre peygamberlere ihtiyaç duyulmayacaksa o halde insanlar peygamberler olmaksızın bu bilgilere nasıl ulaşacaklar?

---

²¹⁰ Abdulcabbâr, *el-Muğni*, 15/139-140.

Sorusu akıllara gelmektedir. Berâhime'ye dair verilen bilgilerden yola çıkarak onların bu soruya cevaplarının 'akıl' olacağını tahmin etmek zor değildir. Ancak bu durumda da başka sorunlar ortaya çıkmaktadır: Akıl herkes için genel geçer dini hükümleri içeren bir inanç sistemi ortaya koyabilir mi? Aklın ortaya koyacağı bu dini hükümler Tanrı açısından kabul edilebilir mi? Bu vb. soruları uzatmak mümkündür. İnsanların içinde buldukları kültürel, coğrafi ve psiko-sosyal etkenler göz önüne alındığında farklı akli çıkarımlara varabileceklerini söylemek mümkündür. Dolayısıyla her bir insan topluluğu içinde bulunduğu etkenler sebebiyle yine birbirinden farklı dini gelenekler oluşturacaktır. Bu da demek oluyor ki aklın varlığı nübüvvet ve vahiy olmaksızın kendi başına tüm insanlar için genel geçer bir inanç sistemi ortaya koyması pek mümkün görünmemektedir. Ancak vahiyle desteklenmiş peygamberlerin getirdikleri inanç sisteminde durum farklıdır. Zira İslami öğretide de olduğu gibi bu inanç esasları evrenseldir ve kıyamete kadar tüm insanlar için geçerliliğini devam ettirecektir.

7.2. Hz. Muhammed (S.A.V.)'in Nübüvvetine Yöneltilen Eleştirilere Verilen Cevaplar

7.2.1. Bedir Savaşı ve Melekler Hâdisesi

Berâhime: “Allah'ın Peygamber'e yardım etmek amacıyla Bedir savaşı esnasında gönderdiğini iddia ettiğiniz melekler, sayıca çok olmalarına ve Müslümanlarla güç birliği yapmalarına rağmen yetmişden fazla adam öldürmeye güç yetiremediler. Ayrıca Müslümanlara yardım için Bedir'de geldiğini iddia ettiğiniz bu melekler Peygamber'in zor durumda kaldığı Uhud savaşında neden gelmediler? O'na o gün neden yardım etmediler?”²¹¹ şeklindeki sözleriyle Hz. Muhammed'in nübüvvetine yönelik eleştiri getirmeye çalışmaktadırlar ancak onların bu eleştirileri yerinde görünmemektedir. Bedir

---

²¹¹ Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 93.

savaşında yüce Allah Müslümanları meleklerle desteklediğini açıkça belirtmiştir.²¹² Yüce Allah'ın imtihan sebebiyle Uhud savaşında Müslümanlara destek amacıyla melekler indirmemiş olması peygamber aleyhisselamin doğru sözlü olmadığı, nübüvvetinin de geçersiz olduğu sonucuna götürmez.

Kâdî Abdulcabbâr, meleklerin yardımına rağmen Bedir Savaşı'nda sadece yetmiş kişiyi öldürmeye güç yetirebildiler eleştirisine şu cevabı vermiştir: Ona göre sadece ölü sayısının düşük olması gerekçesiyle Allah'ın peygamberine yardım amacıyla melekler göndermediğini ileri sürmek mantıksızdır. Çünkü Bedir Savaşı'nda sadece yetmiş ölü değil bunun yanında yetmiş kişi de esir alınmış ve düşmanlar büyük bir bozguna uğratılmışlardır.²¹³

Kâdî Abdulcabbâr, Allah'ın Bedir Savaşı'nda yardım için melekler gönderip Uhud Savaşı'nda göndermemesiyle ilgili eleştiriye ise şöyle cevap vermiştir: Yüce Allah'ın peygamberine savaşlardan birinde yardım amaçlı melekler gönderip diğerinde göndermemesi akla muhalif bir durum değildir. Çünkü yüce Allah'ın peygamberine bazen yardım etmesi, ömrünün sonuna kadar sürekli ona yardım etmesini gerektirmez. Peygamberler de diğer insanlar gibi imtihan halindedir. Yüce Allah, Hz. Eyyub (a.s) örneğinde olduğu gibi bazı durumlarda peygamberine hastalık veya musibetler verip onu imtihan edebilir. Bazen yardım eder bazen de yardımını çekebilir bunlar olağan durumlardır. Dolayısıyla böyle bir eleştiride bulunmak son derece tutarsızdır. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v) her seferinde ve her işinde Allah'tan yardım aldığını iddia etmemiştir.²¹⁴

---

²¹² Bkz. Âl-i İmrân 3/123-127; Enfâl 8/9-10.

²¹³ Kâdî Abdulcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Abdülkerim Osman (Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, ts.), 2/404-407.

²¹⁴ Abdulcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, 2/407.

Sonuç olarak böyle bir iddia üzerinden Hz. Muhammed'in nübüvvetini inkâr etmek isabetli değildir. Allah'ın peygamberlerine yardım ettiği zamanlar elbette olmuştur ancak onları zorluklarla imtihan ettiği de olmuştur. Dolayısıyla yüce Allah'ın Bedir'de düşman karşısında çok az sayıda olmalarına rağmen Müslümanlara yardım edip onları zafere ulaştırması göz ardı edilip Uhud'ta da neden yardım gönderilmediği üzerinden Hz. Peygamber'in nübüvvetinin sahih olmadığını söylemek tutarlı değildir. Genel anlamda Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında davasının başarıyla sonuçlanmış olması yüce Allah'ın onu desteksiz ve yardımsız bırakmadığının kanıtıdır.

7.2.2. İsrâ Hâdisesi

İsrâ hâdisesi Berâhime'nin Hz. Muhammed'in nübüvvetine karşı olma sebeplerinden biridir. Zira onlara göre, Hz. Muhammed'in bir gecede Mekke'den Beytü'l-Makdis'e gidip oraları görüp aynı gece Mekke'ye geri dönmesi mümkündür. Çünkü Mekke ve Beytü'l-Makdis arasındaki mesafe yakındır. Bu sebeple onlara göre, bu olayın Hz. Muhammed'in nübüvvetinin kanıtı olarak sunulması doğru değildir.²¹⁵

Kâdî Abdulcabbâr bu eleştirinin tutarsız olduğunu belirtmiştir. Ona göre, dönemin şartları ve ulaşım vasıtaları göz önüne alındığında Hz. Muhammed'in bir gecede Mekke'den Mescid-i Aksa'ya gitmesi, oraları görmesi ve aynı gece geri dönmesi imkânsızdır. Çünkü o zamanın şartlarında Mekke'den Kudüs'e gidip gelmek yaklaşık iki ay sürmekteydi. Bu durum ancak mucize ile mümkün olabilir. O halde İsrâ hâdisesinin bir mucize olduğu sabit olmaktadır.²¹⁶

İsrâ hâdisesi için Berâhime'nin ileri sürdüğü iddianın gerçeklikten uzak olduğu ortadadır. Zira onların açıklamalarından söz konusu iki mekânın coğrafik konumları

---

²¹⁵ Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 93.

²¹⁶ Abdulcabbâr, *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*, 2/407.

hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları söylenebilir. Nitekim Abdülcabbâr'ın da ifade ettiği üzere, dönemin şartları ve iki konum arasındaki mesafe göz önüne alındığında Hz. Muhammed'in bir gecede Mekke'den Mescid-i Aksa'ya gitmesi, oraları görüp aynı gece Mekke'ye geri dönmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü günümüz şartları düşünülecek olursa Mekke ile Kudüs arası kara yolu mesafesi yaklaşık 2018 km'dir. Bu ise kara yolu ulaşımıyla yaklaşık 1 gün 6 saat gibi bir süreye tekabül etmektedir. Hava yoluyla ise mesafe 1240 km olup yaklaşık 2 saat 9 dakika sürmektedir. Dolayısıyla bakıldığında o günün şartlarında yaklaşık 30 ile 40 günlük bir yolculuğa denk gelen bu hadisenin Berâhime tarafından bir gün gibi bir sürede gerçekleşebileceğini ileri sürmek coğrafi bilgisizliğin göstergesidir.

İsrâ hâdisesi, yüce Allah'ın Hz. Peygamberi çıkardığı ve mahiyetini bilemediğimiz bir yolculuğu ifade etmektedir.²¹⁷ Ayette de belirtildiği üzere Hz. Muhammed'in söz konusu iki mekân arasında bir gece yolculuğu gerçekleştirdiği sabittir. Bu yolculuğun Mekke'deki Kâbe'den Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya gerçekleştiği²¹⁸ göz önüne alındığında hâdisenin olağanüstü bir mahiyete sahip olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir. Dönemin şartları göz önüne alındığında bu yolculuğun bir gecede gerçekleşmiş olması bu hadisenin olağanüstü yönünü oluşturmaktadır.

---

²¹⁷ “Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.” (İsrâ 17/1).

²¹⁸ İsrâ hâdisesinin anlatıldığı ayette geçen el-Mescidü'l-Harâm'ın Kâbe olduğu hakkında ihtilaf yoktur. Ancak el-Mescidü'l-Aksâ'nın neresi olduğu hakkında bir takım farklı görüşler olsa da klasik kaynaklar bu mescidin Kudüs'te bulunduğu konusunda neredeyse hemfikirdir. Konu hakkında detaylı bilgi için Bkz. İsrâfil Balcı, *İsra ve Mi'rac Gerçeği* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 93-148.

Bu yolculuğun gerçekleşmesinin aklen mümkün olup olmadığı meselesine gelecek olursak bunu şu şekilde açıklamak mümkündür: Hava içerisinde gözlemleyebildiğimiz veya gözlemleyemediğimiz bazı cisimler daha hızlı hareket ederken bazıları ise daha yavaş hareket edebilmektedirler. Aynı şekilde latif bir cisim olan Cebrail meleği vahiy getirirken çok hızlı hareket edebilmektedir. Yine diğer meleklerin ve cinlerin de çok hızlı hareket ettikleri kaynaklarda zikredilmektedir.²¹⁹ Nitekim Kur'an'ı Kerim'de geçen göz açıp kapama süresi içinde Belkıs'ın tahtının getirilmesi²²⁰ ve Hz. Süleyman'ın ordularının çok kısa bir süre içinde rüzgâr aracılığıyla taşınması²²¹, bu vb. olaylar İsrâ hâdisesinin gerçekleşebilme imkânına güzel örneklerdir. Dolayısıyla melek, cin, şeytan ile Belkıs'ın tahtı ve Hz. Süleyman'ın ordusu cisim türünden olduklarına göre onlar için geçerli ve gerçek olan hususların Hz. Muhammed'in İsrâ hâdisesi için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Sonuçta bütün bu hususlar İsrâ hâdisesinin aklen imkânını ortaya koymaktadır.²²²

7.3. Kur'an-ı Kerim'e Yöneltilen Eleştirilere Verilen Cevaplar

Berâhime'ye göre, Araplardan bir topluluk diğerlerinden dil bilgisi yönünden daha ileride olabilir. Bu topluluk içinden bir grup da diğerlerinden daha ileride olması mümkündür. Yine bu gurubun arasından bir kişi diğerlerin tamamından dil bilgisi yönünden, fesahat ve belagat yönünden daha ileride olması mümkündür. Böylece bu şahsın fesahati ve belagati diğer Arapların tümünden daha önde olur. Bu sebeple bu kişinin fesahatinin Arapçayı bilmeyen birine karşı herhangi bir hükmü veya üstünlüğü

---

²¹⁹ Bkz. Meâric 70/4.

²²⁰ Bkz. en-Neml 27/40.

²²¹ Bkz. Sebe 34/12.

²²² Çağfer Karadaş, "İsra-Miraç Hâdisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği", *kisbu ilahiyat dergisi* 1 (2019), 55-73.

olamaz.²²³

Bu düşünceye göre Kur'an'ı Kerim'in belagati ve fesahati, sadece fasih olan Araplar açısından bir anlam ifade edebilir. Fasih olmayan Araplar ve Arap olmayan diğer milletler için bir anlam ifade etmeyecektir. Bu sebeple Kur'an'ın belagat ve fesahat açısından mucizevi bir yönünün olmadığını, Arapların benzerini meydana getirmekten aciz oldukları fikrinin doğru olmadığını savunan bu anlayışa karşı İslam âlimleri çeşitli cevaplar vermişlerdir.

Pezdevî'ye göre, her peygamberin peygamberliği kendi elinde meydana gelen mucizelerle sabit olmuştur. Hz. Musa'nın (a.s) mucizeleri; asanın yılanı dönüşmesi, beyaz el ve bilinen diğer mucizelerdir. Hz. İsa'nın (a.s) mucizeleri; ölüleri diriltmek, körleri ve alaca hastalarını iyileştirmek ve bilinen diğer mucizelerdir. Hz. Muhammed'in (s.a.v) ise en büyük mucizesi Kur'an'ı Kerim'dir. Zira Arapların tamamı fesahatlarına rağmen Kur'an'ı Kerim'in bir benzerini meydana getirmeye güç yetirememişlerdir. Yüce Allah onlara Kur'an'ın benzerini getirme hususunda şu davetlerde bulunmuştur: "De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, Allah katından bu ikisinden (Tevrat ve Kur'an) daha doğru yol gösteren bir kitap getirin de ben ona uyayım!"²²⁴ Bir başka ayette: "Eğer doğru sözlü iseler Kur'an'ın benzeri bir söz getirsinler."²²⁵ Onlar Kur'an'ın benzerini getirmekten aciz kalmışlardır. Yüce Allah bu sefer onları Kur'an'ın benzeri on sure getirmeye davet etmiş ve şöyle demiştir: Yoksa "Kur'an'ı kendisi (Hz. Muhammed) uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız Allah'tan başka çağırabildiğiniz herkesi yardıma çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on sure getirin!"²²⁶ Onlar Kur'an'ın

---

²²³ Bedevi, *Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslam*, 90.

²²⁴ Kasas 28/49.

²²⁵ Tûr 52/34.

²²⁶ Hûd 11/13-14.

benzeri on sure getirmekten de aciz kalmışlardır. Bu sefer yüce Allah onları Kur'an'ın benzeri bir tek süre getirmeye davet etmiş ve şöyle demiştir: “Kulumuza indirdiğimiz Kur'an'dan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sure de siz getirin, Allah'tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!”²²⁷ Neticede onlar Kur'an'ı Kerim'in benzeri bir sure dahi getirmekten aciz kalmışlardır. Bu durum mucizelerin peygamberlerin nübüvvetinin delili olduğunu, Kur'an'ı Kerim'in de Hz. Muhammed (s.a.v)'in nübüvvetinin delili olan bir mucize olduğunu göstermektedir.²²⁸

“Kur'an-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispatlayan en büyük aklî delildir. Bu, Allah'ın ona bahşettiği en büyük bir mucizedir. Aslında peygamberin, doğruluğunu ve davasında haklı bulunduğunu ispatlamak için mucizeyi halkın huzurunda gösterip, onlara meydan okumadıkça ve onlar da buna karşı aciz kalmadıkça, mucizenin bir anlamı yoktur. Hz. Peygamber'in belagat ve fesahatte çok ileri gitmiş ve özellikle söz sanatını çok iyi bilmiş olmalarına rağmen Araplara karşı Kur'an-ı Kerîm'le meydan okuduğu ve onların da buna karşılık vermekten aciz kaldıkları, tevâtüren bilinen bir gerçektir. Şayet böyle bir karşılık verilmiş olsaydı, şüphesiz bu, gizli kalmayacak ve derhal insanlar arasında yayılacaktı. Çünkü bazı sapık ve kendini bilmez şairlerin, Kur'an'a nazire yapmak özentisiyle düzenledikleri bazı şiirleri ile Peygamber'e meydan okudukları ve kendilerine gereken karşılık verildiği zaman, aralarında meydana gelen tartışmalar ve çelişkiler hemen ortaya çıkmıştır. O halde, Hz. Peygamber'in onlara Kur'an-ı Kerîm'le meydan okuduğunu inkâr etmek imkânsız olduğu gibi, Arapların, biraz önce de işaret ettiğimiz gibi, fesahatteki üstün kudretlerini ve kendi dillerine, canlarını ve mallarını korumak ve özellikle Müslümanların hüküm ve idaresinden kurtulmak için bütün güçleriyle Peygamber'in nübüvvetini kabul etmemeğe gayret sarf ettiklerini, bununla

---

²²⁷ Bakara 2/23.

²²⁸ Pezdevî, *Uşûlü'd-dîn*, 102.

beraber ve bütün çabalarına, tüm direnişlerine rağmen bir başarı elde edemeyip, aciz kaldıklarını da inkâr etmek imkânsızdır.”²²⁹

Hz. Muhammed (s.a.v) dil yönünden fesahat ve belagatte en ileride olan bir topluluğa Kur’an’ı Kerim’in benzerini meydana getirmekle meydan okumuştur. Onlar ise fesahat ve belagatte ileri seviyede olmalarına rağmen bu meydan okumaya karşı koyamamışlardır. Bu sebeple onlar, Kur’an’ı Kerim’in benzerini getirmek yerine daha zor olan Hz. Peygamber ve ona iman edenlerle savaşmayı seçtiler. Hâlbuki Peygamberle savaşmak yerine Kur’an’ın benzerini getirmek daha kolay olsa gerek. Şüphesiz onlar buna güç yetirselerdi Hz. Peygamber’in nübüvvetini geçersiz kılmak ve inananların içine şüphe düşürmek için bunu yaparlardı. Onların bunu yapmaya güç yetirememeleri, Kur’an karşısında aciz kaldıklarının delilidir. Bu ise Kur’an’ı Kerim’in apaçık bir mucize olduğunun kanıtıdır.²³⁰

Mâtürîdî, geçmiş ve gelecek hakkında haberler vermesi ve insanların gizledikleri hakikatleri ortaya koyması açısından Kur’an’ın vahiy ürünü olduğunu söyler. Bu hakikatleri peygamberin bildirmesinin ancak Allah’ın bildirmesiyle mümkün olduğunu savunan Mâtürîdî’ye göre muhaliflerin bu konudaki iddiaları boşa çıkmaktadır. Zira Kur’an’ı Kerim’de şöyle buyurulmaktadır: "Bu Kur’an Allah’tandır, başkası tarafından uydurulmuş değildir; o, kendisinden önceki kitapları (asıllarını) doğrulamakta ve konulmuş olan hükümleri açıklamaktadır; bunda kuşku yoktur, O âlemlerin

---

²²⁹ Gazzâlî, *İtikad’da Orta Yol*, 153-155; Kemal Işık, *Maturîdî’nin kelam sisteminde imân, Allah ve Peygamberlik anlayışı* (Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980), 125; ayrıca bkz. Sâbûnî, *el-Bidâye*, 89-90.

²³⁰ Şerafeddin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam Tarih-Ekoller-Problemler* (Konya: Tekin Kitabevi, 2016), 378.

Rabbindendir.”²³¹ Bu ayet-i kerimeden yola çıkarak Mâtürîdî Kur’an’ı Kerim’in mana yönünden, fesahat ve belagat yönünden uydurma olmasının imkânsız olduğunu savunur. Aynı şekilde Kur’an’ın içerisinde yalan ve çelişkilerin bulunmaması, hikmetleri ve hakikatleri barındırması dolayısıyla insan gücünü aşan niteliğiyle Allah’ın kelamı olduğunu söyler.²³²

“Mâtürîdî nübüvveti bir bütün olarak ele alır. Mucizeleri o bütün içinde, değerlendirir. Kur’an mucizesine ayrı bir önem verir. Onu da ne sadece dil yönüyle ne de bir başka özelliği ile takdim eder. Hem onun fesahat ve belagat yönünden icâzına dikkat çeker, hem de mana yönünden geçmiş ve gelecekte haber vermesini vurgular. Bütün bunlara ilâveten Kur’an’ın ferdin ve toplumun hayatına yönelik sosyal ve siyasal çözümlerine dikkat çeker. Son kitap olması sebebiyle, Allah Teâlâ’nın kıyamete kadar yaşanacak hayatın, ortaya çıkması muhtemel olayların çözümüne yönelik temel ilkeleri Kur’an-ı Kerim’de topladığını söyler.”²³³

Berâhime Kur’an’ı Kerim’in dil bilgisi ve üslup yönünden mucizevi bir yönünün olmadığını olsa dahi Araplar dışındaki milletler için bir anlam ifade edemeyeceğini ileri sürmektedir. Yukarıda görüşlerine yer verdiğimiz âlimlerin açıklamalarından da anlaşılacağı üzere Kur’an’ı Kerim Hz. Peygamber’in mucizelerinin en büyüğüdür. Çünkü Hz. Peygamber’in Kur’an gönderilmeden önce okuma yazma bilmediği ve herhangi bir din bilgininin yanında eğitim almadığı bilinen bir husustur.²³⁴ Kur’an’ın, üslubu, manası, geçmiş ve gelecek hakkında taşıdığı mesajlar düşünülecek olursa bir insan tarafından hele

---

²³¹ Yunus 10/37.

²³² Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, 397-398.

²³³ Mustafa Can, *Ebû Mansur Mâtürîdî’nin Nübüvvet Anlayışı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 192; Krş. Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, 347 vd.

²³⁴ Bkz. Ankebût 29/48.

ki okuma yazma bilmeyen, bu alanda eğitim görmemiş biri tarafından yazıldığını ileri sürmek gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Ayrıca yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'in kendi katından olduğunu, herhangi bir beşer veya diğer varlıkların sözü olmadığını, onun sadece kendi sözü ve kendi katından indirildiğini açıkça beyan etmektedir.²³⁵

---

²³⁵ Bkz. Hûd 11/13; Nisa 5/82; Fussilet 41/41-42; Hicr 15/9.

SONUÇ

Nübüvvet bahsi kelimelerin ilminin üç temel konusundan biridir. Özellikle İslâm'ın geniş coğrafyalara yayılmasıyla birlikte Müslümanların Yahudilik, Hristiyanlık, Dehriyye, Sümeniyye ve Berâhime gibi değişik din ve kültürlerle etkileşimleri sonucu nübüvvetle ilgili pek çok yeni tartışma konusu ortaya çıkmıştır. Bunların en bilinenlerinden biri hatta en önemlisi kişinin iman etmesi noktasında nübüvvetin mahiyetine ve gerekliliğine yönelik yapılan tartışmalardır.

Nübüvvetin varlığı ve gerekliliğine yönelik tartışmalara ilk dönemlerden itibaren İslam kelmacıları eserlerinde genişçe yer vermiş, ileri sürülen eleştirileri bertaraf ederek bu konuyu dini ve akli açıdan temellendirmeye çalışmışlardır. Dini açıdan genelde, Allah'ın insanlara peygamberler göndermesinin bir lütuf olduğu, peygamberlerin insanlar için örneklik teşkil ettikleri, Allah ile insanlar arasındaki iletişimi sağlaması, dine, dünyaya ve ahirete dair hususları bildirmesi vb. ilkelerden hareketle nübüvvetin gerekliliğini ortaya koymaya çalışmışlardır.

Akli açıdan ise, aklın bilgisinin yanılabilmesi, aklın tek başına her şeyin bilgisine ve mahiyetine vakıf olmasının imkân dâhilinde olmadığı, bu yüzden vahiyle desteklenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte insanların psikolojik ve sosyolojik açıdan çok yönlü ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlıklı bir toplum oluşturmanın yolunun kendilerine vahiy aracılığıyla önderlik edecek peygamberlerin varlığına ihtiyaç doğuracağı vb. konulardan hareketle nübüvveti temellendirmeye çalışmışlardır.

Sümeniyye ve Berâhime'nin nübüvvetle yönelik itirazları incelendiğinde, eleştirilerinin bazı noktalarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar ise özetle, haberin bilgi kaynağı olamayacağından hareketle peygamberlere dair haberlerin bir hükmünün

olmadığı, peygamberlerin getirmiş olduğu hususların akla aykırı olduğu, peygamberlerin nübüvvetin kanıtı olarak ileri sürdükleri mucizelerin olağanüstü bir yönlerinin olmadığı bu sebeple nübüvmete kanıt olamayacağı, Allah'ın hikmeti gereği peygamberler göndermesinin söz konusu olamayacağı vb. hususlarıdır. İslam kelamcıları nübüvmete yöneltilen bu eleştirileri tek tek incelemiş ve cevaplandırmaya çalışmışlardır.

Genel olarak bakıldığında Sümeniyye ve Berâhime gibi akımların nübüvmete alternatif olarak akli ön plana çıkardıkları söylenebilir. Akıl, insanı insan yapan diğer varlıklardan ayrışmasını sağlayan en önemli unsurdur. Bunun yanında akıl, insanın hayatını idame ettirmesinde çok önemli işlevler üstlenmektedir. Aklın önemi ve insan yaşamındaki olağanüstü konumu inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak aklın nübüvmete alternatif olarak düşünülmesi beraberinde pek çok sorunu getirmektedir.

Genel manada düşünülecek olursa, akletmek herkeste eşit düzeyde değildir. Bu sebeple birinin doğru kabul ettiği bir şey bir başkası açısından yanlış olabilir. Aynı şekilde birinin aklına uygun gelen bir şey, başkasının aklına uygun gelmeyebilir. Bununla birlikte aklın kavrayamadığı hususlar da vardır. Aklın kavrayamadığı hususlarda başvurulacak merci nedir? İki akıl çatıştığında hakemlik için kime başvurulmalıdır? Bu ve daha başka sorular her konuda aklın tek başına yetkin olmadığını ortaya koymaktadır. Bu gibi durumlarda akıl bir desteğe ihtiyaç duyar. Bu destek hastalandığında kendi kendisini tedavi etmenin ilmine sahip olmayan birinin hastalığının tedavisi için doktora başvurmasına benzer.

Bunlarla birlikte akıl, mahiyetine vakıf olamadığı hususlarda bir üst akla ihtiyaç duyar. Bu üst akıl ise vahiy ve onu ulaştıran peygamberlerdir. İnsanlar peygamberler sayesinde aralarında ihtilafa düştükleri hususların hakikatini öğrenmiş olurlar. Nitekim Kur'an'ın birçok ayetinde vahyin ancak akıl ile anlaşılabilceğini, akıl olmadan vahyin anlaşılmasının mümkün olmadığını, aklın ise vahiy olmadan hakikati bulmasının oldukça zor olduğu hususu üzerinde önemle durulmaktadır. Aynı şekilde İslam kelamcıları da

vahyi anlama ve yaratıcı karşısında sorumlu olma noktasında aklın çok büyük öneme sahip olduğunu kabul etmekle beraber sonuç itibariyle aklın yanılabilceğini bu sebeple vahiyle desteklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Allah'ın âlemi ve insanları yoktan var ettikten sonra herhangi bir müdahalesinin olmadığı düşünülmesi aklın kabul edebileceği bir husus değildir. Çünkü Allah her an yaratma halindedir. Evrende meydana gelen her şey yüce Allah'ın takdir ve tayiniyle yaratması sonucu gerçekleşmektedir. Evrenin yaratıcıdan bağımsız bir şekilde varlığını sürdürdüğünü düşünmek evrene bir takım ilahi nitelikler atfetmek olur. Bunun ise makul bir tarafı yoktur. Bu durum dehrilerin ve deizmin ileri sürdükleri iddialarının geçersizliğini ortaya koymaktadır.

Bir diğer husus ise aklın peygamberlerin getirdiği hususlara ihtiyacı olmadığı düşüncesidir. Bu düşünce de doğru değildir. Zira akıl bütün malumatların tamamını teferruatlı bir şekilde bilme imkânına sahip değildir. Akılda yalnızca genel prensipler vardır. Peygamberlerin getirdikleri hususlar ise akılda genel olarak belirlenmiş prensiplerin açıklanması veya teferruatları türündendir. Genel olarak iyi şeylerin faydalı, zararlı şeylerin ise çirkin olduğu akılda vardır. Ancak detaylı olarak neyin maslahat, neyin mefsedet olduğunun tamamının belirlenmesi için ise akıl tek başına yeterli değildir. Bu noktada vahiy ve akıl arasında bir takım esasları ve ahkâmını bilmek için işbirliği oluşmaktadır. Bu işbirliğinin mevcudiyeti akıl ve vahiy arasında çatışmanın olmasını gerektirmez.

Özetle akıllı ve vahiy birbirlerinin alternatifini olarak düşünmek doğru değildir. Çünkü akıl ve vahyin işlevleri farklıdır. Bu sebeple birbirlerinin yerine konumlandırılmaları isabetli değildir. Nitekim vahiy akla karşı olarak değil onu destekler mahiyette gelmiştir. Peygamberlerin getirdikleri hususlar da Berâhime'nin ve ona benzer görüşte olanların iddia ettiğinin aksine akla uyan şeylerdir. Dolayısıyla Berâhime'nin akıl varken nübüvveti ihtiyaç olmadığını söylemesi kabul edilemez. Zira yanılabilme

potansiyeli taşıyan aklın peygamberler tarafından getirilen vahiyle desteklenmesi hem insanlar arasındaki ihtilafları ortadan kaldırmada hem de yaratıcıya iyi bir kul olma yolunda büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdulcabbâr, Kâdî. “en-Nübüvvât ve'l-Mu'cizât”. *el-Muğnî*. thk. Dr. Mahmud Muhammed Kâsım. Kahire: yy., ts.
- Abdulcabbâr, Kâdî. *Mu'tezile'de Din Usûlü (el Muhtasar fî Usûli'd-Dîn)*. çev. Murat Memiş. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Abdulcabbâr, Kâdî. *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*. çev. Prof. Dr. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Abdulcabbâr, Kâdî. *Tesbîtü Delâilü'n-Nübüvve*. thk. Abdülkerim Osman. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, ts.
- Abdülcebbâr, Kâdî. “el-Fırah ğayre'l-İslâmiyye”. *el-Muğnî*. thk. M. Muhammed Kasım. Kahire: yy., 1965.
- Abdülcebbâr, Kâdî. “en-nazar ve'l-mearif”. *el-Muğnî*. thk. İbrâhim Medkur. Kahire: yy., ts.
- Akbulut, Ahmet. *Nübüvvet Meselesi Üzerine*. Ankara: Birleşik Kitabevi, 1992.
- Akçay, Mustafa. “Bir Kelam Problemi Olarak Nübüvvetin İmkânı”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2001).
- Altıntaş, Hayrani. “Dehriyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Âmidî, Seyfeddîn. *Ebkaru'l-Efkar*. thk. Ahmed Ferid el-Mezyudi. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Âmidî, Seyfeddîn. *Gayetu'l-Meram fî İlmi'l-Kelam*. thk. Hasan Mahmud Abdullalif. Kahire: Lecnetu İhyai't-Turasi'l-İslami, 1971.
- Arslan, Hammet. “Maturidi'nin Eleştirdiği 'Sümeniyye' Budizm midir?” *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu II* (2017), 527-537.

- Arslan, Hammet. “Mâtürîdî’nin Kitâbü’t-Tevhid İsimli Eserinde Budizm’e Atıflar: Sümeniyye Örneği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8/4 (31 Aralık 2019), 3353-3371.
- Aydın, Mehmet S. *Din felsefesi*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1994.
- Bağdâdî, Abdülkahir. *el-Farğ beyne’l-fırağ*. thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd. Kahire: Mektebetü dâri’t-türâs, ts.
- Bâkılânî, Ebû Bekr el-Basrî. *El-İnsâf Fimâ Yecibu İtikâduhu ve lâ Yecûzu’l-Cehlu Bihî*. thk. Muhammed Zahid el-Kevserî. Kahire: yy., 2000.
- Bâkılânî, Ebû Bekr el-Basrî. *Kitâb-u Temhîdi’l-Evâil ve Talhisi’d-Delâil*. thk. İmadüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü’l- Kütübi’s-Sekafiyye, 1987.
- Bâkılânî, Ebû Bekr el-Basrî. *Olağanüstü Olaylar ve Aralarındaki Farklar Mucize Keramet Sihir*. çev. Adil Bebek. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- Baktır, Mehmet. “Cahız’ın Nübüvvet Anlayışı”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2006), 257-268.
- Balcı, İsrail. *İsra ve Mi’rac Gerçeği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Barlak, Muzaffer. *Kelam’da Nübüvvet Tartışmaları*. Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Bedevisi, Abdurrahman. *Min Târîhi’l-İlhâd fi’l-İslam*. Beyrut: yy., 1980.
- Bîrûnî, Ebü’r-Reyhân Muhammed b. Ahmed. *Tahkîku mâ li’l-Hind*. thk. C. E. Sachau. Haydarâbâd, 1958.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbûb. *er-Resail*. thk. Abdüsselam, Muhammed Harun. Kahire: Hucecü’n-Nübüvve, ts.
- Can, Mustafa. *Ebû Mansur Mâtürîdî’nin Nübüvvet Anlayışı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh (Tâcu’l-Luğa)*. Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2009.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Tarihi (Thales’ten Baudrillard’a)*. İstanbul: Say Yayınları, 2015.

- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Ta'rifât*. çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. *el-Akâdetü'l-Nizâmiyye*. thk. Muhammed Zübeydi. Beyrut: yy., 2003.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. *Luma'u'l-edille*. thk. Fevkiye Hüseyin Mahmud. Lübnan: yy., 1407.
- Çelebi, İlyas - Topaloğlu, Bekir. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Erdem, Hüsamettin. "Deizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Esen, Muammer. *Kur'an'da Peygamberlik*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2012.
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen. *Risâle fî İstihsâni'l-havz fî 'ilmi'l-keâm*. Haydarabad: Dairetü'l-Maarif, 1322.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *el-Munkız mine'd-dalâl*. thk. Cemil Salibe - Kamil İyad. Beyrut: Darü'l-Endülüs, 2003.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *İtikad'da Orta Yol*. çev. Kemal Işık. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid. *Kavaidu'l-Akaid*. thk. M. Muhammed Ali. Beyrut: yy., 1975.
- Gölcük, Şerafeddin - Toprak, Süleyman. *Kelam Tarih-Ekoller-Problemler*. Konya: Tekin Kitabevi, 9. Basım, 2016.
- Güç, Ahmet. "Sümeniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 38. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Güler, İlhami - Özsoy, Ömer. *Konularına Göre Kur'an (Sistemik Kur'an Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2019.
- Güngör, Harun. *Türk Din Etnolojisi*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2012.
- Hanefî, Hasan. *İslâmî İlimlere Giriş*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İnsan Yayınları, 1994.

- Hârizmî, Muhammed b. Yusuf. *Mefâtihu'l-Ulûm*. thk. İbrâhîm el-Ebyârî. Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, ts.
- Hayyat, Ebû'l-Hüseyn. *Kitâbu'l-intisâr ve'r-red alâ İbni'r-Ravendî el-mulhid*. thk. H. Samuel Nyberg. Beyrut: Dâru'l-Arabiyyeti lil-Kitâb, 1994.
- Işık, Kemal. *Maturîdî'nin kelim sisteminde imân, Allah ve Peygamberlik anlayışı*. Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*. thk. Daniel Gımaret. Beyrut: yy., 1987.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Muhammed. *el-Fasl fi'l-Mile'l ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*. Beyrut: yy., ts.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdusselam Tedmuri. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1. Basım, 1997.
- İpek, Mikail. *Mu'tezile'nin Nübüvvet Savunması*. Erzincan: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb. *el-Müfredât fi'ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. M. Seyyid Kîlânî. Beyrut-Lübnan: Dar El-Marefah, ts.
- Karadaş, Çağfer. "İsra-Miraç Hâdisesi: Mahiyeti ve Gerçekliği". *kisbu ilahiyat dergisi* 1 (2019), 55-73.
- Karayi, Feyyaz. *Hint Dinleri*. çev. Kutalmış Fidan. Ankara: Ganeşa Yayınevi, 2019.
- Kardaş, Meryem Özdemir. *Deistik Argümanlara Karşı Vahyin İmkân ve Gerekliliği: 18. Yüzyıl İngiliz Deizmi Ve Kelâmi Açısından Analizi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2022.
- Kaya, Mahmut. "Râzî, Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Koloğlu, Orhan Şener. "Kelâm ve Mezhepler Tarihi Literatüründe Berâhime". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (01 Ocak 2004).

- Kurt, Hasan. “Semantik Açıdan Dehri Kavramı ve Kelâmcıların Dehriyelere Bakışı”.
Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/14 (15 Aralık 2006), 111-139.
- Kutluer, İlhan. *Akıl ve İtikad*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Makdisî, Mutahhar b. Tâhir. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*. thk. Cl. Huart. Bağdat:
Mektebetü'l-Müsennâ, 1919.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-Tevhîd*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları,
15. Basım, 2020.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. thk. Mecdi Baslum. Beyrut: Darü'l-
Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mebruk, Ali. *Nübüvvet Teolojiden Tarih Felsefesine*. İstanbul: Mana Yayınları, 2014.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin. *Mürûcu'z-Zehab*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid.
Beyrut: yy., ts.
- Murtazâ, Ahmed b. Yahyâ. *Tabakâtü'l-Mu'tezile*. thk. Susanna Diwald-Wilzer. Beyrut:
Dârü'l-Muntazır, 2. Basım, 1988.
- Nedîm, Muhammed b. İshak. *El-Fihrist*. çev. Prof. Dr. Ramazan Şeşen. İstanbul: Türkiye
Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Nesefî, Ebü'l-Muin. *Tebşiratü'l-edille fî Usuli'd-din*. thk. Muhammed Enver Hamid İsa.
Kahire: el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2011.
- Okşar, Yusuf. “Allah'ın Varlığının Delilleri Bağlamında Deizm Problemi”. *II.*
Uluslararası Multidisipliner Çalışmaları Kongresi. ed. Münir Yıldırım. Ankara:
Akademisyen Kitabevi, 2018.
- Okşar, Yusuf. *Peygamberlik Olgusu*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021.
- Önal, Recep. “İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”. *İnsan*
ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 2/2 (01 Haziran 2013), 151-178.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Tanrı, Akıl ve Ahlaktan Başka Kutsal Tanımayan İnanç Deizm*
(Teofilofofik Bir Tahlil). İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2015.

- Paine, Thomas. *Akil Çağı*. çev. A. İhsan Dalgıç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.
- Pezdevî, Ebü'l-Yüsr. *Uşûlü 'd-dîn*. thk. H. P. Linss. Kahire: yy., 2003.
- Rayman, Hayrettin. *Eski Türklerde Üç Din*. Ankara: Karınca Yayınları, 2016.
- Râzî, Fahreddin. *Tefsîru 'l-Fahri 'r-Râzî*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.
- Râzî, Muhammed b. Zekeriyâ. *Resâ'il Felsefiyye*. thk. Paul Kraus. Mısır: Matbaatü Bevlü Bariyye, 1939.
- Rousseau, Jean-Jacques. *Emile Ya da Eğitim Üzerine*. çev. Yaşar Avunç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.
- Sâbûnî, Nureddin. *el-Bidâye fi Usûli 'd-dîn*. thk. Fethullah Huleyf. İskenderiye: yy., 1969.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth. *el-Milel ve'n-Nihal*. thk. Ahmed Fethi. Beyrut: yy., 1992.
- Tanilli, Server. *Voltaire ve Aydınlanma*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.
- Tümer, Günay. "Brahmanizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/329-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Uysal, Ekrem. "Bâkılânî'nin Nübüvveti İspat Noktasında Berâhime'nin Eleştirilerine Verdiği Cevaplar". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (2021), 63-70.
- Wood, Allen W. "Kant'ın Deizmi". çev. Necmettin Tan. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52/1 (2011), 327-347.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslam Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'câzü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/286-291. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Peygamber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yörükan, Yusuf Ziya. *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2009.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım. *el-Keşşâf*. thk. A. Ahmed Abdulmevcud - A. Muhammed Muavvad. Riyad: Mektebetü Abikan, 1998.

ÖZET

Nübüvvet insanlık tarihi kadar eski bir konudur. Her ne kadar nübüvveti inkâr edenler olsa da dünya tarihine bakıldığında peygamberlerin insanlık tarihi üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Öyle ki günümüz modern dünyasında kullandığımız miladi takvimin başlangıcı dahi bir peygamber olan Hz. İsa'nın doğduğu yılı esas alır. Her devirde ve her toplulukta peygamberlerin izlerine rastlamak mümkündür. Nübüvvet bir inanç esası olarak ele alındığında dinler arasında belirgin farkların olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum nübüvvete yönelik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Günümüzde nübüvveti inkâr eden akımların temeli sayılabilecek Sümeniyye ve Berâhime de nübüvvet hakkında olumsuz fikirler ileri sürmüş ve peygamberleri inkâr etmişlerdir. Bu çalışmamızda söz konusu iki fırkanın nübüvvete karşı olma nedenleri incelenecek ve İslam âlimlerinin onlara vermiş oldukları cevaplar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Kelam, Nübüvvet, Sümeniyye, Berâhime, Şamanizm, Budizm, Hinduizm, Akıl, Vahiy, Mucize

ABSTRACT

Nubuwwat is a subject as old as human history. Although there are those who deny nubuwwat, when we look at the history of the world, the prophets have had a great impact on the history of humanity. So much so that even the beginning of the Gregorian calendar, which we use in today's modern world, is based on the year in which Jesus, a prophet, was born. It is possible to find traces of prophets in every era and in every community. It is a well-known fact that there are significant differences between religions when Nubuwwat is considered as a basis of belief. This situation has brought along discussions on nubuwwat. Sumeniyya and Barahima, which can be considered as the basis of the currents that deny nubuwwat today, also put forward negative ideas about nubuwwat and denied the prophets. In this study, the reasons why these two factions are against nubuwwat will be examined and the answers given by Islamic scholars to them will be emphasized.

Keywords: Islam, Kalam, Nubuwwat, Sumeniyya, Barahima, Shamanism, Buddhism, Hinduism, Reason, Revelation, Miracle